

LZA Ekonomikas institūts • Institute of Economics L.A.Sc

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050, Latvija

Tel.371-7-222830 Fax:371-7-820608, E-mail: SPICEINA@AC.LZA.LV

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr 1

**Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un
iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē**

**Autori: P.Eglīte, I.-M.Markausa, B.Ivbulis,
I.Gņedovska, I.-B.Zariņa**

**Latvian Rural population and Internal Migration
at the beginning of 90-ties, XX**

(in English: contents, summary, tables and figures)

Rīga, 1997

115155

2-26

2005-6
195

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

3

LZA Ekonomikas institūts • Institute of Economics L.A.Sc

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050, Latvija

Tel:371-7-222830 Fax:371-7-820608, E-mail: SPICEINA@AC.LZA.LV

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr 1

Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē

**Autori: P.Eglīte, I.-M.Markausa, B.Ivbulis,
I.Gņedovska, I.-B.Zariņa**

Latvian Rural population and Internal Migration at the beginning of 90-ties, XX

(in English: contents, summary, tables and figures)

UDK 314(474.3)
Ap 116

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0305064625

Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr 1: Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē. Autori: P.Eglīte, I.-M.Markausa, B.Ivbulis, I.Gņedovska, I.-B.Zariņa. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1997. - 80 lpp.

Ar šo izdevumu LZA Ekonomikas institūta sociāli-demogrāfisko pētījumu kopa uzsāk savu pētījumu rezultātu publicēšanu. Tie var derēt studentu patstāvīgajam darbam, žurnālistiem un visiem, kurus interesē iedzīvotāju ataudzes dažādi aspekti.

Atbildīgā redaktore: **Pārsla Eglīte**

Datoraplauzums: **Bronislavs Ivbulis**

Izdots ar Latvijas Zinātnes Padomes atbalstu.

© LZA Ekonomikas institūts, 1997
Iespiests: Rīgā, SIA "P&K"

ISBN 9984-9254-0-4
ISSN 1407 - 2246

Rīga, 1997

Saturs

I. Daļa. LAUKU IEDZĪVOTĀJI LATVIJĀ (teksts: P. Eglīte, 4. sadaļa - I.-M.Markausa)

Ievads	5
1. Lauku iedzīvotāju skaits un vecumsastāvs	5
2. Latvijas laucinieku veselības stāvoklis un mūža ilgums	13
3. Iedzīvotāju pārvietošanās laukos	20
4. Robežpagastu attīstība	23
Pielikumi	
1.attēls Lauku iedzīvotāju dzimstība uz 1000 iedzīvotājiem 1993.g.	29
2. attēls Lauku iedzīvotāju mirstība uz 1000 iedzīvotājiem 1993.gadā	29
3. attēls Lauku iedzīvotāju dabiskais pieaugums / zudumi uz 1000 iedzīvotājiem 1993.g.	30
4. attēls Lauku iedzīvotāju zīdaiņu mirstība uz 1000 jaundzimušajiem 1992./93.gadā	30
5.attēls Bezdarba līmenis Latvijas administratīvajos rajonos un lielākajās pilsētās 1994. gada oktobrī	31
6. attēls Lauku iedzīvotāju skaita pieaugums / zudumi valsts iekšējās migrācijas rezultātā 1990.-1993.g. uz 1000 iedzīvotājiem 1994.gada sākumā	31
7.attēls Zemes pieprasījumu veidi laukos	32
8.attēls Pagasti ar darbaspējīgo īpatsvaru virs 53.0%	32
Izmantotie avoti	33

II. Daļa. IEKŠĒJĀ MIGRĀCIJA LATVIJĀ 90 - GADU PIRMAJĀ PUSĒ

(teksts - I.-M.Markausa)

Ievads	34
1. Datu avoti	34
2. Ieskats nesenā pagātnē	35
3. Iedzīvotāju skaita izmaiņas 90-to gadu sākumā	36
4. Iekšējās migrācijas īpatnības	37
5. Iekšējās migrācijas rezultātu teritoriālās atšķirības	37
6. Iekšējā migrācija un nacionālā sastāva izmaiņas	39
7. Dzīves vietas maiņas psiholoģiskā iespējamība saistībās ar vecumu un izglītību	40
8. Migrācija un reproduktīvā uzvedība	42
9. Secinājumi	44
Pielikumi: tabulas (1.-12.), zīmējumi (1.-11.)	45 - 62
Izmantotie avoti	63

III. Daļa. DZĪVESVIETAS PIEVILCĪBAS VĒRTĒJUMS UN IESPĒJAMĀ MIGRĀCIJA LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU SKATĪJUMĀ

(teksts: I.-M.Markausa)..... 64

KOPSAVILKUMS ANĢĻU VALODĀ - SUMMARY	82
--	----

Part I. RURAL POPULATION IN LATVIA (text: P.Eglite, chapter 4.: I.-M.Markausa)

Introduction 5

1. Resident population and it's age composition 5

2. State of health and average expectancy of life 13

3. Migration in rural areas 20

4. Development of border areas 23

Appendix:

Fig. 1. Birthrate in rural districts, 1993 29

Fig. 2. Mortality in rural districts, 1993 29

Fig. 3. Natural increase in rural districts, 1993 30

Fig. 4. Infant mortality in rural districts, 1992/1993 30

Fig. 5. Unemployment by administrative units, October, 1994 31

Fig. 6. Effectiveness of migration in rural districts, 1990.-1993 31

Fig. 7. Frequency of demands for regained ownership in rural districts 32

Fig. 8. Rural districts with average and higher percentage of working age population 32

References 33

Part II. INTERNAL MIGRATION IN LATVIA (text: I.-M.Markausa)

Introduction 34

1. Available sources of information 34

2. A glimpse into the recent past..... 35

3. Dynamics of population during transition period 36

4. Peculiarities of internal migration 37

5. Diversity of net migration by districts 37

6. Internal migration and changes in ethnic composition of population 39

7. Intentions to move by age and level of education 40

8. Migration and reproductive behavior 42

9. Conclusions 44

Appendix'es: tables (1.-12.), figures (1.-11.)..... 45 - 62

References .....

Part III. ATTRACTIVITY OF THE ACTUAL PLACE OF RESIDENCE AND INTENTIONS TO CHANGE IT (text: I.-M.Markausa) 64

SUMMARY IN ENGLISH 82

I. Daļa

LAUKU IEDZĪVOTĀJI LATVIJĀ

Ievads

Lauki tiek uzskatīti par latvietības glābiņu, jo tautas ieražas ir sakņotas lauku vidē un tikai tur var tikt uzturētas savā sākotnējā veidā. Turklāt lauku iedzīvotāju sastāvā latviešu īpatsvars pārsniedz 72% un līdz ar to pastāv iespējas latviskas vides saglabāšanai, kamēr nevienā no lielākajām (republikas) pilsētām latvieši nav vairākumā: vienīgi Jelgavā 1994.gada sākumā latviešu īpatsvars sasniedzis 50.7%, 1996. - 51.6%! Turklāt Latvijas laukiem, pareizāk sakot, tikai tur iespējamai lauksaimniecībai, ir nepārvērtējama nozīme valsts neatkarības saglabāšanā, jo bez pašu ražotas pārtikas tā neizbēgami pārvērsās šķietamībā. Tāpēc lauku iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņām, viņu nodarbinātībai un kultūras līmenim pastāvīgi jābūt sabiedrības un valdības uzmanības lokā. Īpaši svarīgi tas ir patreizējā krīzes laikmetā.

Iedzīvotāju ataudzes skaitliskie rādītāji kā par laukiem tā pilsētām atrodami ikgadējos statistikas datos, tomēr patreizējā stāvokļa izskaidrojumam un nākotnes izredžu vērtējumam nepieciešami arī iedzīvotāju veselības, labklājības, nodarbinātības un nodomu raksturojumi. Diemžēl tādi netiek regulāri un valsts mērogā vākti, bet tikai daļēji atrodami atsevišķu dienestu dokumentos un izlasesveida pētījumos.

Tālākajā izklāstā apkopotas un analizētas pieejamās ziņas par aplūkojamo parādību no dažādiem avotiem.

1. Lauku iedzīvotāju skaits un vecumsastāvs

1994.g. sākumā Latvijas laukos dzīvoja 790 tūkstoši cilvēku. Pareizāk sakot, lauki skaitās viņu pastāvīgā dzīvesvieta, jo tik daudzi ir pierakstīti laukos pēc spēkā esošā administratīvā iedalījuma.

Salīdzināmās (1993.g.) robežās, lauku iedzīvotāju skaits visā laikposmā kopš II pasaules kara beigām (par pārmaiņām kara laikā trūkst pietiekami ticamu datu) ir pastāvīgi mazinājies, ja neskaita īslaicīgu un visai nelielu pieaugumu par nepilniem 11 tūkst. jeb 1.3% no 1985. līdz 1990.gadam. No 1992. gada līdz 1996. gada sākumam laucinieku skaits ir strauji sarucis - par 44.7 tūkst. jeb 5.4%, t.i. līdz vismazākajam mūsu gadsimta miera gados (1.tabula).

Sakarā ar nedaudz atšķirīgām pilsētnieku skaita pārmaiņām laucinieku īpatsvara svārstības valsts iedzīvotāju kopskaitā pilnībā nesakrīt ar viņu skaita dinamiku. Tomēr kopumā tas ir sarucis no 62.8% Latvijas brīvvalsts pēdējās tautskaites brīdī 1935 g. un 48.3% pirmās pēckara tautskaites dienai 1959.g. līdz 31.0% mūsdienās.

Šīs pārmaiņas, kā zināms, notika galvenokārt ar migrācijas palīdzību - kā daļai Latvijas laucinieku pārceļoties uz pilsētām, tā imigrantiem (kolonistiem) apmetoties galvenokārt pilsētās. Tomēr emigrācijas izraisītās lauku iedzīvotāju sastāva novecošanās dēļ 70.-tajos gados laucinieku skaits mazinājās arī, mirstībai pārsniedzot dzimstību, kamēr pilsētās līdz pat 90.-iem gadiem visu laiku bija vērojams dabiskais pieaugums (2.tabula).

Iedzīvotāju skaits Latvijas Republikā • Resident Population in Latvia*
(gada sākumā, pēc patreizējā administratīvi teritoriālā iedalījuma • on 1st January,
according to the current administrative division)

Gadi • Year	Visi iedzīvotāji • Total, thsd	tai skaitā • of which		Iedzīvotāju kopskaitā, % • Percent of total	
		pilsētu iedzīvotāji • urban population	lauku iedzīvotāji • rural population	pilsētu iedzīvotāji • urban population	lauku iedzīvotāji • rural population
1935 12.02	1905.9	709.3	1196.6	37.2	62.8
1959 15.01	2079.9	1076.0	1003.9	51.7	48.3
1970 15.01	2351.9	1435.2	916.7	61.0	39.0
1979 17.01	2502.8	1664.0	838.8	66.5	33.5
1980	2508.8	1679.0	829.8	66.9	33.1
1985	2570.0	1760.2	809.8	68.5	31.5
1989	2665.8	1845.3	820.5	69.2	30.8
1990	2673.5	1852.9	820.6	69.3	30.7
1991	2667.9	1847.4	820.5	69.2	30.8
1992	2656.9	1836.3	820.6	69.1	30.9
1993	2606.2	1791.5	814.7	68.7	31.3
1994	2565.9	1775.9	790.0	69.2	30.8
1995	2529.5	1746.9	782.6	69.1	30.9
1996	2501.7	1725.7	776.0	69.0	31.0

* Šeit un turpmāk neatrunātās tabulas no Latvijas demogrāfijas gadagrāmatām par atbilstošiem gadiem
• In tables without other references data from Demographic Yearbook

90.-to gadu sākumā līdz ar Latvijas neatkarības atjaunošanu lauku un pilsētu iedzīvotāju kustības tendences krasi mainījās. Visā valstī iedzīvotāju skaita pieaugumu nomainījuši zudumi, turklāt kā dabiskās kustības, tā emigrācijas rezultātā. Vienīgi laukos šie zudumi ir samērā mazāki (5 gados - 3.2%, pilsētās - 7.6%) un tajos migrācijai ir mazāks īpatsvars (laukos 47.5%, pilsētās 73.1%). Līdz ar to lauku iedzīvotāju īpatsvara (bet ne skaita) tālāka mazināšanās būtībā ir apstājusies, ja neskaita administratīvos pārveidojumus.

Lauku iedzīvotāju skaita un īpatsvara mazināšanās, ciktāl to noteic modernāku tehnoloģiju pielietojums lauksaimniecībā un tā izraisītā daļas laucinieku migrācija uz pilsētām, ir normāla un vispārēja parādība, ko tikai daļēji kompensē citu nozaru attīstība lauku apvidos. Daudzās citās valstīs laucinieku īpatsvars ir vēl mazāks. Tomēr, kā jau minēts, tas ir atkarīgs no administratīvā dalījuma, ceļu tīkla, citu dabas resursu atradnēm un tāpēc visai nosacīts.

No pienācīgas zemes apsaimniekošanas un latviskas vides saglabāšanas iespēju viedokļa būtiskāka par skaitu ir lauku iedzīvotāju kopuma pilnvērtīgas atjaunošanās spēja paaudžu nomaiņas gaitā. Tā savukārt raksturojama ar iedzīvotāju vecumstruktūru, dzimumu skaitlisko samēru auglīgajā vecumā un ataudzes norišu (dzimstības, mirstības, ģimenes veidošanas) intensitāti.

Latvijas lauku iedzīvotāju vecumsastāvam jau gadu desmitiem ir raksturīgs mazāks nekā pilsētās darbaspējīgā vecuma cilvēku īpatsvars: piemēram, aplūkojamā laikposma vidū - 1994.g. sākumā līdzšinējā darbaspējas vecumā (sievietēm līdz 55, vīriešiem 60 gadu) bija laukos 53.0%, pilsētās 58.5%; rēķinot pēc turpmāk paredzētā, vairumā Eiropas valstu pieņemtā pensijas vecuma - abiem dzimumiem līdz 65 g. - attiecīgi 61.9% un 67.6% (3.tabula). Līdz ar to katram strādājošam laukos nosacīti jāuztur vairāk ģimenes locekļu vai citu apgādājamo nekā pilsētās. Pensijas vecuma cilvēku īpatsvars laukos ir lielāks nekā pilsētās - attiecīgi 23.1% un 21.8%, pie turpmākā pensijas vecuma - 14.2% un 12.6%. Tādēļ arī mirstība uz 1000 iedzīvotājiem laukos un līdz ar to zudumi dabiskās kustības rezultātā arī ir lielāki nekā pilsētās (4.tabula).

Atbilstoši tam arī attālākajos no Rīgas rajonos, kur mazāks darbaspējīgo un lielāks vecāko ļaužu īpatsvars, mirstība un zudumi, tai pārsniedzot dzimstību, ir lielāki nekā valsts vidienē (5.tabula).

Savukārt bērnu un pusaudžu īpatsvars līdz darbaspējas vecumam laukos ir lielāks nekā pilsētās - 1994.g. attiecīgi 23.9 un 19.7%, kaut arī auglīgā vecuma (15-49 g.) sieviešu īpatsvars mazāks - 27.1% laukos un 40.3% pilsētās. Augstāku dzimstību laukos padara iespējamu pietiekams vīriešu īpatsvars visās vecumgrupās, kad parasti notiek ģimenes veidošana un arī atkārtotas laulības. Rezultātā visjaunāko paaudžu skaitliskais pārsvars pār savu vecāku paaudzi - nepārprotami liecina par lielāku laucinieku uzņemību un aktivitāti ģimenes papildināšanā. Par to liecina arī dzimstības intensitātes rādītāji, ko, atšķirībā no dzimstības līmeņa uz 1000 iedzīvotājiem neiespaido visa iedzīvotāju kopuma vecumstruktūra, kaut arī speciālā dzimstības koeficienta lielumu nedaudz ietekmē atsevišķu vecumgrupu īpatsvars auglīgā (fertīlā) vecuma sieviešu grupā (15-49 g.).

Kā liecina ikgadējie statistikas dati (6.tabula), pilsētās caurmērā uz vienu sievieti dzimst par 1/5 - 2/5 mazāk bērnu nekā laukos, turklāt pēdējos gados šī starpība ir strauji pieaugusi. Diemžēl, tas ir noticis mazinoties dzimstībai kā pilsētās tā laukos. Līdz šim laukos dzima paaudžu nomaiņai pietiekams bērnu skaits (pie līdzšinējā bērnu mirstības līmeņa - 2.15), kaut arī tas nespēj kompensēt tam nepietiekamo skaitu pilsētās (zem 2 uz 1 sievieti visa viņas mūža laikā). Pašos pēdējos gados dzimstība arī laukos ir noslīdējusi zem šī iedzīvotāju skaita atjaunošanai nepieciešamā līmeņa, nemaz jau nerunājot par visu valsti, kur pilsētnieki ir vairākumā.

Lat. vīri 65 gadiem * of which over 65 of age	12.6	14.2	33.4	45	43
sievietes 15-49 * women at 15-49 (no vīriem sievietēm * % of all women)	46.7	40.3	27.1		

Iedzīvotāju skaita izmaiņas un tās ietekmējošie faktori

• Population Change Components

tūkst.cilvēku • thsd. of population

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Iedzīvotāju skaita izmaiņas, pavisam Population change, whole country	-10.9	-50.8	-40.3	-36.3	-27.8	-21.7
tajā skaitā • of which						
dabiskais pieaugums • natural increase	0.1	-3.9	-12.4	0.1	-3.9	-12.4
migrācijas saldo • net migration	-10.8	-46.9	-27.9	-10.8	-46.9	-27.9
Pilsētās - pavisam • urban population	-42.8	-55.4	-15.6	-42.8	-55.4	-15.6
tajā skaitā • of which						
dabiskais pieaugums • natural increase	-0.3	-3.3	-9.3	-0.3	-3.3	-9.3
migrācijas saldo • net migration	-10.6	-41.6	-25.1	-10.6	-41.6	-25.1
administratīvi teritoriālās izmaiņas • administrative - territorial changes	-10.6	-10.5	+18.8	-10.6	-10.5	+18.8
Laukos - pavisam • rural population	31.9	4.6	-24.7	31.9	4.6	-24.7
tajā skaitā • of which						
dabiskais pieaugums • natural increase	0.2	-0.6	-3.1	0.2	-0.6	-3.1
migrācijas saldo • net migration	-0.2	-5.3	-2.8	-0.2	-5.3	-2.8
administratīvi teritoriālās izmaiņas • administrative - territorial changes	31.9	10.5	-18.8	31.9	10.5	-18.8

Latvijas pilsētu un lauku iedzīvotāju vecumsastāvs •
Urban and Rural Population by Age

1994.g. sākumā, % • at beginning of 1994, %

Vecums • Age	Grupas īpatsvars, % • Distribution by age groups, %		Lauku īpatsvars • Share of rural residents	Vīriešu uz 100 sievietēm • Men per 100 women	
	pilsētās • urban population	laukos • rural population		pilsētās • urban population	laukos • rural population
Kopā • Total	100.0	100.0	30.8	85	91
t.sk. 0-4	5.7	7.7	37.6	105	102
5-9	7.2	8.7	35.0	104	103
10-14	6.8	7.5	33.0	104	103
15-19	6.5	6.5	30.8	99	110
20-24	7.1	6.6	29.3	108	102
25-29	6.9	6.7	30.2	104	106
30-34	7.7	7.4	30.0	92	112
35-39	7.7	6.4	27.0	89	113
40-44	7.2	5.6	25.7	86	111
45-49	6.1	4.9	26.3	84	103
50-54	6.6	6.2	29.3	81	94
55-59	6.3	5.9	29.6	76	87
60-64	5.6	5.7	30.9	72	74
65-69	5.1	4.8	29.5	55	52
70-74	3.2	3.4	32.0	44	43
75-79	1.8	2.4	36.6	42	37
80-84	1.5	2.2	38.8	35	36
85-89	0.7	1.1	39.5	30	37
90-94	0.2	0.3	36.6	23	34
95+	0.1	-	36.4	22	19
no visiem • % of total:					
līdz darbības vecumam					
• under working age	19.7	23.9	35.1	105	103
darbības vecumā					
• of working age 15-59 (54 for women)	58.5	53.0	28.7	102	118
pensijas vecumā					
• over working age	21.8	23.1	32.0	40	41
t.sk. virs 65 gadiem					
• of which over 65 of age	12.6	14.2	33.4	45	43
sievietes 15-49					
• women at 15-49 (no visām sievietēm • % of all women)	46.7	40.3	27.1	-	-

Latvijas pilsētu un lauku iedzīvotāju dabiskās kustības pārmaiņas

• Main Data of Vital Statistics per 1000 residents

90-to gadu 1. pusē * • at the 1st half of 90-ties

Gads un teritorija • Year and area	Dzimuši • Births	Miruši • Deaths	Dabiskais pieaugums (zudumi) • Natural increase (lossies)	Laulības • Marriages	Šķiršanās • Divorces	Miruši zīdaiņi • Infant deaths**
1991 (tūkst • thsd)	13.0	13.1	-0.1	8.4	4.2	15.6
Tai skaitā • of which pilsētās • urban population	11.6	12.0	-0.2	9.3	4.9	15.4
laukos • rural population	15.7	15.4	0.3	6.3	2.4	15.8
1995 (tūkst • thsd)	8.6	15.5	-6.9	4.4	3.1	18.5*
Tai skaitā • of which pilsētās • urban population	7.7	14.7	-7.0	4.6	3.6	18.0
laukos • rural population	10.6	17.3	-6.7	4.0	2.1	19.4

* uz 1000 iedzīvotājiem • per 1000 residents

** uz 1000 dzimušajiem • per 1000 live births

Lielākam bērnu skaitam laucinieku ģimenēs Latvijā minami divi galvenie cēloņi. Pirmkārt, kā jau minēts, laukos iedzīvotāju starpā ir lielāks latviešu īpatsvars nekā pilsētās, un pašu valstī latviešu reproduktīvā ievirze un arī faktiskā darbība ir aktīvāka nekā cittautiešiem. Kā liecina atkārtoti veiktās izlasesveida aptaujas par savā ģimenē vēlamu bērnu skaitu, ja būtu visi to audzināšanai nepieciešamie apstākļi, latvieši un it īpaši laucinieki caurmērā vēlētos kuplāku bērnu pulciņu nekā cittautieši. Pēc Ekonomikas institūta 1992.g. veiktās aptaujas rezultātiem laukos latviešu vīrieši vēlētos vidēji 2.8, sievietes 2.7 bērnus. Rīgā - latvieši attiecīgi 2.6 un 2.5, bet cittautieši 2.3 un 2.1 (izmantotais avots Nr.5, 2.lpp.). Turklāt šī starpība, salīdzinot ar 1979.g. veikto pētījumu ir pieaugusi.

Atbilstoši tam pilsētas latvietēm faktiskais bērnu skaits pēc 1989.g. tautskaites datiem bija par 12% lielāks nekā cittautietēm, bet laukos - par 4% (7.tabula). Savukārt latvietēm laucinieciem bērnu bija par 27% vairāk nekā tautietēm pilsētās, bet cittautietēm pilsētas dzīves iespaids uz bērnu skaitu bija lielāks nekā latvietēm - par 1/3. Par vēlākiem gadiem šāds aprēķins nav veikts, jo visi aprēķini nepieciešamie dati iegūstami tikai tautskaitē. Dzimumstības etniskās atšķirības tomēr saglabājas un pat palielinās. 1991. gadā 58.1% visu bērnu dzima latvietēm, 1993.gadā - 64.5%, bet 1995. gadā 63.7% visu bērnu dzima latvietēm, kaut arī pamattautas īpatsvars iedzīvotāju skaitā bija attiecīgi 52.5%, 54.2% un 55.1%. Laukos 1995. gadā 78.8% visu jaundzimušo bija latvietēm, no tiem 12.3% dzimuši ģimenēs ar citas tautības tēvu (pilsētās atbilstoši 54.4% un jauktās ģimenēs 17.2% no tiem).

Lauku iedzīvotāju vecumsastāvs un dabiskā kustība atsevišķos Latvijas administratīvajos rajonos

• Ratio of Main Age Groups and Vital Statistics of Rural Population in Districts

Rajoni Districts	Vecumgrupu īpatsvars, % uz 01.01.94. • Main age groups, % of total in the districts at 01.01.94.			Dabiskā kustība 1993.g. uz 1000 iedzīvotājiem • Vital statistics by locality in 1993 per 1000 residents		
	līdz darbspējas vecumam • under working age	darbspējas vecumā • of working age	pensijas vecumā • over working age	dzimuši • births	miruši • deaths	dabiskais pieaugums (zudumi) • natural increase (lossies)
Latvijas lauki • Rural areas	23.9	13.0	23.1	13.5	17.4	-3.9
t.sk. Aizkraukles	24.4	49.6	25.8	14.2	18.4	-4.2
Alūksnes	25.0	51.3	23.7	15.5	18.9	-3.4
Balvu	20.6	49.9	29.5	12.6	24.4	-11.8
Bauskas	25.9	56.1	18.0	14.0	15.3	-1.3
Cēsu	24.8	52.4	22.8	13.8	16.4	-2.6
Daugavpils	22.3	54.8	22.9	9.8	19.2	-9.4
Dobeles	26.9	53.8	19.3	15.6	17.9	-2.3
Gulbenes	24.4	54.3	21.4	15.3	19.8	-4.5
Jelgavas	25.4	55.0	19.6	12.8	15.8	-3.0
Jēkabpils	25.2	52.0	22.8	15.1	20.5	-5.4
Krāslavas	20.5	51.2	28.3	12.1	22.7	-10.6
Kuldīgas	26.2	54.1	19.7	14.8	15.1	-0.3
Liepājas	24.2	52.3	23.3	13.7	18.6	-4.9
Limbažu	25.1	49.7	25.2	14.5	17.2	-2.7
Ludzas	17.9	47.8	34.3	10.2	25.8	-15.6
Madonas	24.3	51.4	24.3	14.9	17.4	-2.5
Ogres	24.9	53.0	22.1	13.3	15.0	-1.7
Preiļu	19.9	47.3	32.8	14.0	20.3	-6.3
Rēzeknes	20.7	49.6	29.7	12.7	21.6	-8.9
Rīgas	22.3	59.0	18.7	10.5	13.1	-2.6
Saldus	27.2	52.6	20.2	17.4	13.4	4.0
Talsu	24.7	51.2	24.1	15.4	16.3	-0.9
Tukuma	25.1	51.7	23.2	15.4	16.5	-1.1
Valkas	25.1	54.0	20.9	14.4	17.3	-2.9
Valmieras	26.5	53.6	19.9	16.4	15.6	0.8
Ventspils	26.6	54.1	19.3	14.7	14.6	0.1

Dzimumstības intensitātes dinamika Latvijā pilsētās un laukos • Fertility in Urban and Rural Areas

Gads Year	Dzimuši uz 1000 auglīga vecuma sievietēm • Births per 1000 women at 15-49				Dzimumstības sumamārais koeficients • Total Fertility rate				Pilsētās pret laukiem % • Urban to rural rates, %	
	vidēji • whole country	pilsētās • urban population	laukos • rural population	vidēji • whole country	pilsētās • urban population	laukos • rural population	speciālais koeficients • births per 1000 women at 15- 49	summārais dzimumstības koeficients • total fertility rate		
1958/59	59.2	54.2	67.2	1.912	1.677	2.342	80.6	71.6		
1965/66	51.9	46.4	63.6	1.724	1.507	2.215	73.0	68.0		
1969/70	53.5	49.8	61.6	1.934	1.701	2.496	80.8	68.1		
1978/79	53.2	49.0	64.4	1.858	1.667	2.463	76.1	67.7		
1980/81	55.1	51.1	66.3	1.873	1.695	2.412	77.1	70.3		
1986/87	64.1	58.1	81.2	2.151	2.005	2.589	71.6	77.4		
1988	62.7	56.6	79.7	2.114	1.977	2.528	71.0	78.2		
1989	59.6	52.8	80.0	2.050	1.830	2.680	66.0	68.3		
1990	59.0	51.7	80.6	2.035	1.801	2.699	64.1	66.7		
1991	53.9	46.9	74.4	1.859	1.651	2.423	63.0	68.1		
1992	50.0	42.1	71.0	1.728	1.496	2.302	59.3	65.0		
1993	43.2	35.4	63.3	1.508	1.272	2.064	55.9	61.6		
1994	39.6	33.0	57.0	1.389	1.194	1.863	57.9	64.1		
1995	35.4	30.1	49.7	1.252	1.092	1.644	60.6	66.4		

7.tabula

Speciālie dzimstības koeficienti latvietēm un krievietēm 1988/89.gadā

• Age Specific Fertility Rates in 1988./89. by Main Ethnic Groups in Latvia

(uz 1000 attiecīgās tautības un vecuma sievietēm • per 1000 women by age and ethnicity)

	Pavisam valstī • Whole country		Pilsētu iedzīvotāji • Urban population		Lauku iedzīvotāji • Rural population	
	latvietes Latvians	krievietes Russians	latvietes Latvians	krievietes Russians	latvietes Latvians	krievietes Russians
Dzimušo skaits attiecīgās tautības 1000 sievietēm • Births per 1000 women kopā (15-49 gadi) • at 15 - 49 of age	65.08	54.26	56.32	50.80	81.13	77.66
tajā skaitā pa vecuma grupām: • of which by age groups:						
15-19	40.94	45.00	34.60	40.82	52.64	72.22
20-24	181.14	152.22	157.10	142.66	224.05	214.09
25-29	124.96	94.16	115.21	89.89	140.57	122.38
30-34	67.41	52.77	60.26	49.71	79.96	74.27
35-39	29.12	21.82	24.17	20.28	38.69	32.81
40-44	6.58	5.24	5.22	4.48	9.37	10.85
45-49	0.39	0.15	0.28	0.16	0.60	0.14
Summārais dzimstības koeficients • Total fertility rate	2.253	1.857	1.984	1.740	2.732	2.634

Otrs cēlonis laucinieku lielākai uzņēmībai ģimenes papildināšanā, acīmredzot, ir bērnu uzraudzības un to iztikas ražošanas iespējas pašu saimniecībā, kādu nav pilsētās. Tāpēc laukos starpība starp vēlamu un faktisko bērnu skaitu nepieaug tik strauji kā pilsētās. Tomēr visiem lauku iedzīvotājiem nav savu saimniecību, un daudzi no saimniekiem Latvijas lauksaimniecības patreizējā kritiskā stāvokļa dēļ var izputēt. Līdz ar to sagaidāma tālāka un vēl straujāka dzimstības, dabiskā pieauguma un iedzīvotāju skaita mazināšanās kā valstī kopumā, tā arī laukos.

Daudz maz precīzi paredzēt šīs mazināšanās lielumu ir gandrīz vai neiespējami, jo bez dzimstības un mirstības to ietekmē arī migrācija, tai skaitā valsts iekšienē starp laukiem un pilsētām, bet to ietekmējošie faktori reformu laikā ir, kā mēdz teikt, neprognozējami. Līdz ar to LU, Ekonomikas institūta un, iespējams, citu izstrādātās prognozes var sniegt tikai hipotētiskas atbildes, "kas būtu, ja būtu" un atbilstoši izmantojamas vienīgi dažādu valstisku risinājumu izvēlē, vērtējot to iespējamās sekas.

2. Latvijas laucinieku veselības stāvoklis un mūža ilgums

Bērnu medicīnisko apskāšu gaitā ārstu izdarītais katra bērna veselības stāvokļa vērtējums 1991.g. liecina, ka lauku rajonos veselu, normāli attīstītu bērnu īpatsvars bija lielāks nekā caurmērā valstī jaundzimušiem 1991.gadā: atbilstoši 49.7% un 40.6% kopumā pirmsskolas vecumā 65.9% un 58.8%, pirmajā klasē - 70.5% un 65.3%; savukārt bērnu ar biežām saslimšanām laukos ir mazāk [6]. To, acīmredzot, veicina mazāk piesārņotā lauku vide un kustīgāks nekā pilsētās dzīvesveids. Sava nozīme ir arī samērā mazākam pirmo bērnu

īpatsvaram dzimušo starpā, kuri visbiežāk cieš no iedzimtām kaitēm, un atbilstoši lielākam visveselīgāko 2. un 3. bērnu īpatsvaram (8.tabula).

8.tabula
Bērnu sadalījums pēc dzimšanas secības (%) • Births by Order
gados ar vislielāko un vismazāko dzimstību • in years with highest and lowest fertility

Dzimšanas secība • Order	Pilsētās • Urban population				Laukos • Rural population			
	1987	1990	1993	1995	1987	1990	1993	1995
Visi dzimušie • Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
t.sk. pirmais • first births	48.7	53.1	57.6	58.1	35.5	37.5	40.5	42.4
otrs • second births	38.4	33.7	29.7	29.9	34.6	31.1	31.6	29.9
trešais • third births	9.4	9.5	8.5	8.1	17.2	18.7	15.7	14.8
ceturtais • fourth births	2.1	2.2	2.6	2.3	6.9	6.8	6.2	6.4
piektais • fifth births	0.9	0.8	0.8	0.8	3.2	3.3	2.7	3.0
sestais un tālākie • sixth and higher	0.5	0.7	0.8	0.8	2.6	2.6	3.3	3.5

Vislielākās dzimstības gados - 1986/87. šo bērnu īpatsvars laukos bija par 8% lielāks nekā pilsētās, bet viszemākās dzimstības gadā - 1995. - par gandrīz 12%. Respektīvi, laukos otru un trešo bērnu īpatsvars mazinās lēnāk nekā pilsētās, tātad pagaidām ģimenes modelis ar vairākiem bērniem vēl nav izzudis, kaut arī ārlietībā dzimušo bērnu īpatsvars nemitīgi aug un laukos ir augstāks nekā pilsētās: 1991.gadā 21.5 un 16.6%, 1993. attiecīgi 33.0% un 27.9% no visiem gada laikā dzimušajiem. Tā kā pēc 1993. gada datiem 3/5 šo bērnu laukos un 1/2 pilsētās tika reģistrēti ne pēc mātes vienas, bet abu vecāku iesnieguma, vairumam šādu bērnu nebūt nav jāaug bez tēva. Laukos vienīgi mazāk ievēro formalitātes laulību slēgšanā.

Neraugoties uz samērā lielāku praktiski veselo bērnu īpatsvaru, laukos biežāk nekā pilsētās sastopami jaundzimušie un 1-2 gadus vecie bērniņi ar hroniskām kaitēm.

Medicīniskā statistika, diemžēl, neraksturo, kas tās ir par saslimšanām, bet daļēju ieskatu par to var gūt pēc specializēto dispenseru pacientu uzskaites [8].

Laukos ievērojami biežāk nekā pilsētās tiek konstatētas garīgās saslimšanas, un šī starpība veidojas uz garīgi atpalikušo bērnu rēķina. Tā 1990.g., par kuru tika veikta sākotnējo uzskaites datu papildaprāde, lauku bērniem atsevišķās vecumgrupās tika diagnosticēta 1.5-2 reizes biežāk nekā pilsētās. Sevišķi bieži šī nelaime piemeklē zēnus (9.tabula). Visumā gan samērā vairāk garīgi atpalikušo bērnu ir cittautiešu ģimenēs, tomēr arī latviešiem laukos tādu ir biedējoši daudz: skolas gaitu sākumā, pieskaitot jau agrāk diagnosticētos gadījumus, vairāk par 1.5% zēnu un aptuveni 1% meiteņu. Jāņem vērā, ka 3/4 garīgi atpalikušo ir debīli, bet kopējais tādu slimo skaits ir vidēji 12 reizes lielāks par gada laikā diagnosticēto skaitu.

Pirmreizēji konstatētās garīgās atpalcības biežums 1990. gadā [8]

• Share of Mentally Handicapped Persons in 1990

uz 100 000 norādītās grupas iedzīvotājiem • per 100 000 of certain groups of population

Dzimums, vecums	Rīgā • Riga		Pārējās pilsētās • Other towns		Laukos • Rural areas	
	latvieši • Latvians	cittautieši • other ethnicities	latvieši • Latvians	cittautieši • other ethnicities	latvieši • Latvians	cittautieši • other ethnicities
Vīrieši vidēji • Men, total	24	18	42	46	114	134
t.sk. • of which						
0-2	322	227	440	654	607	1135
3-6	90	36	75	82	286	372
7-9	68	118	205	138	745	889
10-14	10	6	34	18	103	165
15-19	-	-	-	-	115	78
Sievietes vidēji • Women total	9	10	12	23	49	63
t.sk. • of which						
0-2	133	155	171	426	389	672
3-6	46	32	32	55	94	190
7-9	54	67	69	51	420	410
10-14	-	-	-	-	31	44
15-19	-	-	-	-	17	34

Zīmīgs ir pirmreizējās saslimšanas vecums, kā to atzīmē uzskaites kartītē, bet pareizāk sakot, diagnosticēšanas brīdi. Rīgā, īpaši latviešiem vislielākais biežums ir visjaunākajā vecumgrupā, laukos turpretī - 7-9 gadu vecumā un pat vēlāk. Jāsecina, ka tāpat līdz pat skolai vecāki to nav pamanījuši, un visdrīzāk tam pievērs vērību tikai skolotāji un arī tad daļai skolēnu vēl pusaudžu gados. Vai viņu garīgā atpalcība maz izceltos uz pārējo skolēnu fona? Vai arī dzīve daudzās lauku ģimenēs ir tāda, ka garīgā atpalcība veidojas pat tādiem bērniem, kam tā nav iedzimta? Tā vai citādi, parādība liecina gan par lielas vecāku daļas garīgo nepilnvērtību mūsdienu Latvijas laukos, gan nepietiekamo vērību bērnu garīgai attīstībai.

Daļēji radušos stāvokli var izskaidrot ar vēsturiskiem apstākļiem - izglītotāko lauku iedzīvotāju izvešanu 40.-jos gados un spējīgāko jauniešu bēgšanu no kolhoziem uz pilsētām visos turpmākajos gados. Tas neizbēgami ietekmēja palikušo garīgās attīstības iespējas laukos un arī viņu dzīvesveidu, ieskaitot pievēršanos veselībai kaitīgiem ieradumiem.

Dzeršanas un žūpības milzīgā izplatība laukos nevienam nav noslēpums, bet pietiekami pilnīgu ziņu par to nav. 1993.g. narkoloģiskā dienesta uzskaitē bija 13.5 no katra 1000 Latvijas iedzīvotāju, 10.4 no 1000 Rīgā, 28.3 Valkas rajonā un 5.2 - Daugavpils rajonā! Tik milzīgas biežuma atšķirības nepārprotami liecina par uzskaites nepilnībām, turklāt administratīvo rajonu medicīniskie dienesti nesniedz ziņas atsevišķi par pilsētu un lauku iedzīvotājiem. Tādēļ nākas spriest par parādības izplatību pēc netiešām liecībām.

03.05.064.62

Pašnāvības un saslimstība ar alkohola psihozēm

• Deaths from Alcohol Psychosis and Suicides

uz 100 000 iedzīvotājiem • per 100 000 residents

Gads Year	Alkohola psihozes • Alcohol psychosis vidēji Latvija ¹ • total	Vīriešu pašnāvības ² • Male suicides		Sieviešu pašnāvības ² • Female suicides	
		pilsētās • urban population	laukos • rural population	pilsētās • urban population	laukos • rural population
1984	26	39	95	13	19
1985	22	36	74	12	17
1986	15	33	58	10	14
1987	10	27	50	11	20
1988	12	31	47	12	11
1989	13	33	49	15	15
1990	17	37	57	10	13
1991	28	40	63	12	14
1992	30	48	77	14	18
1993	34	61	96	16	20
1994	59	61	91	14	16
1995	65	61	92	14	15

¹ LR medicīnas statistikas gadagrāmata 1993. Rīga 1994, 44.lpp.² Latvijas demogrāfijas gadagrāmata par atbilstošiem gadiem

Salīdzinot 1991.g. Rīgas narkoloģiskā dispansera uzskaitē esošo hronisko alkoholiķu un vīriešu pašnāvnieku biežumu atsevišķās vecumgrupās, varēja konstatēt izteiktu divu līkņu līdzību [7]. To pašu var vērot attiecībā uz grūti noslēpjamo alkohola psihožu un vīriešu pašnāvību skaita dinamiku pēdējo 10 gadu laikā (10.tabula). Abām parādībām vērojama izteikta biežuma mazināšanās 80.-to gadu otrajā pusē pēc t.s. Gorbačova dekrēta par dzerekļības ierobežojumiem un jauns kāpums vēl nepieredzētā līmenī 90.-to gadu sākumā. Protams, pašnāvības izdara ne tikai paģirās vai depresijā pēc tām. Tomēr fakts, ka alkoholisms vīriešiem (pēc Rīgas narkoloģiskā dienesta uzskaites) sastopams 8 reizes, bet pašnāvības aptuveni 4 reizes biežāk nekā sievietēm un minētās līknes ir izteikti līdzīgas tieši vīriešiem, runā pats par sevi. To savukārt var izmantot citādi nepilnīgajam stāvokļa raksturojumam laukos.

Mirstības un t.sk. pašnāvības gadījumu statistika saprotamu iemeslu dēļ ir pilnīgāka nekā saslimstību uzskaitē, turklāt atšķirībā no pēdējās tiek diferencēta ne vien pa rajoniem, bet arī pilsētām un laukiem. Vīriešu pašnāvības, kas, kā tika izklāstīts, liecina arī par dzerekļības izplatību, laukos jau kopš 60.-tiem gadiem ir biežākas nekā pilsētās. Ja laukos, tāpat kā Rīgā, hronisko alkoholiķu skaits 10 reizes pārsniedz pašnāvnieku skaitu, bet uzskaitē ņemto dzērāju ir vismaz sešreiz vairāk nekā hronisku alkoholiķu, tad laukos dzērāju ir aptuveni 6% visu iedzīvotāju un attiecīgi pāri par 16% pieaugušo vīriešu.

Spriežot pēc pašnāvību biežuma, visnelabvēlīgākie ir Latvijas Ziemeļaustrumu un austrumdaļas rajoni: laikposma vidū - 1993.gadā uz 100 000 iedzīvotājiem Balvu rajonā 81, Alūksnes 78,

Rēzeknes 68, Krāslavas un Madonas 67, Aizkraukles 65, Ludzas 61. Tomēr jāatceras, ka izmantotais rādītājs ir netiešs.

Lauku un pilsētu vides, iedzīvotāju sastāva un viņu dzīvesveida īpatnības to kopumā noved pie zināmām atšķirībām pilsētnieku un laucinieku veselībā un atbilstoši tai mirstības varbūtībā no dažādiem nāves cēloņiem. Diemžēl, veselības statistikas mūsu valstī praktiski nav, bet saslimstību uzskaitē ir stipri nepilnīga un nepietiekami detalizēta. Tāpēc ikgadējās un aptverošās ziņas par mirstību pagaidām ir drošākais rādītājs dažādu iedzīvotāju grupu veselības stāvokļa salīdzinājumiem (11.tabula).

Laukiem raksturīga lielāka mirstība no sirds un asinsvadu sistēmas slimībām - vecāka iedzīvotāju sastāva dēļ; iedzimtām patoloģijām - iespējams, jau aplūkotā alkoholisma dēļ, ar ko saistās arī biežākas saindēšanās ar alkoholu, pašnāvības, transporta negadījumi un noslīkšanas. Biežāk laukos gadās arī nāve no elpošanas orgānu slimībām, ko varētu izskaidrot ar novēlotu medicīnisko palīdzību, īpaši bērniem. Vairāk laukos ir arī nāves gadījumu ar nenoskaidrotu cēloni, jo lielākā vecumā tam īpašu vērību nepievērš. Tomēr iespējams, ka to starpā ir nāves gadījumi no jaunveidojumiem, u.c. nāves iemesliem, kas oficiāli laukos atgadās retāk nekā pilsētās.

Augstāku kopējo mirstību laukos, salīdzinot ar pilsētām, tikai daļēji var izskaidrot ar laucinieku vecumsastāva lielāku novecošanās pakāpi; mirstība laukos ir augstāka visās vīriešu un gandrīz visās sieviešu vecumgrupās. Tātad tajā vainojams ne viens vien apstāklis, bet gan iedzimtība, gan pašu uzvedība, gan ārsta palīdzības pieejamība.

Rezultātā laucinieku vidējais paredzamais mūža ilgums jaundzimušiem ir vēl īsāks nekā pilsētniekiem (12.tabula). Viņi dzīvo mazāk ilgi, jo īpaši sievietes, kas raksturīga iezīme ir mirstības līmeņu atšķirība, t.sk., no jau pieminētajām iedzimtības un elpošanas orgānu slimībām, un arī nedabiskā mirstība no pašnāvībām, slepkavībām un transporta negadījumiem, kas visbiežāk pieminētie vīrus spēka gadās un pat pusaudžiem.

Pēc profesoru grupas izstrādātajiem datiem, šajā īpaši raksturīgā, laucinieku pilsētās paredzamais mūža ilgums ir garāks nekā krieviem - 1985/89 g. vīriešiem par 1,2 gadiem (pilsētās - attiecīgi par 1,2 un 1,3 gadiem). Tomēr šīs visu samērā lielās pilsētu iedzīvotāju vidi nespēj kompensēt mūsdienu lauku vidi, un paši uzvedības neapbruņotie mūža ilguma ilguma ir vīriešiem, kuras mūža ilgums ir 1,3 gadiem, un sievietēm 1,5 gadiem, respektīvi, mirstība pēc dzīvesveida ir lielāka nekā pilsētās. Tātad, lai būtu tikai būtiskas pārmaiņas lauku cilvēku dzīves apstākļos un arī viņu uzvedībā, kas pietams, nav pietiekami.

<p>1. mirstība - mirstības līmenis</p> <p>2. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>3. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>4. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>5. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>6. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>7. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>8. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>9. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>10. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>11. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>12. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>13. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>14. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>15. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>16. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>17. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>18. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>19. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>20. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p>	<p>1. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>2. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>3. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>4. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>5. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>6. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>7. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>8. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>9. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>10. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>11. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>12. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>13. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>14. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>15. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>16. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>17. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>18. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>19. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p> <p>20. mirstības līmenis - mirstības līmenis</p>
---	--

Latvijas Nacionālā BIBLIOTĒKA

03 05-064626

Mirstība pa nāves cēloņiem pilsētās un laukos 1995.gadā • Death Rates by Cause of death in 1995
uz 100 000 iedzīvotājiem • per 100 000 residents

Nāves cēloņu grupas • Cause of death	Virieši • Males				Sievietes • Women			
	pilsētās • urban		laukos • rural		pilsētās • urban		laukos • rural	
	1993	1995	1993	1995	1993	1995	1993	1995
Pavisam miruši • Total of deaths tajā skaitā • of which:	1622.1	1690.8	1876.1	1863.6	1237.8	1278.5	1611.4	1602.5
1. infekcijas un parazitāras slimības • infections and parasitic diseases no tām tās • of which - tuberculosis	25.4	31.7	22.8	32.1	7.1	10.9	8.7	10.3
2. jaunveidojumi • neoplasms	17.4	23.7	15.0	5.1	2.7	23.5	3.1	3.7
3. endokrīnās sistēmas slimības • endocrine disorders	262.2	260.5	240.1	249.0	187.1	195.1	156.6	165.5
4. psihiskie traucējumi • mental disorders no tiem hroniskais alkoholisms • of which - chronic alcoholism	11.4	11.5	9.9	7.5	14.3	16.1	8.5	10.5
5. asinsrites sistēmas slimības • diseases of the circulatory system no tām akūts infarkts • of which rheumatic myocardial infarction	16.6	24.9	16.3	26.2	5.5	11.1	8.9	5.9
6. elpošanas orgānu slimības • diseases of respiratory system	18.3	19.8	18.3	18.3	6.9	6.9	6.9	3.4
7. gremošanas orgānu slimības • diseases of the digestive system	780.2	826.2	960.8	910.1	774.1	789.4	1062.8	1069.2
8. urogenitālās sistēmas slimības • diseases of the genito - urinary system	56.9	56.4	39.9	32.6	34.7	36.4	19.0	21.5
9. iedzimtas anomālijas un perināla patoloģija • congenital anomalies and complication of childbirth	55.9	71.9	77.5	90.1	21.5	27.1	26.5	35.5
10. nenoskaidroti • illdefined conditions	41.9	55.1	36.8	41.5	30.0	40.0	31.9	26.4
11. nelāimes gadījumi, traumas un saindēšanas • external causes of injury and poisoning no tiem • of which:	22.0	20.0	19.2	24.8	13.8	16.6	13.6	13.5
pašnāvības • suicides	17.4	6.5	26.7	10.2	12.2	5.2	15.0	8.1
slepkavības • homicide	31.3	23.3	93.1	72.3	67.4	59.1	168.8	154.2
transporta negadījums • vehicle accident	344.1	329.4	362.4	369.8	91.7	91.1	95.1	85.2
saindēšanas ar alkoholu • poisoning by alcohol	61.1	60.7	95.7	92.5	15.5	14.5	19.7	15.2
noslīkšana • accidental drowning	43.7	31.8	28.5	18.3	12.3	11.6	13.1	6.6
nejauši kritieni • accidental falls	52.6	50.0	74.4	71.2	14.7	13.4	12.7	15.9
	15.9	17.9	19.4	24.8	4.1	4.4	4.2	6.4
	20.0	26.6	38.6	2.9	4.9	8.7	8.8	8.8
	37.2	33.6	20.7	17.5	12.4	14.7	8.2	5.9

Vidējais paredzamais mūža ilgums jaundzimušiem Latvijā
• Life Expectancy at Birth

Iedzīvotāju grupas	1979/80	1988	1989	1993	1994	1995
Visi						
• Whole country						
vīrieši • males	63.6	66.3	65.3	61.6	60.7	60.8
sievietes • females	73.9	75.1	75.2	73.8	72.9	73.1
Pilsētās						
• Urban population						
vīrieši • males	64.8	67.3	66.2	62.2	60.2	61.0
sievietes • females	74.4	75.6	75.4	74.2	73.4	73.8
Laukos						
• Rural population						
vīrieši • males	61.5	63.8	63.1	59.8	59.5	59.6
sievietes • females	72.6	74.0	74.5	73.2	72.9	72.7

Rezultātā laucinieku vidējais paredzamais mūža ilgums jaundzimušiem ir vēl īsāks nekā pilsētniekiem (12.tabula). Visvairāk šo rādītāju ietekmē nāves cēloņi, kas raksturīgi jaunākajām vecumgrupām, tātad bērnu mirstība, t.sk., no jau pieminētajām iedzimtajām patoloģijām un elpošanas orgānu slimībām, un arī nedabiskā mirstība no pašnāvībām, slepkavībām un transporta negadījumiem, kas visbiežāk piemeklē vīrus spēka gados un pat pusaudžus.

Pēc profesora Jura Krūmiņa aprēķiniem [8, 134.lpp.] latviešiem laukos, tāpat kā pilsētās, vidējais paredzamais mūža ilgums ir garāks nekā krieviem - 1988/89.g. vīriešiem par 2.2, sievietēm par 2.9 gadiem (pilsētās attiecīgi par 1.2 un 1.3 gadiem). Tomēr latviešu samērā lielākais īpatsvars lauku iedzīvotāju vidū nespēj kompensēt mūsdienu lauku vides un pašu uzvedības nelabvēlīgo ietekmi uz mūža ilgumu. Latviešu vīriešiem laukos mūžs ir par 3 gadiem īsāks nekā pilsētās, sievietēm - par 3.5 gadiem, respektīvi, atšķirības pēc dzīvesvietas ir lielākas nekā pēc tautības. Tāpēc stāvokli var glābt tikai būtiskas pārmaiņas lauku cilvēku dzīves apstākļos un arī viņu apziņā, kas protams, nav dažos gados paveicams.

3. Iedzīvotāju pārvietošanās laukos

Iedzīvotāju pārvietošanās intensitāte vairāk nekā dabiskās ataudzes norises svārstās atkarībā no sabiedriskām un saimnieciskām norisēm. Tāpēc arī migrācijas tendences Latvijā pēc neatkarības atjaunošanās ir krasi pārmainījušās (2.tabula). Imigrāciju no citām valstīm (bijušās PSRS republikām) ir nomainījusi emigrācija, bet valsts iekšienē iedzīvotāju pārcelšanos no laukiem uz pilsētām ir aizstājusi virzība pretējā virzienā. Kopumā 90.gadu sākumā Latvijas lauki migrācijas rezultātā gan tāpat kā agrāk zaudē daļu iedzīvotāju, tomēr tas līdz pat 1995. gadam notika vienīgi starpvalstu apmaiņai skaitliski pārspējot pretējā virzienā vērsto iekšējo migrāciju (13.tabula).

Īstenojamās zemes reformas laikā lauku iedzīvotāju skaits ir pieaudzis uz Latvijas pilsētnieku rēķina ik gadus par 1.4 - 7.5 uz 1000 iedzīvotājiem, tādējādi vismaz daļēji kompensējot zudumus dabiskās kustības rezultātā. Turklāt reformas sākumposmā (1990.-1993.) attālākajos no Rīgas rajonos šis pieaugums visumā ir lielāks nekā valsts vidienē (6.attēls). Acīmredzot, tas veidojas, agrāk aizbraukušajiem lauciniekiem vai viņu mantiniekiem atgriežoties dzimtajās vai senču mājās. Tādu, protams, ir vairāk tais rajonos, no kuriem iepriekš vairāk cilvēku pārbrauca uz pilsētām, resp., attālākajiem. Stipri izteikta šī sakritība gan nav un nevar būt, jo atšķiras atgūstamās zemes izmantošanas iespējas, un cilvēki pirms atgriešanās tās vērtē. Turklāt daļa no viņiem, pārceļoties uz laukiem, saglabā pierakstīšanos Rīgā: gan cerībā dabūt kompensāciju par atstājamo dzīvokli, gan nebūdami pārliecināti, ka varēs laukos veiksmīgi saimniekot. Līdz ar to migrācijas statistikā šie pagaidu vai iespējamie laucinieki netiek atspoguļoti. Beidzoties zemes denacionalizācijai, šī iedzīvotāju plūsma, domājams, izsīks. Savukārt pastāvošās bezdarba līmeņa atšķirības valsts vidienē un vairumā attālāko rajonu (5.attēls) var novest pie pretējā virziena migrācijas atjaunošanās: no nomalēm uz centru, no laukiem uz pilsētām, kas jau iezīmējusies 1995. gadā (13.tabula). Nodarbinātības valsts dienesta datos gan katra rajona bezdarbnieki netiek dalīti pa pilsētām un laukiem, tomēr, rēķinoties ar Latvijas mazpilsētu lielo skaitu un to izvietojumu, sīkākam dalījumam tiešām nav nozīmes.

Turpmākās darba un peļņas iespējas laukos atkarīgas galvenokārt no zemes izmantošanas intensitātes. Vidēji Latvijā zemes pieprasījumu skaits sasniedzis 456 uz 1000 iedzīvotājiem jeb 860 uz 1000 darbaspējīgā vecuma cilvēkiem laukos. Lielais pieprasījumu daudzums liecina, ka tos iesnieguši ne tikai patreizējie laucinieki, vai arī daži no tiem pieprasa gan agrāk piederējušo zemi, gan iespēju to palielināt, pērkot papildus. Vairumā gadījumu pieprasījumu skaits ir lielāks tais rajonos un pagastos, kur ir samērā augstāks darbaspējīgo iedzīvotāju īpatsvars, resp., tur, kur jau līdz šim bijušas labākas darba un peļņas iespējas, arī turpmāk vairāk cilvēku gatavojas veidot savas saimniecības (14.tabula).

Kopumā vairāk par 1/2 pieprasījumu prasa atjaunot īpašuma (mantojuma) tiesības iepriekšējā vietā, 24.0% - piešķirt zemi citā (izdevīgākā vai patreizējai dzīves vietai tuvākā) vietā, 21.7% - pirt citu nepieprasīto zemi. Tomēr raksturīgi, ka pagastos ar samērā zemāku darbaspējīgo īpatsvaru, cilvēki retāk prasījuši īpašumu atjaunošanu vecajā vietā, bet biežāk - ierādīt zemi citā vietā, droši vien tuvāk centriem un ceļiem (7. un 8. attēls). Tas liecina par notikušo iedzīvotāju koncentrāciju ne tikai valsts mērogā, bet arī atsevišķu rajonu robežās, it īpaši attālākajos, kur trūkst cilvēku visas platības apsaimniekošanai.

Acīmredzot, dažāda mēroga centru atšķirīgā ietekme uz atsevišķu pagastu iedzīvotāju darba un saimniekošanas iespējām ietekmē arī viņu migrācijas virzienus un attālumus, pieprasītās zemes atrašanās vietu un atbilstošo pieprasījumu kategoriju. Ar šo vairāku līmeņu centru ietekmi izskaidrojama arī necīgā saistība starp aplūkotajām (pēc pieejamiem datiem skaitliski raksturojamām) parādībām pagastu griezumā (14.tabula). Citiem vārdiem, pagastu dažādība rajonu ietvaros nav mazāka kā rajoniem Latvijas mērogā. Tas, savukārt, lieku reizi apliecina, ka lauku attīstības pasākumu izstrādē jāreķinās ar pagastu līmeni [10].

Attālāko pagastu attīstības atstāšana pašplūsmē var novest pie tālākas lauku iedzīvotāju sastāva novecošanās migrācijas gaitā. Kā liecina migrantu vecumsastāva analīze, laukos atgriežas tikai kāda 1/3 - 1/5 mācīties aizbraukušo jauniešu (15.tabula). Tas veicina ne vien skaitliskās ataudzes iespēju mazināšanos laukos, bet arī palēninātu lauku iedzīvotāju izglītības līmeņa celšanos un tātad arī dažādu saimniecisko jauninājumu ieviešanu.

Lauku iedzīvotāju migrācija pa plūsmām • Flows of Migration in Rural Areas
cilvēki • persons

Iedzīvotāju kopums, migrācijas plūsmas	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Iebrauca kopā • immigration	33304*	33269	26837	24907	18134	17398	16842
tajā skaitā • of which from:							
Lietuva • Lithuania			216	59	56	26	15
Igaunija • Estonia	4200	2853	51	35	33	27	21
citām valstīm Austrumos • other countries at East			2105	717	600	609	622
citām valstīm Rietumos • Western countries	..	386	344	35	69	82	76
spektingents • custody or military service	-	4945	597	426	290	-	-
Pārvietošanās Latvijā • internal migration	29104	25085	23524	23635	17086	16654	16108
Izbrauca kopā • emigration	36307*	31329	27062	30228	20974	19921	18325
tajā skaitā • of which to:							
Lietuva • Lithuania			266	294	120	57	65
Igaunija • Estonia	6597	5058	23	30	8	12	9
citām valstīm Austrumos • other countries at East			4830	11740	6125	3473	1732
citām valstīm Rietumos • Western countries	..	304	150	256	240	117	207
spektingents • custody or military service	-	2077	458	419	237	-	-
Pārvietošanās Latvijā • internal migration	29710	23890	21335	17480	14244	16262	16312
Migrācijas saldo • net migration	-3003*	-1940	-225	-5321	-2840	-2523	-1483
tajā skaitā • of which:							
Lietuva • Lithuania			-50	-235	-64	-31	-50
Igaunija • Estonia	-2397	-2205	28	5	25	15	12
citām valstīm Austrumos • other countries at East			-2725	-11032	-5525	-2864	-1110
citām valstīm Rietumos • Western countries		82	194	-221	-171	-35	-131
spektingents • custody or military service	-	2868	139	7	53	-	-
Pārvietošanās Latvijā • internal migration	-606	1195	2189	6155	2842	392	-663

* bez speckontingenta: ieslodzītajiem/atbrīvotajiem un aktīvā dienesta karavīriem • without custody or military service

14.tabula

**Sakarība starp darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju un dažādu zemes pieprasītāju
īpatsvaru Latvijas rajonos un pagastos 1994.g. sākumā [12]**

**• Correlation between shares of the working age population and claimants for
property in regions and pagasts of Latvia, beginning 1994**

korelācijas koeficienti • correlation coefficients

Zemes pieprasītāju veidi • Types of claimants for property	Rajonos • in regions	Pagastos • in pagasts
1. Īpašuma atgūšanai • Getting back of property	0.268	0.010
2. Kompensācijai par nacionalizēto • Compensation of nationalized land	0.490	0.017
3. Zemes pirkšanai • For purchase of land	0.281	0.007
4. Pieprasījumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem • The number of claimants per 1000 inhabitants	0.433	0.032

15.tabula

Migrējošo iedzīvotāju (pieauguma/samazinājuma) vecumsastāvs laukos

• Net Migration in Rural Areas by sex and age

cilvēki • persons

Vecums Age	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Kopā • Total	-3003*	-928*	-366*	-5328	-2840	-2523	-1483
t.sk. 0-6	-12	105	26	-748	-311	-306	-193
7-15**	-972	-614	-795	-1960	-1178	-562	-230
16-19**	-762	-154	-199	-125	-634	-1144	-1225
20-24	822	779	836	434	553	200	-4
25-29	-36	-106	147	-513	-258	-71	-216
30-34	-419	-180	-119	-1146	-463	-379	-194
35-39	-200	-111	-155	-820	-438	-401	-88
40-44	-219	-94	14	-539	-340	-286	-24
45-49	-166	1	31	-98	-53	-34	54
50-54	-121	-15	61	-63	98	134	153
55-56	-104	-50	-12	24	33	112	156
60+	-811	-489	-201	226	151	314	328
no visiem - darbspējas vecumā • of which at working age	-873	99	645	-3094	-1852	-2027	-1445

* bez speckontingenta • without custody or military service

** 1994. - 1995. 7-14; 15-19

4. Robežpagastu attīstība

No Latvijas pagastiem 16% robežojas ar kādu no kaimiņvalstīm - Igauniju, Krieviju, Baltkrieviju un Lietuvu vai atrodas 180 km garajā Baltijas jūras Kurzemes piekrastē.

Latvijas un tās lauku attīstības tempus un virzību noteikuši gan ģeogrāfiskie, gan vēsturiskie apstākļi, un pēdējos gadu desmitos šajā ziņā liela loma ir bijusi valdošajam tautsaimniecības centralizētās vadības principam, kurš būtiski bremsēja no Rīgas un rajonu centriem attālāko, to skaitā arī pierobežas, pagastu attīstību.

Krasās politiskās izmaiņas, sākot ar 1940.gadu, būtiski izmainīja visas Latvijas attīstību, un šī procesa rezultātus gan laukos kopumā, gan arī pierobežas pagastos vislabāk raksturo iedzīvotāju skaita izmaiņas.

1935.gadā pierobežas pagastos dzīvoja piektā daļa lauku iedzīvotāju, 1994.gadā - aptuveni 14%. Kopējais iedzīvotāju skaits laukos, salīdzinājumā ar pirmskara laiku (pirms 2.pasaules kara), samazinājies par 37.6%, bet pierobežā - par 52.7%. Kurzemes piekrastē šis samazinājums bijis vēl ievērojamāks - 56.4%, bet vislielākos zaudējumus cietuši pagasti, kas robežojas ar Krieviju - tajos ir palicis tikai 16.5% no pirmskara iedzīvotāju skaita. Kurzemes piekraste no Latvijas robežas ar lieliem ciemiem bija kļuvusi pār slēgtu PSRS rietumu robežu, no kuras iedzīvotāji aizgāja galvenokārt tāpēc, ka bija zaudēts viņu eksistences pamats - nozveja jūrā. Ar dažādām metodēm iedzīvotāji te tika piespiesti atstāt arī lauksaimnieciski izmantojamās zemes. Lauku perspektīvās apdzīvotuma sistēmas izveide Latvijas industrializācijas procesā sekmēja lauku iedzīvotāju skaita mazināšanos, no nomalēm pārceļoties nevis uz saimniecību centriem, bet tieši uz pilsētām.

Iedzīvotāju skaita sarukšana laukos pēckara periodā notika vienlaicīgi ar Latvijā nebijušu parādību - neatgriezenisko migrāciju no dažādām PSRS republikām, daļai iebraucēju apmetoties uz dzīvi laukos - pavisam vai uz laiku pirms pārceļšanās uz pilsētām. Migrācija būtiski izmainīja lauku iedzīvotāju nacionālo sastāvu, šis process dažādā pakāpē skāra arī pierobežas pagastus un ietekmēja to attīstības gaitu.

Pirms Otrā pasaules kara laukos kopumā un arī pierobežā dominēja latvieši, izņēmums bija daži pagasti Jaunlatgales (Abrenes) apriņķī pie Krievijas robežas, kur krievu īpatsvars sasniedza pat 80%. Pierobežas pagastu atšķirības otras izplatītākās tautības ziņā noteica to robežu saskare ar konkrētu kaimiņvalsti. Latvijas dienvidaustrumu pagastos baltkrievu īpatsvars sasniedza 40%, pie Polijas robežas Latvijas pusē poļu bija ap 12%. Igaunijas pierobežā aptuveni piektā daļa lauku iedzīvotāju bija igauņi. Līdzīga situācija bija arī dienvidos gar Latvijas robežu - te lietuviešu īpatsvars bija augsts - 15 un vairāk %. Rietumu daļā piejūras pagasti nacionālā sastāva ziņā bija izteikti latviski, te otra izplatītākā tautība - vācieši - sastādīja tikai 4%.

Arī pašlaik, 90-to gadu pirmajā pusē dominējošā tautība Latvijas laukos ir latvieši. Tas pats sakāms par pierobežas pagastiem. Bet kā visā Latvijā, tā arī pierobežā, salīdzinājumā ar 1935.gadu, latviešu skaits un īpatsvars ir gājuši mazumā.

Nacionālā sastāva ziņā lauki pierobežā, tāpat kā visā Latvijā, ir kļuvuši ļoti raibi. Vāciešu te praktiski vairs nav, lietuviešu īpatsvars samazinājies, toties tagad laukos dzīvo vairāku tādu tautību cilvēki, kas Latvijai pirms 2.pasaules kara nebija raksturīgi - ukraiņi, moldāvi.

Visjūtāmāk pieaudzis slāvu tautu grupu iedzīvotāju skaits un arī īpatsvars. Viņu izplatība ir skārusi visus pagastus, un tagad krievi, ukraiņi, baltkrievi ir sastopami arī tajos Latvijas novados un pierobežas pagastos, kur pirms kara viņu vispār nebija - Kurzemes piekrastē, Ziemeļvidzemē. Zemgales pierobežā, kur pirms kara krievu skaits pagastos bija mazāks par 5%, tagad viņi sastāda 10 un vairāk % no pagasta iedzīvotāju skaita. Savukārt igauņu izplatība Latvijas ziemeļu pierobežā ir ievērojami samazinājusies.

Nacionālā sastāva izmaiņas ir ietekmējušas saimniecisko, sociālo un kultūras sfēru, pat izmainot tradicionālo Latvijas lauku ainavu. Mainoties īpašuma attiecībām, 90-to gadu sākumā rodas grūtības īpašumu atgūšanas procesā. Šīs nacionālā sastāva izmaiņu izraisītās problēmas uzslāņojas tām grūtībām, ko radījusi iedzīvotāju pārvietošanās iepriekšējos gadu desmitos no rajonu nomalēm uz saimniecību vai rajonu centriem un no Latvijas pierobežas uz republikas centrālo daļu.

Līdz ar iedzīvotāju skaita sarukšanu pierobežā, tur, tāpat kā Latvijas laukos kopumā, mainījās arī tur dzīvojošo vecuma sastāvs. Gandrīz visos šajos pagastos darba spējīgo iedzīvotāju īpatsvars ir zemāks nekā laukos vidēji (1994.g. - 53.0%), un attiecīgi augstāks pensijas vecumu sasniegušo īpatsvars. Atsevišķos pierobežas pagastos tas pārsniedz 40%.

Šādu perspektīvās attīstības ziņā problemātisku pagastu Latvijā ir 67.2%. Pierobežas pagastu vidū to īpatsvars sasniedz 73.2% un tajos dzīvo 68.6% robežpagastu iedzīvotāju.

Pierobežas pagastu attīstības problemātiskumu raksturo arī zemes pieprasījumu struktūra. Tā ir līdzīga no Rīgas attālināto Latgales pagastu zemes pieprasījumu struktūrai un atspoguļo iedzīvotāju intensīvo aizplūdi uz pilsētām un Rīgas reģionu pēckara gados, it īpaši laika periodā no 1960.gada līdz 80-to gadu otrai pusei. Tiesības uz mantojumu vai īpašuma tiesību atjaunošana pierobežā tiek pieteikta retāk nekā laukos vidēji, bet savukārt biežāk nekā laukos vidēji tiek pieprasīta zemes kompensācija. Šāda situācija mazāk raksturīga Dobeles, Jelgavas un Bauskas rajonu pierobežā, kur attiecīgi augstāks ir zemes pirkšanas pieprasījumu īpatsvars. Zemes pieprasījumu struktūru pierobežā lielā mērā nosaka attālums no Rīgas, iedzīvotāju vecuma sastāvs un zemes auglība.

Zemes pieprasījumu struktūra pierobežā neviens optimisms par pierobežas pagastu iespējamo attīstību bez īpašas šādiem pagastiem (novadiem, reģioniem) adresētas programmas izstrādes un tās realizēšanas.

Līdzīgā situācijā kā valsts pierobežā ir arī pagasti rajonu nomalēs - divu vai vairāku rajonu saskares zonās. Līdz ar to pierobežas pagastu jēdziens paplašināms, ietverot tajā arī savstarpēji saskarējos pagastus dažādos rajonos visos Latvijas novados, jo nevar sekmēties valsts teritorijas izlīdzināta attīstība, pastāvot lielām atšķirībām teritoriālā attīstībā rajonu ietvaros. Tomēr galvenā uzmanība vispirms veltāma pagastiem pie valsts robežas, jo tās ir arī valsts stipruma un drošības problēmas.

Līdz šim pierobežu teritoriju attīstības nolūkā starp kaimiņvalstīm, arī ne starp republikām PSRS sastāvā, praktiski nav pastāvējusi mērķtiecīga sadarbība ar abpusēji izdevīgām sekām.

Par vienu no robežpagastu attīstību sekmējošiem faktoriem var izmantot pagastu sadarbību - ja tāda pastāvētu starp pagastiem un tiem atbilstošajām administratīvi teritoriālajām vienībām kaimiņvalstīs, ar kurām ir kopīga robeža. Šāda pat pieeja attiecināma uz pagastiem Latvijas robežās dažādos rajonos ar kopīgām robežām.

Tā sadala vienotu dabas telpu, kurā norit savstarpēji atkarīga zemes, mežu, ūdeņu, gaisa un infrastruktūras - transporta, sakaru - izmantošana.

Dabas resursu un cilvēku radīto ražošanas objektu izmantošana vienā valstī rada sekas otrā valstī. Šī savstarpējā teritoriālā atkarība ir uzskatāma par otru (pēc valsts robežas stiprināšanas) svarīgāko iemeslu, kas nosaka pierobežas teritoriju pārrobežu kompleksas attīstības nepieciešamību.

Par galvenajiem sadarbības virzieniem, kuri zināmā mērā ir savstarpēji saistīti, var uzskatīt:

- 1) Valsts un vietējo pārvaldes institūciju sadarbību pierobežas zonu kopdarbā.
- 2) Infrastruktūras plānošanu un attīstīšanu pierobežas zonā, īpaši - robežas pārejai un satiksmei. Šis aspekts skar vietējās un valsts kopīgās intereses.

- 3) Saimnieciskās iniciatīvas, kas var ietvert kopīgu uzņēmumu, projektu realizēšanu (piem., meliorācija, darba tirgus, apmācību sistēma).
- 4) Iedzīvotāju kontaktus un kultūras sadarbību.

Pārrobežu sadarbība realizējama uz vietējo iniciatīvu pamata, balstoties uz attiecīgu likumdošanu.

Šādas pārrobežu sadarbības iespējamība un pozitīvi rezultāti redzami atsevišķu Austrum- un Viduseiropas valstu praksē.

Šo valstu sadarbība pierobežas zonu attīstībā balstās uz racionāliem dažādu nozaru zinātnieku ieteikumiem.

Pierobežas teritoriju problēmas Latvijā un vairākās Austrumeiropas valstīs ir bijušas (un ir joprojām) diezgan līdzīgas, arī tur tautsaimniecības centralizētās plānošanas un vadības rezultātā valstu nomaļu atsevišķos apgabalos bija vērojama iedzīvotāju skaita samazināšanās, iedzīvotāju novecošana, nacionālā sastāva izmaiņas, kas kopumā negatīvi ietekmēja šo rajonu attīstību, un vienlaicīgi radīja dažādas problēmas centrālajos apgabalos. Depopulācijas un saimniecības stagnācijas vai atpalcības izpausmes valstīs bija atšķirīgas - sakarā ar dažādo vēsturisko attīstību, ģeogrāfisko novietojumu, īpašuma nacionalizācijas pakāpi.

Lai izveidojušos situāciju izmainītu attīstības virzienā, šajās valstīs tika veikti atbilstoši pētījumi atpalcības faktoru izpētei un pozitīvu programmu izstrādei, bet ne vienmēr šie ieteikumi tika ņemti vērā. To ievērošana bija iespējama tiktāl, ciktāl tie neapšaubīja un neapdraudēja izveidoto saimniekošanas un pārvaldes sistēmu.

Starp atsevišķām valstīm pastāvēja sadarbība robežteritoriju izmantošanā (Čehoslovākija - Ungārija, Ungārija - Austrija, Polija - Čehoslovākija).

Šīs sadarbības galvenā iezīme bija tā, ka tā bija noteikta valdību līmenī, un vietējām pārvaldes iestādēm bija tikai situācijas izmantotāju un direktīvo norādījumu izpildītāju funkcijas. Uz vietējām iniciatīvām balstīta sadarbība pastāvēja valstu robežās starp saskarošajiem pagastiem atsevišķu saimniecisku jautājumu risināšanai.

80-to un 90-to gadu mijā uzsākušās pārmaiņas Austrumeiropas un Baltijas valstīs ļoti pretrunīgi ietekmē šo valstu lauku, t.sk., pierobežas teritoriju, attīstību. Šīs politiskās un ekonomiskās pārmaiņas sākās aptuveni tajā laikā, kad gandrīz ikvienā no Austrumeiropas valstīm bija izveidojusies vairāk vai mazāk sarežģīta vai pat kritiska situācija lauku un pierobežas zonu attīstībā. Radies daudz jaunu problēmu, kuras uzslāņojušās agrāk neatrisinātajām. Zināmā mērā to izraisījis apstāklis, ka praktiski visās šajās valstīs tika iznīcināti reģionālo programmu realizācijas aizsākumi, atstājot visu pašplūsmai, kas pierobežas apgabalus, salīdzinājumā ar valstu centrālajiem rajoniem, joprojām pakļauj degradācijai.

Šajās valstīs veidojas līdzīgas problēmas:

- bezdarbs;
- iepriekšējo gadu darba rezultātu noārdīšana un noliegšana;
- nepilnīga un pretrunīga likumdošana;
- vides degradācija;
- sociālā un nacionālā spriedze;
- migrācijas plūsmu apjoma un virziena izmaiņas.

Šīs problēmas asi skar arī pierobežas apgabalus.

Vērā ņemama konstruktīva sadarbība pierobežas teritoriju izmantošanā vairākus gadus desmitus norisinās starp Vāciju un Holandi (EUREGIO), Vāciju, Austriju un Franciju (REGIO), kopš 1989.gada kopīgs darbs uzsākts reģionā NEISE (Polija, Vācija, Čehija), tiek plānota Polijas un Vācijas sadarbība uz šo valstu robežas, veidojas pārrobežu sadarbība - robežzonās starp dažām citām Austrumeiropas kaimiņvalstīm.

Dažādu valstu sasniegumi pierobežas zonu attīstības sekmēšanā ļauj izteikt domu, ka šo pieredzi vēlams apgūt un izvērtēt, lai izvēlētos Latvijas un to kaimiņvalstu apstākļiem piemērotus teorētiskā, organizatoriskā un praktiskā darba pamatprincipus. Šīs pieredzes analīze ļautu arī izvairīties no tām kļūdām, kuras pieļāva attiecīgās valstis savas sadarbības sākumā, un kuru negatīvo ietekmi tās pašas ir spējušas novērtēt.

Šie dažādās formās veiktie darbi ir faktors, kas pierobežas reģionu attīstību sabiedriskā, saimnieciskā un kultūras ziņā sekmē un padara dinamisku.

REGIO - aptver Augšreinas apgabalu trīs valstīs, tā mērķis - savstarpēji stiprināt saimniecības attīstību, sargāt vidi, sekmēt zinātnes un kultūras attīstību. Šī dzīves un saimniekošanas telpa Eiropas vidū ir atvērta pasaulei un orientēta caur šodienu uz nākotni, tas ir apgabals ar lielām attīstības izredzēm, kuras pastiprina valstu sadarbība. Te tiek sekmēta videi draudzīgas saimniecības un dzīves veida izplatība.

Programma areāla NEISE attīstībai izveidota 1989.gadā. Te norisinās trīs valstu sadarbība pierobežā bez centrālo instanču vadības un kontroles. Būtiska ir zinātnes un administrācijas sadarbība valdības un pašvaldību līmenī. NEISES problēmas - kvalitatīva satiksme starp vācu, poļu un čehu apgabaliem. Saimniecības organizēšanā te svarīgi ievērot valdošos vēju virzienus katrā no valstīm šinī rajonā. Līdz 80-to gadu beigām samērā labi ceļi cilvēkus aizveda prom no pierobežas apgabaliem, viens no sadarbības uzdevumiem ir - šo plūsmu apturēt un pagriezt pretējā virzienā. Sadarbības pamatā likta atziņa, ka reģionālajā plānošanā, valdot principam "no augšas", - tas veicināja nacionālās savdabības izžušanu, tautu nonivelēšanos. Pamazām pārsvaru gūst patiesība, ka iniciatīvai konkrētas teritorijas attīstības virzienu un paņēmieni noteikšanā jānāk no vietējiem iedzīvotājiem, vietējai pašpārvaldei tās ir jāpalīdz realizēt. Tāpēc šinī reģionā svarīgas ir katras valsts darbinieku attiecības ar savas valsts administrāciju.

Te kopīgas ir ekoloģiskās problēmas. Ir izstrādāta programma Sudetu aizsardzībai. Kopīgi tiek risinātas apūdeņošanas problēmas.

Lielu uzmanību reģionā NEISE pievērš savas darbības reklāmai, jo ikvienam pilsonim jāzina, kur novedīs ideju realizācija, un kā viņš var personīgi piedalīties sava reģiona ikdienas un nākotnes veidošanā.

Valstu sadarbība balstās uz salīdzināmu un ticamu informāciju. Svarīgas ir centra un pierobežas pagastu attiecības - lai valdība netraucē risināt lokālās problēmas, bet palīdz gadījumos, kad tiek skartas valsts intereses. Valdību kompetencē ietilpst arī robežu šķērsošanas vienkāršošana.

Vairāk nekā 30 gadu pieredze pārrobežu sadarbībā ir reģionam EUREGIO, kas aptver robežapgabalus Vācijā un Holandē (Gronava - Enšede), kurā ietvertās pilsētas savukārt sadarbojas ar pilsētām ārpus šī reģiona (Minstere, Osnabrika).

Darbu vada padome, kurā ir vienāds pārstāvju skaits no katras valsts. Galvenais uzdevums - vietējo vajadzību izzināšana un realizācija caur valsts un starptautiskajām institūcijām: līdzekļus šī reģiona attīstībai daļēji dod Eiropas kopiena.

EUREGIO līdzekļu sadalījums ir šāds: katras valsts ieguldījums ir 15%, 30% dod vietējie budžeti, pārējo daļu sedz finansējums no Briseles.

Šī reģiona darbības galvenais virziens ir - telpas sakārtošana. Līdz ar to ir izdalīti četri darbības aspekti:

- vide,
- saimniecība,
- satiksme un informācija,
- jaunu pārvaldes līmeņu ieviešana (eksperimenti).

Reģiona vadība, kurai nav administratīvas funkcijas, uzskata, ka sadarbības pamatā jāliek internacionalizācija un saimniecības un sabiedrisko procesu un sfēru mērogu palielināšana.

Samērā ilgajā darbības laikā reģionā ir izieti dažādi posmi uzskatos par sadarbību - no totālās noteikšanas (no augšas) caur pārvaldi uz autonomas sabiedrības attīstības veicināšanu līdzvērtīgā sadarbībā ar partneriem, no pilsētu un atsevišķu teritoriju cīņas uz to sadarbību reģiona un valsts ietvaros, no vājo atbalstīšanas uz stipro stimulēšanu un vietējo iniciatīvu veicināšanu.

Šinī reģionā ietilpst divas Vācijas zemes un sešas Holandes provinces. Kopīgās intereses radījušas kopīgu stratēģiju un darba iespējas. Šim reģionam nav pārvaldes robežu un nav pārrobežu administrācijas. Darbu organizē padome, kurā katras valsts pārstāvji runā savā valodā, jo visi padomes locekļi saprot vācu un holandiešu valodas.

Reģiona pārvaldes funkcijās ietilpst sociālā saimniecības un kultūras kopdarba organizēšana, pilsoņu problēmu risināšana (darba tiesības, nodokļu politika, pensiju, veselības nodrošināšana). Pārvaldē nepieciešamības gadījumos pieņem pilsoņus no abām pusēm, gada laikā šo iespēju izmanto ap 30 tūkstoš cilvēku. Pārvalde nevar palīdzēt visos gadījumos, jo ir problēmas, kuras jārīcina nevis reģiona līmenī, bet starp valdībām. Eiropas kopiena (Brisele) šī reģiona problēmas uzzina tieši no šīs pārvaldes un palīdz risināt arī ikdienišķas problēmas - piem., kāpēc nav kādu konkrētu vietējā ražojuma produktu.

Reģionā izveidoti cieši sakari starp darba devējiem, darba ņēmējiem un patērētājiem. Ir kopmjuterizēts darba tirgus - darba meklētāji un brīvās darba vietas. Apmācību sistēma aptver visu reģionu. Ir uzņēmēju padome, kura apvieno uzņēmējus abpus robežai.

Reģionā jau ir realizēti 80 pārrobežu projekti, kas skāruši ražošanu, vidi, tirgu, atpūtu, izglītību. Tiek izstrādāts projekts pārrobežu sadarbībai dabas un cilvēku darbības izraisītu katastrofu seku likvidēšanai.

Reģionā notiek bērnu, jauniešu, vecāku ļaužu atpūtas, izglītošanas, brīvā laika pavadīšanas organizēšana dažādās formās. Šī darbība aptver sportu, izglītību, kultūru. Šī sadarbība tiek uzskatīta par īpaši svarīgu, jo sadarbības galamērķis ir cilvēku labklājība un labi ikdienas kontakti. Reģionā vācu policisti tirgus dienās strādā Holandē.

Svarīgs uzdevums abās valstīs ir - darbs ar masu informācijas līdzekļiem. Pie rātes darbojas žurnālistu klubs, 1994.gadā paredzēts EUREGIO radio, kuru finansēs abu valstu valdības. Iznāk reģiona avīze.

Izglītošanai un valstu kooperācijas idejas popularizēšanai ir nodibināta akadēmija (ESTA - Europäische Staatsbürger-Akademie) ar institūtiem Berlīnē, Bad-Oeynhausenā un Boholtā, kuros tematiskie semināri aptver aktuālas mainīgā laikmeta tēmas, to skaitā jaunatnes integrēšanos sabiedrībā, reģionālo attīstību, valstu pārrobežu sadarbību.

Reģionā tiek izstrādāta vienota veselības aizsardzības un sociālās nodrošināšanas sistēma, tiek veidota izglītības koncepcija - par vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu, balstoties uz EUREGIO kā objektīvi pastāvošu teritoriju. Tiek finansēti valodu kursi - vācu pārvaldes darbinieki nepieciešamības gadījumā veselu gadu stundu nedēļā mācās (bez maksas) holandiešu valodu.

Valodu apguve ir nodrošināta - brīvprātīgi - jau no bērnu dārza līmeņa. Vēl nesen bija vērojams vācu valodas pārsvars, arī reģiona robežās holandieši biežāk prata vācu valodu nekā vācieši - holandieši. Tagad ir panākta abu valodu līdztiesība. Valoda - tā nav tikai saprašanās garants, tā ir arī kultūras izpratne. Pastāv lielu valstu ekspansijas tieksmes, aizbildnieciskums pret kaimiņvalstīm, vācu un angļu valodas apdraud pārējās valodas.

Aktuāla ir tekstilrūpniecības pārkārtošanas programma, atkritumu utilizācija un videi draudzīgu tehnoloģiju ieviešana, šī virziena turpināšana.

Uzmanība tiek pievērsta arī tūrismam. Realitāte ir tā, ka vācieši ceļo tik daudz, kā angļi un francūži kopā. Un šinī aspektā reģiona ietvaros tiek izvēsta potenciālo tūristu izglītošana par Vāciju un tās kaimiņvalstīm. Interese par padziļinātu to izzināšanu ir pieaugusi, bet joprojām

pastāv savstarpējas informācijas deficīts. Bez tam vērojams, ka savu valsti iepazīst paviršāk nekā citas, subjektīvajā uztverē eksotiskas zemes.

Austrum- un Viduseiropas valstu pārrobežu sadarbībā izkristalizējušās vairākas svarīgas atziņas:

- sadarbībai nepieciešams aptuveni vienāds atbilstošo teritoriju attīstības līmenis;
- uzmanība jākoncentrē uz likumdošanu, kas sekmētu ražošanas attīstību - viss pārējais ir tai pakārtots;
- izstrādājot robežapgabalu attīstības programmu, jārēķinās ar nacionālo sastāvu un tā veidošanās īpatnībām;
- daudznacionāls sastāvs pierobežā apgrūtina sadarbību;
- nevienlīdzība valodu apguves ziņā ir bīstama pārrobežu sadarbībai;
- projektu realizāciju apgrūtina tas, ka jauni virzieni un to iedzīvināšana ir atkarīga no tiem pašiem cilvēkiem, kuru darbība zināmā mērā radījusi kritisku situāciju pierobežā.

Jāievēro arī, ka daudzas t.s. attīstītās valstis, piedāvājot pierobežu sadarbību ar valstīm, to skaitā ar tām, ar kurām robežas savstarpēji nesaskarās (kā piem. Latviju) to telpas sakārtošanā - vadās no savām interesēm, gatavas izplatīt savu pieredzi, uzspiežot tās kļūdas, ko pašas ir pieļāvušas - un - galvenā no tām - vietējo apstākļu, vēsturiskās attīstības pēctecības ignorēšana. Tāpēc vēlamākais ceļš viņu pozitīvās pieredzes apgūšanā ir - to izstudēt vispirms pašiem.

Ievērojot Latvijas novietojumu Baltijas valstu vidū, šāda kooperācija robežapgabalu attīstībā būtu kā sākuma posms reālai šo valstu sadarbībai.

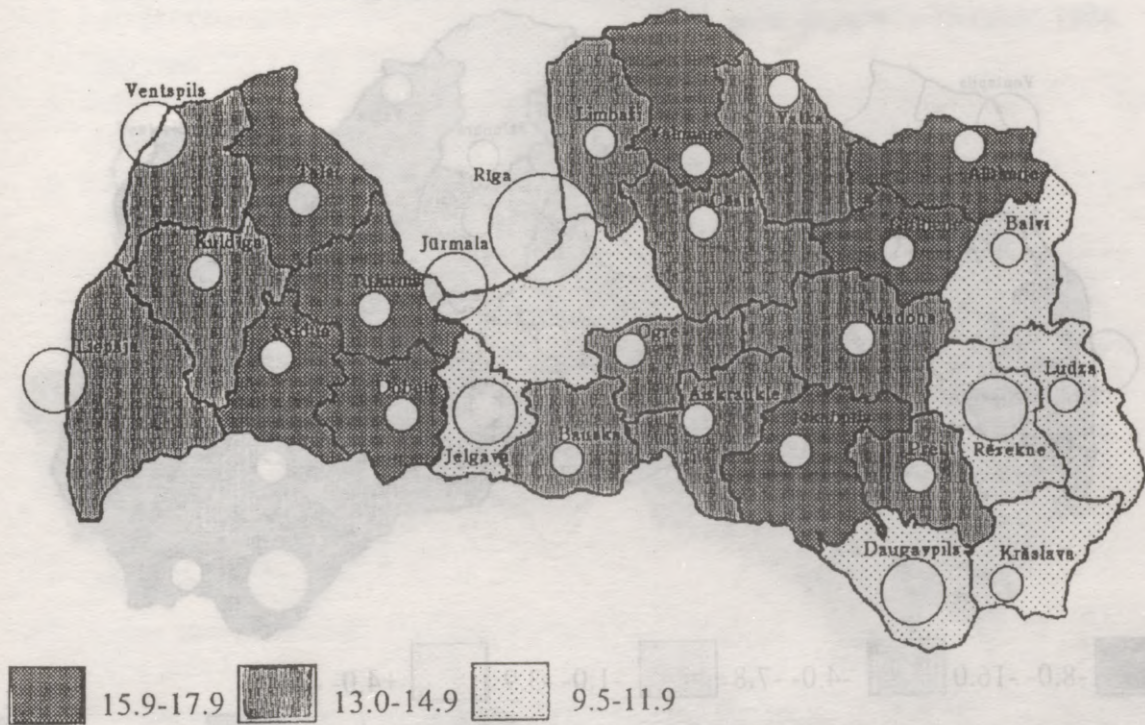
Šinī nolūkā nepieciešams nodrošināt politisko un tiesisko pamatu šādai sadarbībai ar attiecīgas likumdošanas palīdzību un starpvalstu līgumiem, iniciatīvas tiesības atstājot pašvaldībām.

Konkrētajam darbam jābāzējas uz kopīgajām problēmām un interesēm, veidojot pilsoņu vajadzībām atbilstošu pārvaldi, saimniecību, masu informācijas līdzekļus, ievērojot kultūras un nacionālās politikas prioritāti un atgriezenisko saiti starp tām un saimniecību.

1. attēls

Lauku iedzīvotāju dzimstība uz 1000 iedzīvotājiem, 1993.

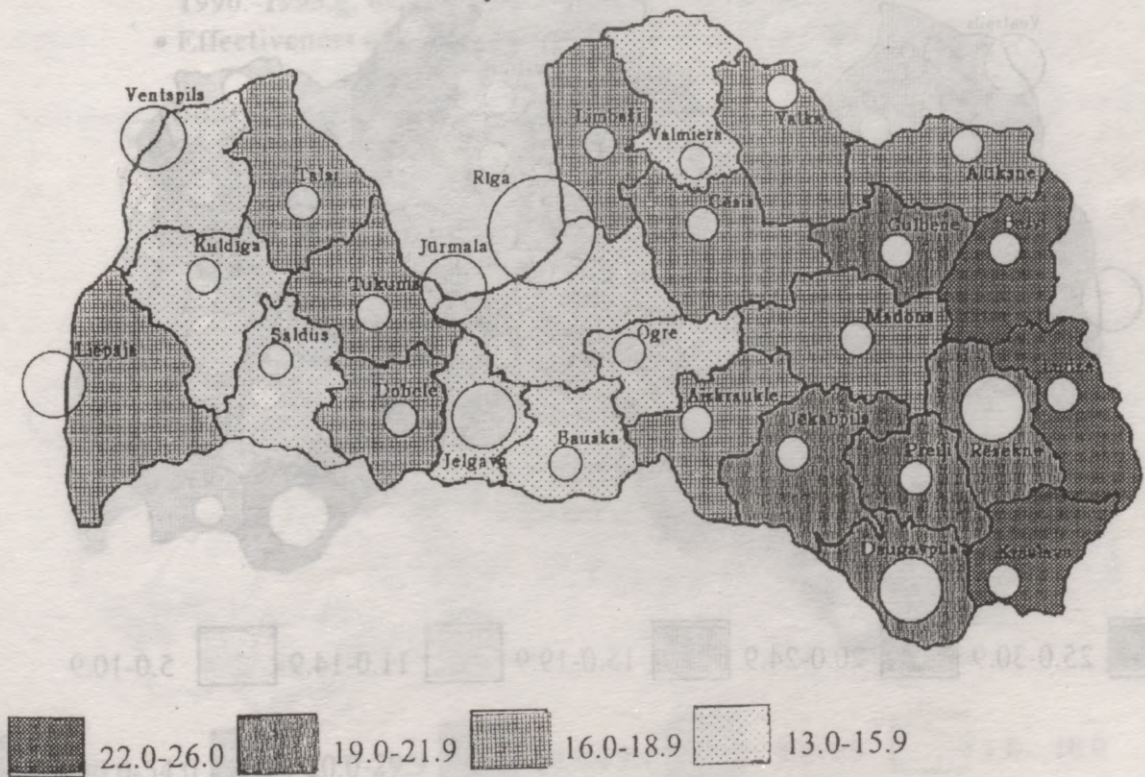
• Birthrate in Rural Districts, 1993

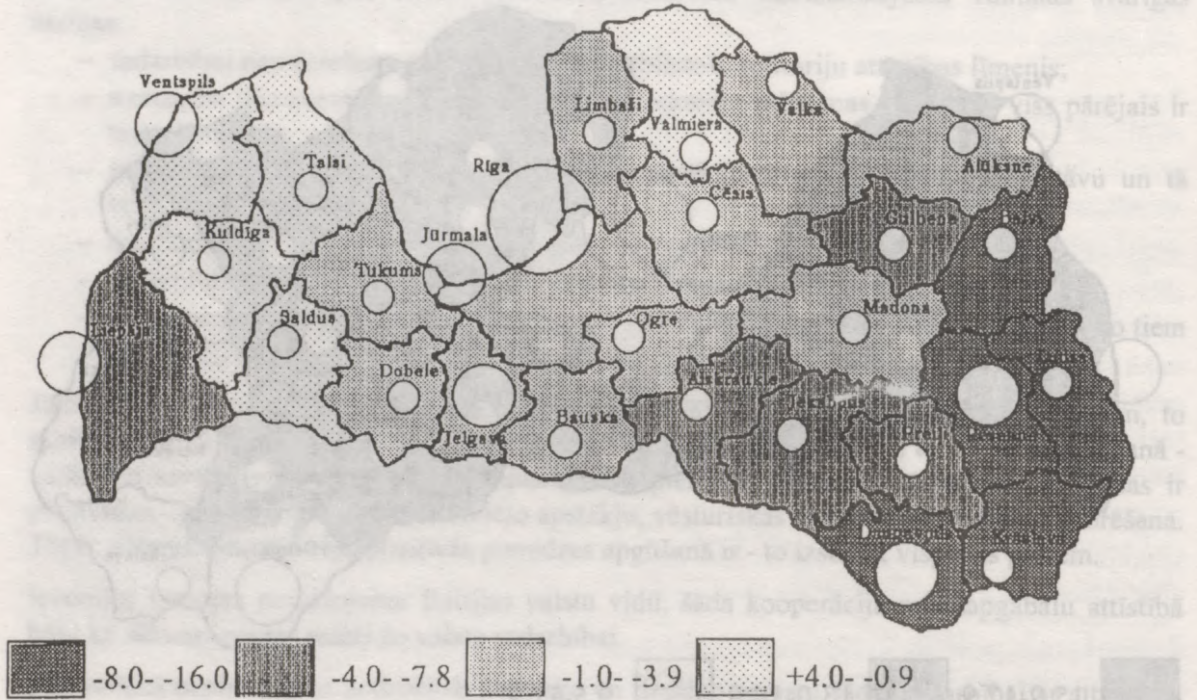
2. attēls

Lauku iedzīvotāju mirstība uz 1000 iedzīvotājiem, 1993.

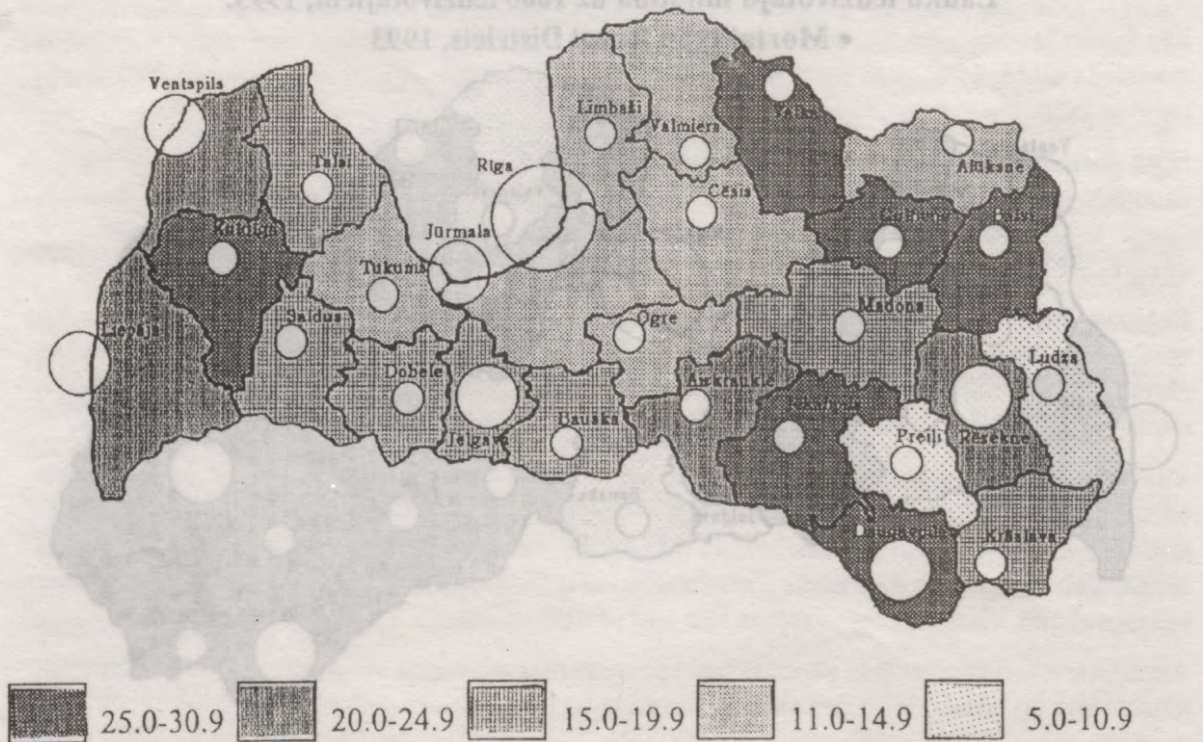
• Mortality in Rural Districts, 1993

3. attēls
 Lauku iedzīvotāju dabiskais pieauguma / zudumi uz 1000 iedzīvotājiem, 1993.
 • Natural Increase in Rural Districts, 1993

4. attēls
 Lauku iedzīvotāju zīdaiņu mirstība uz 1000 jaundzimušajiem 1992./93.gadā
 • Infant Mortality in Rural Districts, 1992/1993

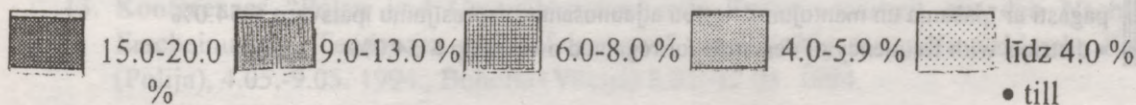
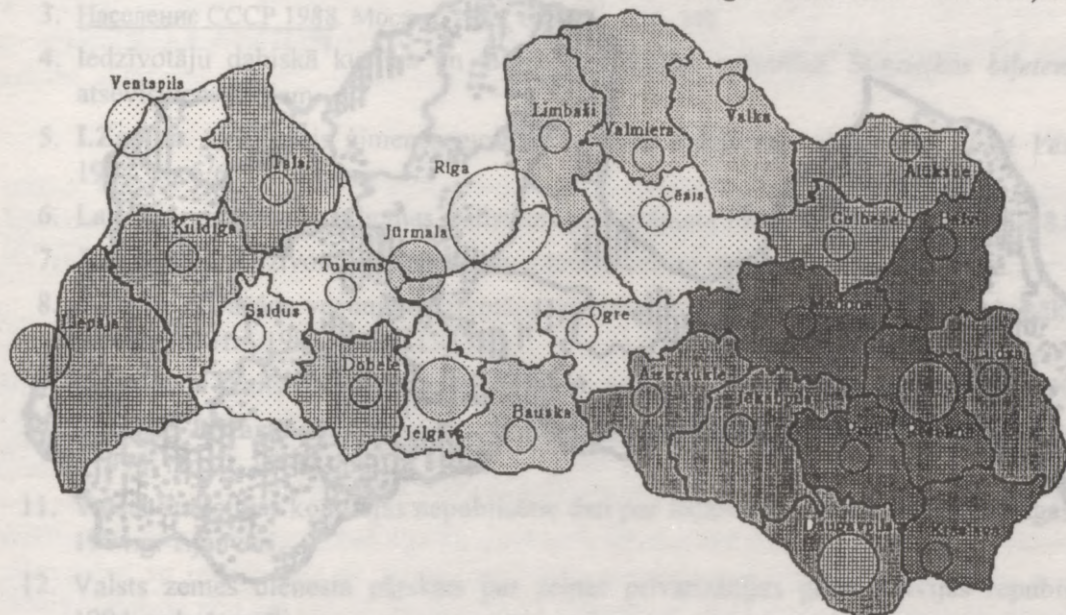

5.attēls

Bezdarba līmenis Latvijas administratīvajos rajonos un lielākajās pilsētās

• Unemployment by Administrative Units

1994. gada oktobrī • October, 1994

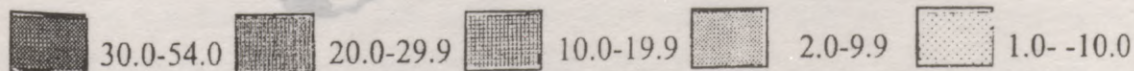
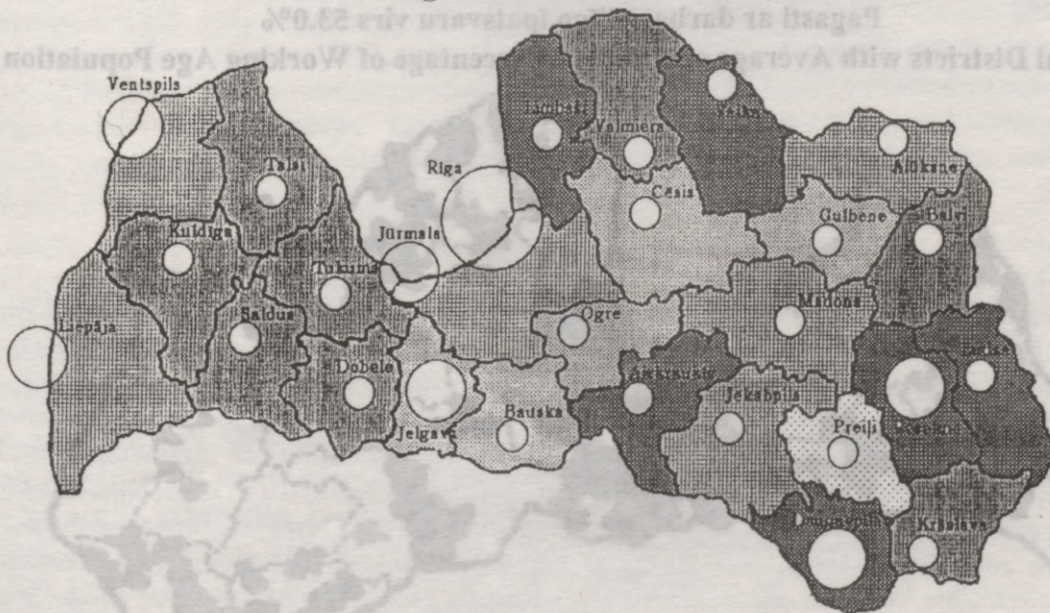

6. attēls

Lauku iedzīvotāju skaita pieaugums / zudumi valsts iekšējās migrācijas rezultātā

1990.-1993.g. uz 1000 iedzīvotājiem 1994.gada sākumā

• Effectiveness of Migration in Rural Districts, 1990 - 1993

Zemes pieprasījumu veidi laukos

• Frequency of Demands for Regained Ownership in Rural Districts

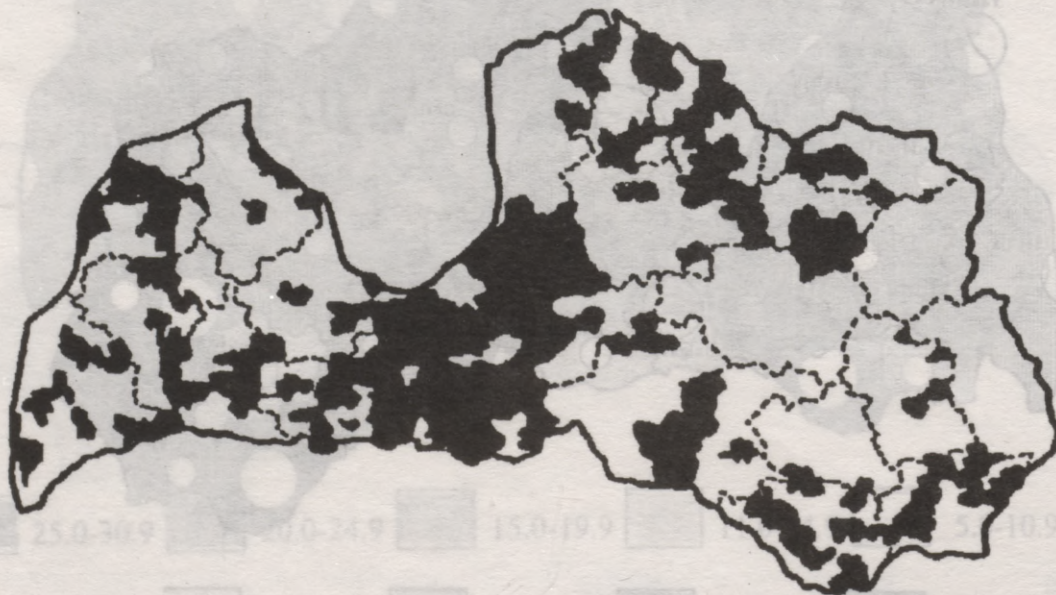

 pagasti ar īpašuma un mantojuma tiesību atjaunošanas pieprasījumu īpatsvaru ≤ 54.0%
 • districts with frequency of demands for regained ownership ≤ 54.0%

 pagasti ar kompensācijas pieprasījumu īpatsvaru ≥ 24.0%
 • districts with frequency of demands for compensation ≥ 24.0%

Pagasti ar darbaspējīgo īpatsvaru virs 53.0%

• Rural Districts with Average and Higher Percentage of Working Age Population

Izmantotie avoti

1. 1989.g. Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti Latvijas PSR. Rīga, 1990.
2. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1993. Rīga, 1994., 84.lpp.
3. Население СССР 1988. Москва, 1989, стр. 331, 336, 342
4. Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas republikā. *Statistikas biļetens* - pa atsevišķiem gadiem.
5. **I.Zariņa**. "Vēlamais ģimenes modelis Latvijas iedzīvotāju skatījumā", *LZA Vēstis, A.* 1994. Nr.5/6, 1.-10.lpp.
6. Latvijas republikas medicīnas statistikas gadagrāmata 1991. Rīga, 1992., 136.-148.lpp.
7. **J.Krūmiņš**. Iedzīvotāju mūža ilgums - tendences un palielināšanās problēmas.
8. **P.Eglīte**. "Dažāda vecuma iedzīvotāju veselības atšķirības Latvijā (1990.gadu sākums)", *LZA Vēstis A.* - 1993., Nr.1, 1.-8.lpp.
9. Iedzīvotāju skaits Latvijas rajonos, pilsētās, pagastos. *Statistikas biļetens*. Rīga, 1994.
10. **P.Eglīte, I.Markausa**. "Apvidu izvēle paātrinātas attīstības veicināšanai", *LZA Vēstis. A.* - 1993, Nr.12, 15.-21.lpp.
11. Valsts Statistikas komitejas nublicētie dati par iedzīvotāju vecuma sastāvu pagastos uz 1994.g. 1.janvāri.
12. Valsts zemes dienesta pārskats par zemes privatizācijas gaitu Latvijas republikā uz 1994.gada 1.aprīli.
13. Konferences "Polen und Grenzüberschreitende Zusammenarbeit mit den Nachbarn-Erscheinungen, Tendenzen und Erfahrungen" nublicētie materiāli. Szklarska Poreba (Polija), 4.05.-9.05. 1994., Boholta (Vācija) 8.05.-12.05. 1994.

II. Daļa.

IEKŠĒJĀ MIGRĀCIJA LATVIJĀ 90 - GADU PIRMAJĀ PUSĒ

Ievads

Iedzīvotāju migrācija ir nozīmīga sociāla parādība. Ar dzīvesvietas maiņu cilvēki cenšas atrisināt tās savas problēmas, kurām attiecīgajā laika brīdī nespēj rast risinājumu pašreizējā dzīvesvietā un nesaskata šādas iespējas arī pārredzamā nākotnē, bet saredz tās - reālas vai iedomātas - kādā citā vietā.

Migrācija spēj ļoti būtiski ietekmēt iedzīvotāju skaitu un sastāvu izbraukšanas un iebrukšanas vietās. Migrācijas virzieni un apjoms zināmā mērā atspoguļo valsts ekonomiskās un reģionālās attīstības līmeni. Lēmums par pārvietošanos, kā likums, tiek pieņemts indivīda vai ģimenes līmenī, bet šo lēmumu realizācijas kopējā iedarbība atrodas mījksakarībā ar valsts kopējo un atsevišķu tās rajonu attīstību. Tas arī nosaka migrācijas izpētes svarīgumu.

Šinī apskatā ir analizēta un izvērtēta iekšējā migrācija Latvijā laikā no 1991. gada līdz 1995. gadam ar mērķi - atsegt iekšējās migrācijas īpatnības Latvijā un tās ietekmi uz iedzīvotāju izvietojumu 90.-to gadu pirmajā pusē. Šis periods izvēlēts tāpēc, ka tad jau bija nostabilizējušās politiskās pārmaiņas un iezīmējās ekonomiskās krīzes izraisītās sekas iedzīvotāju ataudzes procesā.

80.-to un 90.-to gadu mijā, sabrūkot sociālisma sistēmai, kardināli izmainījās tie priekšnoteikumi, kas līdz tam noteica galvenos migrācijas virzienus un plūsmas apjomus. Līdz ar izmaiņām valsts iekārtā būtiski mainījies arī visu sabiedrībā norītošo procesu, t.sk. iekšējās migrācijas pamats - īpašuma attiecības.

Izvērtējuma pamatā ir doma, ka Latvijā nepieciešams sekmēt iekšējo migrāciju iedzīvotāju decentralizācijas virzienā. Tas izriet no šodien Latvijas attīstībai būtiskiem aspektiem:

- iedzīvotāju veselības uzlabošana un ataudzes veicināšana,
- dabas vides saglabāšana,
- dabas un sociālās vides atveseļošana,
- valsts teritorijas harmoniska attīstība,
- Latvijas kā Baltijas jūras reģiona valsts attīstība.

1. Datu avoti

Iekšējās migrācijas analīzei un tās teritoriālo īpatnību raksturošanai izmantoti atbilstošie rādītāji, kas pieejami publicētajos statistikas datu krājumos vai aprēķināmi no tiem: iedzīvotāju skaits, migrācijas intensitāte, migrācijas saldo u.c. Līdzšinējā publicētā iekšējās migrācijas statistika ir bijusi nepilnīga attiecībā uz migrējušo sastāvu (pēc dzimuma, vecuma, ģimenes stāvokļa u.c. rādītājiem); tā atspoguļo jau notikušo pārvietošanos un nesniedz nekādu informāciju par iespējamo migrāciju nākotnē. Līdz ar to ir problemātiska to migrācijas aspektu analīze, kas skar iedzīvotāju ataudzi un valsts teritoriālās attīstības iespējas. Tāpēc ir izmantoti atsevišķu pētījumu* rezultāti, kuri atspoguļo migrācijas ietekmi uz reprodutīvo uzvedību, atsedz iedzīvotāju nodomus par iespējamo pārvietošanos nākotnē un uzskatus par šo nodomu realizācijas priekšnoteikumiem.

* skat. izmantoto avotu sarakstā

Migrācijas uzskaitē balstās uz pierakstīšanās talonu ziņām, datu apstrādes modernizācijas procesā iespējami jauni paņēmieni. Iespējams, ka tā uzrāda tikai daļu no iekšējās migrācijas. Vērojumi aptauju veikšanas gaitā liecina, ka, nepastāvot likumīgam dzīvokļu tirgum, pārceļšanās uz jaunu dzīvesvietu bieži nenotiek pavisam (netiek reģistrēta), pārceļotājs atstāj sev atgriešanās iespēju iepriekšējā dzīvesvietā, tajā pašā dzīvoklī. Tāpēc ir pamats domāt, ka īpašumu atgūšanas periodā iekšējā migrācija ir bijusi lielāka, nekā tā ir uzrādīta.

2. Ieskats nesenā pagātnē

Praktiski visā pēckara periodā iedzīvotāju skaita pieaugumu Latvijā lielā mērā noteica ārējā (starprepubliku) migrācija.

Neraugoties uz milzīgajiem iedzīvotāju zaudējumiem visā desmitgadē, sākot ar 1940. gadu, un jo sevišķi kara gados, Latvijas iedzīvotāju skaits jau 1959. gadā par aptuveni 14% pārsniedza 1950. gada skaitu. Sākot ar 1960. gadu, kad iezīmējās kurss uz Latvijas t.s. industrializāciju, līdz 1989. gadam uz dzīvi Latvijā palika vairāk nekā 350 tūkstoši iebrucēju no dažādām PSRS republikām; migrācijas saldo veidoja vairāk nekā pusi (51%) no kopējā iedzīvotāju skaita pieauguma. Laika posmā starp 1979. un 1989. gada Tautskaitēm migrācijas saldo īpatsvars iedzīvotāju pieaugumā sasniedza 58.2%.

Dominējošais ārējās migrācijas virziens Latvijā bija: uz republikas pakļautības pilsētām, rajonu centriem un tiem lauku ciemiem un pilsētīpašiem ciematiem, kuros tika celti vai paplašināti rūpniecības uzņēmumi, kā arī uz laukiem Latvijas centrālajos rajonos.

Iekšējās migrācijas gaitā iedzīvotāju pārvietošanās notika no laukiem uz pilsētām; no rajoniem, kuri atradās attālāk no Rīgas - uz republikas centrālo daļu, no saimniecību nomalēm - uz t.s. perspektīvajiem ciematiem. Iedzīvotāju pārceļšanos uz pilsētām sekmēja meliorācijas plašais vēriens.

30 gados pēc 1959. gada lauku iedzīvotāju skaits samazinājies par 21%, kaut gan laukos kopumā šajā laikā dabiskais pieaugums bija pozitīvs. Lauku iedzīvotāju īpatsvars saruka līdz 29% (1959. gadā - 47%). Īpaši krasa iedzīvotāju skaita samazināšanās notika Latgalē un pierobežā. 1935. gadā pagastos gar robežu dzīvoja 1/5 lauku iedzīvotāju, 1992. gadā - 14%. Kurzemes piekrastē, kas no 1940. gada līdz 1991. gadam bija kļuvusi par PSRS rietumu robežu, iedzīvotāju skaits laukos sarucis par vairāk nekā 56%. Tomēr viskrasākais samazinājums ir bijis pagastos gar robežu ar Krieviju - tur palicis aptuveni 16% no pirmskara laika iedzīvotāju skaita. Vidēji Latvijā 90.-to gadu sākumā, salīdzinot ar 1935. gadu, laukos iedzīvotāju skaits bija sarucis par 31.5%.

Latgales laukos iedzīvotāju skaitu samazināja ne tikai iekšējā migrācija: laika posmā no 1971. gada līdz 1979. gadam gandrīz trešā daļa samazinājuma bija saistīta ar dabisko kustību, mirušo skaitam pārsniedzot dzimušo skaitu. Nākamajos 10 gados dabiskās kustības radīto zudumu loma Latgalē pieauga, joprojām saglabājoties iedzīvotāju aizplūdei no Latgales laukiem uz pilsētām, t.sk. Rīgu, kā arī lauku rajoniem citos Latvijas novados.

80.-to gadu beigās, sākoties izmaiņām ārējās un iekšējās migrācijas procesos, Latvijā pastāvēja augsta iedzīvotāju koncentrēšanās pakāpe pilsētās un republikas centrālajā daļā: pilsētās dzīvoja 71% Latvijas iedzīvotāju, 34.1% galvaspilsētā; septiņās republikas pakļautības pilsētās - 51.6% jeb 72.9% pilsētnieku; Latvijas centrālās daļas sešos rajonos dzīvoja 34.1% lauku iedzīvotāju; Rīgas rajonā lauku iedzīvotāju blīvums bija visaugstākais - gandrīz 40 cilvēku uz 1 km², viszemākais Ludzas rajonā - mazāk par 10 cilvēkiem uz 1 km².

3. Iedzīvotāju skaita izmaiņas 90.-to gadu sākumā

Līdz ar Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu ārējā migrācija no starprepubliku migrācijas kļuva par starpvalstu migrāciju un izvērtās par nozīmīgu iedzīvotāju skaita samazināšanās faktoru. Vienlaicīgi pieauga iekšējās migrācijas loma iedzīvotāju pārdalē starp pilsētām un laukiem un rajoniem.

Iedzīvotāju pārvietošanās valsts iekšienē un uz citām valstīm 90.-to gadu pirmajā pusē noritēja, pasliktinoties iedzīvotāju ataudzi raksturojošiem rādītājiem (1. tabula - II. Daļas beigās).

Depopulācijas process, kas jau pirms vairāk nekā 10 gadiem bija sācies Latgales laukos, ir pārņēmis visu rajonu laukus un visas pilsētas bez izņēmuma.

Laika posmā no 1990. gada līdz 1996. gadam iedzīvotāju skaits Latvijā sarucis par 6.5%, un aptuveni 3/4 šinī samazinājumā sastādīja starpvalstu migrācija, bet tās loma, mazinoties saldo apjomam, ar katru gadu samazinās. 1990. gadā starpvalstu migrācijas īpatsvars iedzīvotāju skaita samazinājumā bija 98.9%, 1994. gadā - 52.4%, 1995. gadā - 37.8%. Vislielākais negatīvais starpvalstu migrācijas saldo reģistrēts 1992. gadā, kad izbraukušo skaits par 47.2 tūkstošiem pārsniedza iebrāukušo skaitu (2. tabula).

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas pilsētu un lauku iedzīvotāju skaitliskās proporcijas ietekmējuši vairāki faktori:

- dabiskā kustība,
- administratīvie pārveidojumi,
- starpvalstu migrācija,
- iekšējā migrācija.

Joprojām saglabājas augsta iedzīvotāju koncentrācijas pakāpe pilsētās (69.0%), nepārtraukti mazinoties pilsētu un lauku iedzīvotāju skaitam.

Iekšējā migrācija un administratīvie pārkārtojumi pastiprināja starpvalstu migrācijas izraisīto iedzīvotāju skaita samazināšanos pilsētās (3. tabula). No 1991. gada līdz 1995. gadam pilsētu iedzīvotāju skaita sarukšanā migrācijas ceļā starpvalstu migrācija sastādīja 88.5%, un 11.5% attiecās uz iekšējo migrāciju. Republikas pakļautības pilsētās starpvalstu migrācijas lomā bija vēl augstāka (attiecīgi 89.3% un 10.7%, Rīgā - 89.6% un 10.4%), bet iekšējā migrācija bija nedaudz nozīmīgāka rajonu pilsētu iedzīvotāju skaita samazinājumā - gandrīz 15% no kopējā negatīvā migrācijas saldo tajās attiecās uz iekšējo migrāciju.

Savukārt administratīvo pārkārtojumu radītais iedzīvotāju skaita pieaugums laukos pārsniedza starpvalstu migrācijas negatīvo saldo, kurš gan bija divkārt lielāks nekā pozitīvais iekšējās migrācijas saldo, un iekšējās migrācijas saldo pārsniedza dabiskās kustības radītos zudumus. Līdz ar to laukos šajā laika posmā parādās iedzīvotāju skaita pieaugums, kas neatspoguļo faktisko iedzīvotāju dabiskās un mehāniskās kustības ietekmi.

Kā pilsētās, tā arī laukos šajā periodā iedzīvotāju skaitu visbūtiskāk ietekmēja (samazināja) starpvalstu migrācija. Arī republikas pakļautības pilsētās, kuras iekšējās migrācijas gaitā iedzīvotājus piesaistīja, starpvalstu migrācijas izraisītie zudumi daudzkārt pārsniedza: Jūrmalā un Rēzeknē 2 reizes, Ventpilī 4 reizes, bet Jelgavā 8 reizes.

Līdz ar iedzīvotāju dabiskās kustības un migrācijas procesa izmaiņām pārvietošanās valsts iekšienē kļūst ļoti nozīmīga kā valsts attīstības faktors, jo var ietekmēt iedzīvotāju izvietojumu valsts teritorijā, pilsētās un laukos. Latvijā esošo samērā vienmērīgi izvietoto dabas resursu apguvei un racionālai izmantošanai, kas uzskatāmas par valsts attīstības priekšnoteikumu, vēlams vienmērīgāks iedzīvotāju izvietojums teritorijā.

Sakarā ar valsts statusa un īpašuma attiecību maiņu bija sagaidāms, ka izmaiņām ārējā migrācijā sekos arī iekšējās migrācijas virziena maiņa, kas zināmā mērā arī ir noticis.

4. Iekšējās migrācijas īpatnības

Līdz 90.-to gadu sākumam dominējošo iekšējās migrācijas virzienu lauki → pilsētas aizstājis pretējs virziens. Šīs migrācijas efektivitāte laukos pagaidām savu maksimumu ir sasniegusi 1992. gadā, un turpmākajos gados vērojama tās mazināšanās (4. tabula).

Kā būtiskākās iekšējās migrācijas pazīmes 90.-to gadu pirmajā pusē var minēt:

1. Izteikts virziens pilsētas → lauki, pozitīvs migrācijas saldo laukos un attiecīgi negatīvs pilsētās kopumā (1. un 2. zīmējums).
2. Iekšējās migrācijas negatīvo saldo pilsētās daudzkārt pastiprināja starpvalstu migrācijas radītais samazinājums (5. tabula), arī lauku iedzīvotāju skaita izmaiņas starpvalstu migrācija ietekmēja jūtāmāk nekā iekšējā migrācija.
3. Iekšējās migrācijas pozitīvais saldo laukos nespēja kompensēt iedzīvotāju zudumus dabiskās kustības procesā (3. zīmējums).
4. Iekšējā migrācija pilsētās pastiprināja dabiskās kustības radīto iedzīvotāju skaita samazinājumu (4. zīmējums).
5. Iekšējās migrācijas process noritēja intensīvāk nekā ārējās (5. - 8. zīmējums).
6. Pilsētu un lauku migrācijas saldo teritoriālās atšķirības ir būtiskas (9. un 10. zīmējums).
7. Pie iekšējās migrācijas īpatnībām pieskaitāms arī tas, ka noturīgs pozitīvs saldo pastāv vairākos rajonos ar augstu bezdarba līmeni un iedzīvotāju ataudzei nelabvēlīgu vecuma sastāvu (11. zīmējums), jo sevišķi Latvijas austrumu un dienvidaustrumu daļā.

5. Iekšējās migrācijas rezultātu teritoriālās atšķirības

Pēc iekšējās migrācijas saldo republikas pakļautības pilsētas un rajoni iedalāmi divās grupās:

- 1) pilsētas un rajoni, kas aplūkojamā periodā iekšējās migrācijas procesā cilvēkus ir piesaistījuši,
- 2) pilsētas un rajoni, kuros šinī periodā ir bijis negatīvs iekšējās migrācijas saldo.

Pirmajā grupā ir 21 rajons un četras republikas pakļautības pilsētas: Ventspils, Jūrmala, Jelgava un Rēzekne.

Otrajā grupā ietilpst pieci rajoni (Bauskas, Cēsu, Ogres, Preiļu un Saldus) un trīs lielākās Latvijas pilsētas: Rīga, Daugavpils un Liepāja.

Praktiski visos šajos rajonos negatīvo iekšējās migrācijas saldo nosaka negatīvais saldo pilsētās, tikai Bauskas rajonā - arī laukos.

Abu grupu rajonos iekšējās migrācijas process ir noritējis ļoti atšķirīgi - gan pēc virzības, gan pēc intensitātes, un to atspoguļo rezultējošais rādītājs - migrācijas saldo pilsētās un laukos (12. zīmējums).

Pēc migrācijas pieauguma īpatnībām laukos un pilsētās katra rajona robežās rajoni iedalāmi četrās grupās:

1. Zemgales areāls. Tajā ietilpstošajiem trīs rajoniem - Bauskas, Dobeles un Jelgavas kopīgs ir - negatīvs migrācijas saldo laukos. Šinī areālā īpaši izdalās Bauskas rajons, kurš iekšējās migrācijas procesā iedzīvotājus ir zaudējis kā laukos, tā arī pilsētās - (Bauskā), pie kam laukos atsevišķos gados vēl bija pozitīvs saldo, bet pilsētās tas bijis negatīvs visā aplūkotajā periodā bez pārtraukuma.

Dobeles un Jelgavas rajonos migrācijas saldo pilsētās ir bijis pozitīvs, šo rajonu pilsētās migrācijas pieaugumā 82% devuši attiecīgo rajonu lauki, un 18% - citi rajoni un lielās pilsētas. Jelgavai kā republikas pakļautības pilsētai ar visai daudzveidīgām funkcijām iedzīvotāju piesaistes areāls ir daudz plašāks un pārsniedz rajona robežas.

2. Četri rajoni, kuros pilsētas savus iedzīvotājus atdod arī citiem rajoniem. No tiem divi atrodas Vidzemē (Cēsu un Ogres rajoni) un pa vienam Latgalē (Preiļu rajons) un Kurzemē (Saldus rajons), tie neveido vienlaidu areālu. Iedzīvotāju pārdali starp pilsētām un laukiem un to aizplūdi uz citiem rajoniem te ietekmē tautsaimniecības krīzes radītā darba vietu samazināšanās agrāk lielos uzņēmumos (Līvānos, Brocēnos u.c.).

Šiem četriem rajoniem kopīga parādība ir - zems pozitīvais migrācijas pieaugums laukos, tas ir zemāks par Latvijas laukos vidējo (3.6%). Cēsu un Saldus rajonu lauki ir paņēmuši lielāko daļu migrantu no sava rajona pilsētām (attiecīgi 68% un 81%), bet no Preiļu un Ogres rajonu pilsētām izteiktāka bijusi pārceļošana uz citiem rajoniem - Preiļu rajonā lauki ir piesaistījuši tikai 14% pārceļotāju no sava rajona pilsētām, Ogres rajonā nedaudz vairāk - 35%. Visi četri šīs grupas rajoni iedzīvotājus iekšējās migrācijas procesā ir zaudējuši, un pozitīvais iekšējās migrācijas saldo laukos nekompensēja zudumus ārējās migrācijas procesā, negatīvo saldo rajonā veido iedzīvotāju aizplūde no pilsētām. Šajos rajonos 90.-to gadu sākumā pilsētu iedzīvotāju īpatsvars bija augstāks nekā rajonos vidēji Latvijā.

3. Grupa rajonu, kuri veido nepārtrauktu areālu Kurzemē un salveidīgu areālu Vidzemē, iesniedzoties arī Latgalē. Šo rajonu iekšējās migrācijas kopīga izpausme ir: nepārtraukts pozitīvs saldo laukos un negatīvs pilsētās, un rajonos kopumā tas ir bijis pozitīvs.

Rajoni, kuros migrācijas pieaugumu laukos veido galvenokārt šī rajona pilsētas: Aizkraukles, Kuldīgas, Talsu, Tukuma rajoni. Talsu rajonā pilsētas devušas 62.4% no migrācijas pieauguma sava rajona laukos, Tukuma rajonā - 82.8%.

Rajoni, kuros pozitīvo saldo laukos devuši citi rajoni un republikas pakļautības pilsētas, t.i. lauku iedzīvotāju skaitu papildināja starprajonu migrācija: Limbažu, Madonas, Rēzeknes, Valkas, Ventspils rajoni. Rēzeknes rajonā Viļāni devuši 0.8% no lauku iekšējās migrācijas pieauguma. Rēzekne ir to republikas pakļautības pilsētu grupā, kuras 90.-to gadu sākumā iekšējās migrācijas rezultātā ir piesaistījuši iedzīvotājus no ļoti plaša areāla, tāpat kā šī rajona lauki.

Līdzīga situācija ir arī Limbažu, Madonas, Valkas un Ventspils rajonos. Pēdējā - līdzīgi kā Rēzeknes rajonā - gandrīz visu pozitīvo saldo laukos veido starprajonu migranti, un Ventspilī vērojams noturīgs pozitīvs iekšējās migrācijas saldo visā aplūkojamā periodā.

Gandrīz visos šīs grupas rajonos (izņemot Madonas un Ventspils rajonus) laukos iekšējās migrācijas pozitīvais saldo ir kompensējis ārējās migrācijas negatīvo saldo.

4. Vislielākā rajonu grupa - 10 rajoni (Liepājas, Alūksnes, Valmieras, Gulbenes, Rīgas, Jēkabpils, Krāslavas, Balvu, Ludzas, Daugavpils rajoni), kuros 90.-to gadu pirmajā pusē kā pilsētās, tā laukos bija pozitīvs iekšējās migrācijas saldo. Tie pārsvarā atrodas Vidzemē un Latgalē, 1 - Kurzemē un 1 - Centrālajā daļā. Šie rajoni piesaistījuši iedzīvotājus no trim lielākajām pilsētām: Rīgas, Daugavpils un Liepājas un pārējiem rajoniem, galvenokārt - no pilsētām.

Viss Daugavpils negatīvais iekšējās migrācijas saldo palicis šī rajona robežās, bet Rīga un Liepāja papildinājuši iedzīvotāju skaitu gan savu rajonu pilsētās un laukos, gan citos rajonos un republikas pakļautības pilsētās.

Vairākos šīs grupas rajonos iekšējā migrācija laukos iedzīvotāju skaitu papildināja arī 1995. gadā, kad Latvijā laukos kopumā atkal bija vērojams negatīvs iekšējās migrācijas saldo: Balvu, Daugavpils, Gulbenes, Krāslavas, Ludzas, Alūksnes, Rīgas rajonos.

Šīs grupas rajonos migrācijas saldo laukos un pilsētās svārstās lielā diapazonā: pilsētās no 0.4% Rīgas rajonā līdz 10.3% Daugavpils rajonā, laukos no 1.7% Liepājas rajonā līdz 11.3% Daugavpils rajonā.

Visnoturīgākais iekšējās migrācijas pozitīvais saldo ir bijis sešos rajonos: Balvu, Cēsu, Daugavpils, Ludzas, Rēzeknes un Rīgas, t.i. - pārsvarā Latgalē un Centrālajā daļā.

Positīvais migrācijas saldo laukos visumā ir bijis noturīgāks nekā samazinājums rajonu pilsētās, acīmredzot, laukos iekšējās migrācijas saldo lielāka nozīme ir bijusi lielākajām republikas pakļautības pilsētām - Rīgai, Daugavpilij, Liepājai. Pilsētu negatīvajā migrācijas saldo republikas pakļautības pilsētas sastādīja 72.3%, pie kam galvenā nozīme ir bijusi Rīgai.

90.-to gadu sākumā iekšējā migrācijā praktiski iedzīvotājus nepārtraukti zaudējusi ir tikai Rīga, Jūrmalā un Ventspilī nemainīgi šis saldo ir bijis pozitīvs, bet pārējās četrās lielākajās pilsētās - Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī un Rēzeknē - zaudējums un guvums pa gadiem ir svārstījies.

Diemžēl, gan Latvijas laukos kopumā, gan tajos rajonos, kur visā minētajā periodā, un arī 1995. gadā, iekšējās migrācijas saldo bija pozitīvs, zudumi dabiskās kustības ceļā gadu gaitā sāk pārsniegt migrācijas ienesto pozitīvo pieaugumu (6. tabula).

Republikas pakļautības pilsētās kopumā, sarūkot ārējās migrācijas nozīmei iedzīvotāju skaita samazinājumā, vienlaicīgi mazinājies arī iekšējās migrācijas negatīvais saldo. Četrās republikas pakļautības pilsētās to nomainījis pozitīvs pieaugošs iekšējās migrācijas saldo, bet tā pozitīvo efektu nomāc dabiskās kustības radītais iedzīvotāju skaita samazinājums (7. tabula). Kopumā republikas pakļautības pilsētās 90.-to gadu pirmajā pusē ārējā migrācija iedzīvotāju skaitu ir samazinājusi jūtāmāk nekā iekšējā migrācija.

6. Iekšējā migrācija un nacionālā sastāva izmaiņas

Iekšējā migrācija zināmā mērā var izmainīt nacionālo sastāvu laukos un pilsētās, ja vien iedzīvotāju apmaiņa ir kaut cik ievērojama. Kamēr zudumi dabiskās kustības ceļā pārsniedz iekšējās migrācijas efektu laukos, nacionālā sastāva izmaiņas nav īpaši jūtamas. Pilsētās, iekšējai migrācijai darbojoties iedzīvotāju skaita samazināšanas virzienā un līdz ar augsto mirstību, šīs izmaiņas ir iespējams ievērot ātrāk.

Lielākā daļa no latviešu skaita samazinājuma pilsētās un pieauguma laukos attiecināmi uz iekšējo migrāciju. Četros gados (1991. - 1995.) kopējais latviešu skaits migrācijas ceļā pieaudzis par 1.4 tūkstošiem, pie kam pilsētās tas samazinājies par 7.4 tūkstošiem, bet laukos pieaudzis - gandrīz par 9 tūkstošiem. Vislielākais zaudējums šinī ziņā ir bijis Rīgā - gandrīz 6 tūkstoši, kas sastāda 68.2% no latviešu skaita pieauguma laukos iekšējās migrācijas procesā.

Praktiski iekšējās un ārējās migrācijas procesā pieaug tikai latviešu skaits, kamēr visas pārējās Latvijā dzīvojošās tautības uzrāda skaita samazināšanos. Līdz ar to latviešu īpatsvars laukos var pieaugt straujāk nekā skaits, un tas galvenokārt būtu ārējās, nevis iekšējās migrācijas rezultāts.

Faktiskais latviešu skaits lauku migrācijas pieaugumā apstiprina 1992. gada aptaujā* konstatētās sakarības, ka dzīves vietas maiņai (atgriezties dzimtajā vietā, pārcelties uz jaunu dzīves vietu darba dēļ) biežāk gatavi ir latvieši, kas Rīgā iebraukuši no Latvijas pilsētām, un jo sevišķi - no laukiem: šādus variantus par iespējamiem uzskatīja 25.7% agrāk dzīves vietu mainījušo rīdzinieku - latviešu, un 16.6% cittautiešu, un kategoriski šādu variantu noraidīja 31.0% latviešu un 45.3% cittautiešu. Līdz ar to tika izteikts pieņēmums, ka zemes reforma veicinās latviešu izceļošanu no Rīga (atgriešanos laukos), un samazinās latviešu skaitu Rīgā, un šis pieņēmums lielā mērā ir apstiprinājies.

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis" - LZA Ekonomikas institūts, Rīga, 1992.

7. Dzīves vietas maiņas psiholoģiskā iespējamība saistībā ar vecumu un izglītību

Gatavība mainīt dzīves vietu Latvijas robežās, kas tika fiksēta 1992. gada aptaujā, zināmā mērā ir realizējusies konkrētā darbībā. Uz to norāda pozitīvs migrācijas saldo laukos atsevišķās vecuma grupās, kas saskan ar aptaujā izteiktajiem viedokļiem.

Vislielāko atbalstu idejai par dzīves vietas maiņu izteica jauni cilvēki un tie, kam tuvojās vai jau bija pienācis pensijas vecums. Mainīt dzīves vietu darba dēļ - tā ir jauno prioritāte, un viņi ir gatavi to darīt (8. tabula). Kopš 1990. gada pozitīvo migrācijas pieaugumu laukos pārsvarā veido atsevišķās vecuma grupas - 20-24 gadi, arī līdz 29 gadiem un pirmspensijas un tiko pensijas gadus sasniegušie.

Par atgriešanos dzimtajā vietā biežāk domājuši pirmspensijas vecuma rīdnieki, kuri savulaik - 60.-tajos gados uz dzīvi lielpilsētā pārcēlušies no laukiem. Viņu vidū ir liels to īpatsvars, kuri atgrieztos gadījumā, ja būtu nodrošināti viņiem vēlami apstākļi - tātad praktiski viņu atgriešanās ir problemātiska un maz iespējama. Zem jēdziena "vēlami apstākļi" galvenokārt ir: spēks, veselība un materiālās iespējas. Viedoklis par atgriešanos "ja ..." līmenī, (kas ir arī aizbildinājums), atspoguļo gan objektīvos šķēršļus, gan subjektīvo attieksmi:

- atgriešanās vēlmi dzimtajā vietā rosina pozitīvi bērnības iespaidi,
- lauku īpašumu atgūšana ne visiem būs pa spēkam (un to apliecina aptaujas gadam sekojošā laika prakse),
- ekonomiskās grūtības vēl ilgi kavēs lauku attīstību, vienlaicīgi radot dažādas problēmas arī pilsētās, nodarbinātības sfērā vispirms.

Atgriešanos sekmē ģimenes un dzimtas pozitīva sadarbība - ja uz laukiem dodas visa ģimene, vai apvienojas pilsētnieki ar lauciniekiem īpašumu apsaimniekošanā - tad vienkopus sanāk jauno spēks ar vecāku pieredzi un laucinieku konkrētās situācijas (vietas) izpratni. Un, iespējams, tas arī atspoguļojas tieši šo minēto vecuma grupu skaitliskajā pieaugumā migrācijas procesā, un tas attiecināms, visticamāk, uz iekšējo migrāciju.

Attiecībā uz iespējamo dzīves vietas maiņu dažādu apstākļu dēļ cilvēki ir noskaņoti vairāk pozitīvi nekā noraidoši (9. tabula), un tas var realizēties dzīves vietas maiņā, ja vien nosacījumu izmaiņas sakrīt ar psiholoģisko orientāciju. Agrāk (pirms 1990. gada) migrācija pārsvarā sekoja darba vietām, un ražošanas centralizācijas rezultātā arī teritoriālajai pārvietošanās kustībai bija centrālais raksturs; līdz ar politiskajām un ekonomiskajām izmaiņām valstī ir iezīmējies pavērsiens migrācijas pamatcēloņu ietekmē. Cēlonis saglabājas joprojām - tā ir vēlme sagādāt sev (vai ģimenei visiem kopā) normālus, vajadzību apmierināšanai atbilstošus dzīves apstākļus. Bet tagad bieži vien dzīvesvietas maiņa ir primārais, kam seko darba vietu radīšana - kad šinī procesā aktīvi iesaistās paši migrējušie, jauno dzīves vietu izvēloties (visbiežāk - saistībā ar īpašuma atgūšanu vai mantošanu) jau ar šādu nolūku. Attiecīgais process vienlīdz var skart gan pilsētas, gan laukus, laukos izraisot jūtāmākas izmaiņas iedzīvotāju izvietojumā.

Iemesli, kāpēc sāk samazināties migrācijas pieaugums laukos, varētu būt -

- izsīcis potenciālo migrantu avots - kas vēlējas un varēja, tie uz laukiem ir pārcēlušies,
- esošās grūtības mazina vēlmi dzīvot un strādāt laukos tiem, kas to darītu "ja būtu visi nepieciešamie apstākļi".

Izmantojot statistikas datus par migrācijas saldo sastāvu, un aptauju materiālus, kas atspoguļo migrācijas varbūtību, iespējams uztvert galvenās tendences iekšējās migrācijas plūsmās - pēc to vērtības, apjoma un sastāva (10. - 11. tabulas).

Pārvietošanās Latvijā iespējama vairāk nekā izceļošana uz ārzemēm,* valstī dzīvesvietu mainīt vēlējas 1/4 daļa aptaujāto, izbraukt uz ārzemēm - 5 - 10%, pārsvarā gados jauni cilvēki. Lielāka izbraukšanas aktivitāte iekšējā migrācijā iespējama nelielās pilsētās un laukos. Laukos dzīvojošie pārsvarā iecerējuši doties uz kādu citu lauku apvidu vai mazpilsētu, bet mazpilsētu un republikas pakļautības pilsētu iedzīvotāji - uz Rīgu vai kādu mazpilsētu. Lai gan mazpilsētu ierobežotās piedāvātās darba un izglītības iespējas un nākotnes izredžu trūkums liek domāt par prombraukšanu, šīs pilsētas (tāpat kā lauki), cilvēkiem šķiet pievilcīgas diezgan; šis apstāklis būtu sekmīgi izmantojams, veicinot uzņēmējdarbību.

No jebkuras teritorijas (pagasta, pilsētas, rajona utt.) attīstības viedokļa ir svarīgs tās iedzīvotāju sastāvs pēc izglītības, un migrācija šinī ziņā var būt diezgan ietekmīgs faktors. Lai izvērtētu iekšējās migrācijas radītās izmaiņas iedzīvotāju sastāvā pēc izglītības, līdzīgi kā pēc citiem rādītājiem, būtu jāievēro arī dabiskās kustības radītās izmaiņas. Izglītības iegūšana ir bijis viens no būtiskākajiem migrācijas motīviem, kas noteicis jaunāko darba spējas vecuma grupu lielo migrācijas aktivitāti, un šis motīvs ir sekmējis pārvietošanos virzienā no laukiem uz pilsētām, no Latvijas rajoniem uz atsevišķu rajonu centriem, republikas pakļautības pilsētām, un jo sevišķi uz Rīgu. Līdz ar to pilsētās ir uzkrājies liels izglītības potenciāls, kas pārmaiņu apstākļos tur nav pilnībā pieprasīts. Dzīves vietas maiņas procesā no pilsētām uz laukiem ir iespējams sagaidīt izglītības potenciāla paaugstināšanos laukos.

1992. gada aptauja parādīja, ka personas ar salīdzinoši augstāku izglītības līmeni un konkrētu profesiju ir elastīgākas attiecībā uz iespējamām pārmaiņām, kas varētu izraisīt arī dzīves vietas maiņu, viņi salīdzinoši retāk ir teikuši kategorisku "nē" un biežāk pieļāvuši dažādus rīcības variantus atkarībā no apstākļiem. Savukārt grupās ar zemāku izglītības līmeni raksturīgi, ka pārmaiņas noraidošo īpatsvars ir lielāks nekā to, kuri kaut ko mainītu (kļūtu par uzņēmēju, atgrieztos dzimtajā vietā, utt.) atkarībā no apstākļiem (12. tabula).

Šinī ziņā atšķiras personas ar viszemāko izglītības līmeni, bet te noteicošais ir vecuma sastāvs: gados veci cilvēki ar salīdzinoši zemāku izglītības līmeni sapņo par atgriešanos dzimtajā vietā, bet nedomā aktīvi iekļauties sabiedrības pārveidošanās procesā. Tas atspoguļojas arī viņu attieksmē pret iesaistīšanos uzņēmējdarbībā - tā biežāk ir noraidošā.

Laukos dzīvojošie, iespējams, vairāk jutās saistīti ar savu dzīves vietu, un tāpēc par pārmaiņām izteicās diezgan piesardzīgi, un izglītībai šajā ziņā nav būtiska nozīme. Var pieņemt, ka šīs rīdzinieku un laucinieku viedokļu atšķirības 1992. gadā balstījās uz paredzamajām īpašumu atgūšanas iespējām, kas varēja dažādi ietekmēt pilsētās un laukos dzīvojošo nākotnes izredzes.

Vienlaicīgi ar pozitīvo attieksmi pret iespējamām izmaiņām savā dzīves veidā personas ar salīdzinoši augstāku izglītību tomēr nav noskaņojušās atstāt Rīgu, lai saimniekotu laukos, kas, visticamāk, saistīts ar viņu darba vietas un darba satura atbilstību interesēm un savas varēšanas apzināšanos: izglītība ļauj kritiski izvērtēt savas iespējas. Jāievēro arī tas, ka aptaujāto sastāvā ir augsts cittautiešu īpatsvars (49.2%), kuri ir dzimuši rīdzinieki, bet bez jebkādas saistības ar laukiem, un arī izglītības profils viņus neorientē uz dzīvi un darbu laukos, jo sevišķi - Latvijas laukos, kas viņiem zināmā mērā ir sveša vide.

Viens no migrācijas motīviem ir bijis un joprojām saglabājas - uz mācībām, un tas, var teikt, darbojas tikai centrīces virzienā. Viens no iedzīvotāju izvietojuma decentralizācijas ceļiem varētu būt - stabila reģionālu izglītības centru izveidošana, tas līdzsvarotu šinī aspektā Rīgu ar citām republikas pakļautības un rajonu pilsētām, un no tām migrācijas kustība pēc izglītības iegūšanas uz laukiem ir iespējama lielākā mērā nekā no Rīgas. Šinī virzienā ar vidējās speciālās un augstākās izglītības centriem ir jāsapņo pamata izglītības iestāžu izvietojumu. Joprojām aktuāla ir problēma - izglītoto jauniešu atgriešanās savā reģionā, vienlaicīgi ar te iebraukušo adaptācijas veicināšanu. Vēl papildus nepieciešama pēcskolas izglītības sistēma - kas

* Aptauja "Vide ap Jums" - 1994., 1996. gads

organizējama pēc dzīves vietu principa, uz esošo mācību iestāžu bāzes. Tas aktivizētu vietējo pilsētu un pagastu sabiedrisko dzīvi, veicinot iedzīvotāju piesaisti.

8. Migrācija un reprodūktīvā uzvedība

Svarīgākais posms sabiedrisko un ražošanas attiecību jomā ir ģimene, un tāpēc, izstrādājot konkrētus pasākumus migrācijas mērķtiecīgai veicināšanai, uzmanības lokā būtu vēlams uztvert ģimeni visās tās attīstības stadijās kā galveno valsts balstu un tās attīstības veidotāju.

Jebkuras teritoriālas vienības un visas valsts sabiedrības nākotnes nodrošināšana prasa organizētu un perspektīvi ievirzītu visu sfēru attīstību ģimeņu un visu paaudžu labā - kas tās visas saista. Tas nozīmētu nodrošināt darba un mācību iespējas visiem ģimenes locekļiem.

Ģimene rūpējas par to, lai ar jauno paaudzi sabiedrībā ienāktu jaunas pozitīvas ievirzes - saimniecībā, kultūrā, politikā utt., un tāpēc ģimenei ir nepieciešami tādi apstākļi, kas ļautu un liktu patiesi gādāt par jauno paaudzi. Mērķtiecīga migrācijas politika daļēji varētu palīdzēt veidot nepieciešamos apstākļus.

Ģimene ir sabiedrības attīstības pieredzē pārbaudīta institūcija, kurā trenē domāšanas izmaiņas - balstoties uz nemitīgām iekšējām un ārējām pārmaiņām; no tā ir atkarīga ikviena dinamiska sabiedrība. Caur ģimeni jaunie gūst pirmo un visnoturīgāko pieredzi - par solidāru dažādu paaudžu dzīvošanu sabiedrībā, labvēlīgā situācijā iemācās kompromisu interešu izlīdzināšanas mākslu.

Kā liecina agrāko gadu pētījumi [3, 217-235 lpp.], migrācija var ietekmēt ģimeņu reprodūktīvo uzvedību. Materiālo apstākļu neatbilstība ģimeņu prasībām ir bijis viens no būtiskākajiem migrācijas cēloņiem, un arī - viens no galvenajiem bērnu skaita ierobežošanas motīviem. Ja ar dzīves vietas maiņas palīdzību ģimenes labklājība tiek nodrošināta, iespējams bērnu skaita pieaugums ģimenē. Ja materiālo apstākļu uzlabošanās jaunajā dzīves vietā aizkavējas, tas kavē arī ģimeņu skaitlisko papildinājumu.

Migranti visumā pieņem jaunās dzīves vietas reprodūktīvās uzvedības modeli. Šis vērtību pārvērtēšanas vai pieņemšanas process lielā mērā atkarīgs no iebraucēju psiholoģiskām spējām pielāgoties vietējai sabiedrībai, tās uzvedības stereotipiem, un šīs sabiedrības spējai pieņemt jaunpienācējus. Migrantu ģimeņu skaitlisko izaugsmi (atbilstoši viņu vēlmēm) zināmā mērā var uzskatīt par adaptācijas kritēriju.

Sacītais vairāk attiecas uz iepriekšējā laika posma (līdz 1990. gadam) relatīvi stabilajiem saimniekošanas apstākļiem, kad ģimenes savus ienākumus varēja paredzēt, un arī izdevumu struktūra bija samērā nemainīga.

Atšķirībā no tā laika, 90.-to gadu pirmajā pusē norītošais iekšējās migrācijas process neveicina iedzīvotāju ataudzi, jo cilvēkiem pietrūkst nākotnes drošības sajūtas. Tas izriet gan no ieilgušās krīzes situācijas valstī, gan no indivīdu psiholoģiskajām īpatnībām: dzīve pašos pamatos ir mainījies straujāk, nekā cilvēku apziņa spēj izsekot un izprast kaut daļu no norītošajām pārmaiņām.

Praktiski sabiedrībā netiek diskutēts (ja nu vienīgi seku apspriešanas līmenī) par adaptāciju, par to, kas kavē un kas veicina cilvēku iedzīvošanos jaunajā dzīves vietā, kādi ir objektīvie un subjektīvie faktori, kas katrā vietā konkrētai ģimenei (vai indivīdam) to var sekmēt vai apgrūtināt. Šinī jomā nepieciešami īpaši pētījumi ar praktisku ievirzi.

Adaptācijas aspektu ignorēšana var novest pie dramatiskām sekām, un tas ietekmē arī ekonomikas attīstību un iedzīvotāju ataudzi.

Lai ģimenes sasniegtu tādu labklājības līmeni, kas ļautu normāli audzināt un izglītēt vairākus bērnus, - ir nepieciešami tādi resursi, kas ne katrai ģimenei pašreizējos apstākļos ir ar savu darbu iegūstami.

Pārceļšanās uz jaunu dzīves vietu daudzos gadījumos ir saistīta ar īpašumu atgūšanu un mantošanu, un kardināli jaunas dzīves sākšana jaunā ekonomiskā situācijā kavē reprodūktīvās ievirzes realizāciju. Šī pārceļšanās bezdarba apstākļos reizēm ir vienīgā izeja - kā izdzīvot; šādi piespiedu migrācijas apstākļi iedzīvotāju ataudzi nesekmē.

Kā papildus bremsējošs faktors darbojas arī neapmierinošais sociālās infrastruktūras stāvoklis - daļēji iznīcinātas, grūti pieejamas (teritoriāli un finansiāli) bērnu pirmsskolas iestādes, mācību iestādes, ārpuskolas darba iestādes.

Iedzīvotāju ataudzi varētu sekmēt dažādu paaudžu sadarbība un tā lielā mērā iespējama, pastāvot labai veselībai. Konkrētās dzīves vides apstākļi (klimata īpatnības, gaisa piesārņojums, atpūtas iespējas u.c.) ietekmē veselību - bet tās sliktos stāvokli cilvēki ļoti reti (tikai 8%) saista tieši ar vides nelabvēlīgu ietekmi. Aptaujā "Vide ap mums" (1994.) aptuveni 4% aptaujāto pieļāva iespēju, ka viņi kādreiz varētu doties uz citu dzīves vietu, lai izvairītos no vides kaitīgās ietekmes, ar to saprotot dabas vidi.

Būtiskākais, kas atšķir iespējas celt labklājību ar dzīves vietas maiņas palīdzību tagad un laikā līdz 1990. gadam, ir tas, ka:

- toreiz migranti pārceļoties jau zināja, kāda tur ir infrastruktūra, kādas darba vietas, kāds atalgojums, un kādas izredzes uz dzīvokli - jo brauca turp, kur tas viss jau bija, un tikai vajadzēja īslaicīgi mazliet papulēties, lai to saņemtu (dzīvokli u.c. materiālos labumus), pie kam saņemšanas iespējas nebija proporcionālas migrantu ieguldījumam vietējās pilsētas, ciema, u.c. apdzīvotas vietas uzplaukumā;
- tagad šo saņemšanas iespēju praktiski vairs nav, un līdz ar to iespēja uzlabot savus materiālos apstākļus lielākā mērā saistās ar pašu aktīvu darbu - tieši materiālo u.c. vērtību radīšanā - un caur to - iespēju veidošanā: paši iedzīvotāji (gan vietējie, gan iebrucēji) var veidot darba vietas un infrastruktūru, nav vairs "griestu" attīstībai, bet tas prasa šīs nepieciešamības apzināšanos, uzņēmību, aktīvu dzīves pozīciju un attīstību balstošu likumdošanu.

Izmainītajā situācijā, lai cik uzņēmīgi būtu migranti, viņu reprodūktīvās ievirzes realizācija ir apdraudēta. Tas gan ir tikai pieņēmums, balstīts uz kopējiem dzimstības rādītājiem, īpaši neanalizējot tieši dzīves vietu mainītjušo reprodūktīvo uzvedību 90.-to gadu pirmajā pusē.

9. Secinājumi

Iekšējā migrācija Latvijā 90.-to gadu pirmajā pusē lielā mērā ir iepriekšējos gadu desmitos notikušajai migrācijai pretējais process. Laukos atgriežas pensijas vecuma pilsētnieki, kas savulaik bija pārcēlušies uz dzīvi pilsētā no laukiem, bet viņi vien nevar būt lauku attīstības balsts. Otra laukiem nozīmīga migrantu grupa ir samērā jauni cilvēki (vecumā no 20 līdz 45 gadiem) ar visumā labu izglītību, kuri izmanto jauno pārmaiņu piedāvātās iespējas. Sekmīga viņu adaptācija laukos varētu tur sekmēt iedzīvotāju ataudzi.

Galvenais iekšējās migrācijas un reizē arī zemās adaptācijas cēlonis ir bijis bezdarbs, bet migrācijas virzību un pozitīvu vai negatīvu saldo lielā mērā noteica īpašumu atgūšanas un to apsaimniekošanas iespējas un psiholoģiskā gatavība pārmaiņām, t.sk. uzņēmējdarbībai.

Iedzīvotāju skaita izmaiņās pilsētās un laukos iekšējai migrācijai ir bijusi mazāka loma nekā ārējai migrācijai; pēdējās intensitātei mazinoties, pieaug iekšējās migrācijas nozīme.

Iedzīvotāju teritoriālajā pārdalē vislielākā nozīme ir bijusi republikas pakļautības pilsētām.

Joprojām savu pievilcību iedzīvotāju piesaistes ziņā saglabā Rīgas rajons.

Ieilgusī ekonomiskā krīze, kas pārņēmusi visu valsti, neveicina dzīvesvietu mainījušo adaptāciju un vienlaicīgi arī bremzē pārvietošanās aktivitāti. Tāpēc arī tuvākajos gados nav paredzama intensīvāka iekšējā migrācija; ekonomiskā situācija drīzāk piesaista esošajai dzīvesvietai nekā iespējamai darba vietai.

Laika ziņā nobīdītā un vāji izteiktā kompensācijas migrācija uz Latgali pēc apjoma un sastāva nav līdzvērtīga 60.-to un 70.-to gadu migrācijai prom no Latgales un nevar būtiski uzlabot iedzīvotāju ataudzi Latgalē.

Dzīvesvietas maiņa Latvijā tomēr iespējama, un būtiskākie cēloņi, kas varētu to sekmēt, ir: maza darbības iespēju izvēle un nākotnes izredžu trūkums jauniešiem laukos un nelielās pilsētās. Atsevišķu pilsētu panākumi iedzīvotāju piesaistīšanā apliecina pašvaldību un privātās iniciatīvas pozitīvo lomu saimniecības un sociālās sfēras attīstībā, kas notur un piesaista cilvēkus.

Nepievēršot vajadzīgo uzmanību ražošanas attīstību veicinošai reģionālai valsts politikai (tās izstrādāšanai!), iespējama atkal pastiprināta pārvietošanās no laukiem uz pilsētām ar visdažādākām nevēlamām sekām, ieskaitot slēpto nodarbinātību.

Iekšējā migrācija aplūkojamā periodā nesekmēja iedzīvotāju ataudzi un arī turpmāk tuvākajos gados tās pozitīvā ietekme šajā jomā ir maz iespējama; kā galvenie iemesli minami zems dzīves līmenis, ko nav iespējams ātri uzlabot, un nedrošība par nākotni.

Vēlamais iekšējās migrācijas rezultāts - lai tā sekmētu iedzīvotāju ataudzi, katra indivīda un ģimenes labklājību, visas Latvijas un katras apdzīvotas vietas attīstību.

Šī mērķa sasniegšanai iekšējās migrācijas procesa regulēšanu kā valsts attīstības palīgmehānismu nepieciešams ietvert valsts politikā, kas būtu vērsta arī uz ģimenes attīstības iespējām.

Iedzīvotāju piesaistīšanā konkrētām apdzīvotām vietām ar ekonomiskiem pasākumiem, veicinot iedzīvotāju izceļošanu vai ieceļošanu un adaptāciju, jāpieaug pašvaldību lomai.

Šinī nolūkā ir nepieciešama valsts teritoriālās attīstības koncepcija un programma, kas ietvertu arī iedzīvotāju pārvietošanās un ataudzes aspektus.

1. tabula

Iedzīvotāju skaita izmaiņas un dabiskās kustības un migrācijas loma tajās

• The Share of Migration in Population Dynamics

tūkstošos • thousands

	1986	1991	1994
Iedzīvotāju skaits vidēji gadā • Population, total average	2599.9	2662.4	2547.7
Kopējais pieaugums /samazinājums gadā • Total growth/losses tajā skaitā • including	24.4	-10.9	-36.3
dabiskais • natural growth	10.6	-0.1	-17.5
uz 1000 iedzīvotājiem • per 1000	4.1	-0.04	-6.9
migrācijas • net migration	13.8	-10.8	-18.8
uz 1000 iedzīvotājiem • per 1000	5.2	-4.0	-7.3

2. tabula

Ārējās un iekšējās migrācijas apjoms

• External and Internal Migration

tūkstošos • thousands

	1988	1990	1992	1994	1995	1996	'95:'90
Ārējā migrācija • Eternal migration							
Izbrauca • emigration	41.1	20.8	51.8	29.2	13.3	10.0	0.6
Iebrauca • immigration	52.2	14.9	4.6	2.5	2.8	2.7	0.2
Saldo • net migration	11.1	-8.4	-47.2	-18.8	-10.5	-7.3	1.2
Iekšēja migrācija • Internal migration							
Izbrauca • emigration	57.4	54.0	45.9	39.8	39.2	39.4	0.7
Iebrauca • immigration	56.6	54.0	45.9	39.8	39.2	39.4	0.7
Saldo • net migration	-0.8*	-	-	-	-	-	-

* speckontingentu migrācija • migration to/from custody or military service

3. tabula

Iedzīvotāju skaita izmaiņas pilsētās un laukos no 1991. - 1994. gadam
• Dynamics of Population in Urban and Rural Areas in years 1991-1994

tūkstošos • thousands

	Pilsētās • Urban	Laukos • Rural
Kopējais pieaugums / samazinājums	-118.8	+4.4
• Total growth / losses		
tajā skaitā • of which		
dabiskajā kustībā • natural	-25.6	-8.3
migrācija • net migration	-93.2	-11.2
t. sk. starpvalstu • incl. external	-82.5	-22.8
iekšējā • internal	-10.7	+11.6*
administratīvie pārveidojumi • administrative changes	-23.9	+23.9

* ieskaitot speckontingentu • including custody or military service

4. tabula

Iekšējās migrācijas efektivitāte • Effectiveness of Internal Migration

saldo uz 1000 iebrukušajiem • net migration to 1000 of those arrived

	1991	1992	1993	1994	vidēji • average 1991-1994	1995
Pilsētās • Urban areas	-7	-25	-12	-2	-15	+1
t.sk. Rīgā • of which Riga	-24	-73	-27	-26	-36	-9
Laukos • Rural areas	+8	+47	+16	+1	+14	-1

5. tabula

Migrācijas saldo, ‰ • The Ratio of Net Migration, ‰

uz 1000 iedzīvotājiem • per 1000 of population

Gadi • years	Pilsētās • Urban areas			Laukos • Rural areas		
	Kopējā migrācija • total migration	starpvalstu • external	iekšējā • internal	Kopējā migrācija • total migration	starpvalstu • external	iekšējā • internal
1991	-5.6	-4.6	-1.0	-0.6	-3.3	+2.7
1992	-22.9	-19.6	-3.3	-6.5	-14.0	+7.5
1993	-14.0	-12.5	-1.5	-3.5	-7.1	+3.6
1994	-9.2	-9.0	-0.2	-3.2	-3.7	+0.5
1995	-9.0	-9.2	+0.2	-1.5	-1.3	-0.2

Iekšējās migrācijas saldo un dabiskais pieaugums / samazinājums laukos, rajonos ar nemainīgi pozitīvu migrācijas saldo laikā no 1991. gada līdz 1995. gadam, ‰

• Net Migration and Natural Growth in Rural Areas of Districts with Increase of Population as the Result of Internal Migration 1991-1995, per 1000 of population

Rajoni • Districts	1991		1992		1993		1994		1995*	
	Migrācijas saldo • net migration	Dabiskais pieaug./samaz. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration	Dabiskais pieaug./samaz. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration	Dabiskais pieaug./samaz. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration	Dabiskais pieaug./samaz. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration	Dabiskais pieaug./samaz. • natural growth / losses
Balvu	4.0	-6.7	8.6	-7.2	5.6	-11.8	6.8	-16.0	+1.7	-16.2
Cēsu	4.4	1.7	3.2	2.0	2.1	-2.6	1.9	-2.5	5.9	-5.5
Daugavpils	1.6	-3.7	19.1	-5.8	13.4	-9.4	11.2	-11.4	11.9	-10.7
Ludzas	7.6	-8.7	12.7	-13.0	4.5	-15.6	1.1	-18.6	1.4	-18.2
Rēzeknes	2.5	-4.5	12.9	-5.2	9.3	-8.9	6.7	-11.2	8.2	-13.3
Rīgas	1.8	2.9	2.6	-0.1	3.2	-2.6	3.8	-4.9	8.3	-12.3
Laukos vidēji • rural area, average	2.6	0.3	7.5	-0.7	3.6	-3.9	0.5	-6.1	-0.3	-6.6

* pēc iepriekšējiem datiem • preliminary data

Migrācija un dabiskā kustība republikas pakļautības pilsētās, ‰
• Net Migration and Natural growth in the States 7 Largest Towns, ‰
 uz 1000 iedzīvotājiem • per 1000 of population

	1991			1992			1993			1994		
	Migrācijas saldo • net migration		Dabiskais pieaugums /samazin. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration		Dabiskais pieaugums /samazin. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration		Dabiskais pieaugums /samazin. • natural growth / losses	Migrācijas saldo • net migration		Dabiskais pieaugums /samazin. • natural growth / losses
	starpvalstu • external	iekšēja • internal		starpvalstu • external	iekšēja • internal		starpvalstu • external	iekšēja • internal		starpvalstu • external	iekšēja • internal	
Pilsētās • Urban areas												
Republikas pakļautības pilsētās kopā • 7 towns in total tai skaitā • of them	-5.4	-0.8	-1.0	-20.1	-3.3	-2.8	-13.4	-1.2	-6.2	-10.1	-0.4	-8.0
Rīgā	-5.8	-1.9	-1.7	-17.9	-4.5	-3.5	-11.8	-1.8	-7.0	-9.0	-1.9	-8.6
Daugavpīlī	-2.9	+2.5	0.7	-14.9	-3.4	-0.6	-17.7	-2.0	-3.8	-4.8	-1.8	-8.4
Liepājā	-10.7	-0.04	0.9	-49.2	+0.09	-0.9	-26.1	-3.2	-4.8	-33.2	-3.1	-6.2
Jelgavā	-3.4	+1.3	1.7	-18.9	-2.8	-0.6	-8.5	-0.8	-3.9	-4.8	+6.8	-4.8
Jūrmalā	-2.1	+1.1	-1.3	-11.1	+0.5	-2.8	-7.9	+5.2	-5.7	-6.0	+8.0	-7.6
Ventspīlī	-4.2	+2.6	-1.7	-33.3	+3.7	-3.2	-26.8	+4.7	-5.4	-12.4	+8.1	-5.9
Rēzeknē	-0.4	-0.6	-0.9	-6.0	-2.6	-2.4	-2.8	+3.2	-6.7	-3.6	+6.0	-8.3

Dzīvesvietas maiņai darba dēļ gatavo īpatsvars dažādās vecuma grupās, %*

**• The Share of Persons Ready to Change Place of Residence for New Job,
% of age group in Riga***

Vecums, gadi • Age, years	Vīrieši, kopā • Male, total	tai skaitā • of them		Sievietes, kopā • Female, total	tai skaitā • of them	
		latvieši • ethnic Latvians	cittautieši • others		latvietes • ethnic Latvians	cittautietes • others
Vidēji • average	24.0	27.8	19.8	22.9	26.9	18.5
15-19	32.0	32.1	31.7	34.8	33.3	36.4
20-29	27.6	30.0	24.0	18.4	40.0	22.6
30-39	23.8	27.9	19.8	25.4	31.9	17.1
40-49	34.9	27.4	12.1	13.9	14.2	13.7
50 un >	18.4	21.8	14.8	9.3	12.6	7.7
Aptaujāto skaits grupā • Nbr of respondents	824	431	393	985	525	460

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", - 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

Ārpus Rīgas dzimušo rīdzinieku sadalījums pēc vēlnes atgriezties dzimtajā vietā *

• Readiness of Riga's Dwellers Born out of it to Return Native regions *

atbilžu skaits grupā, % • % of responses in each group

Atbildes • Answers	Visi aptaujātie • Total	tajā skaitā • of which					
		latvieši • ethnic Latvians	dzimuši pilsētā • of them born in towns	dzimuši laukos • of them born in rural areas	cittautieši • others	dzimuši pilsētā • of them born in towns	dzimuši laukos • of them born in rural areas
Visumā jā • would like to	18.5	25.7	24.2	27.4	12.7	13.2	11.6
Atkarībā no apstākļiem • Depends on situation	49.5	52.3	51.7	53.5	47.3	46.8	48.4
Nekādā gadījumā • Don't want to	32.0	22.0	24.1	19.1	40.0	40.0	40.0
Aptaujāto skaits grupā • N	723	323	162	161	400	280	120

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

10. tabula
**Ārpus Rīgas dzimušo rīdzinieku sadalījums pēc vēlmes atgriezties dzimtajā vietā,
 atkarībā no vecuma***

• Readiness of Riga's Dwellers Born out of it to Return to Native Region by Age*

atbilžu skaits grupās, % • % of responses in groups

Vecums, gadi Age, years	Latvieši • ethnic Latvians		Cittautieši • others	
	gatavi atgriezties • Would like to	nevēlas atgriezties • Don't want to	gatavi atgriezties • Would like to	nevēlas atgriezties Don't want to
15-19	28.5	35.7	26.6	33.3
20-29	28.8	13.5	9.5	31.7
30-39	25.9	16.8	14.0	22.0
40-45	25.3	20.0	9.3	37.3
50 un >	19.3	25.2	10.9	50.3

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

11. tabula

Rīdzinieku un laucinieku gatavība dažādām pārmaiņām *

• Readiness to Certain Activities by Respondents' Place of Residence *

% no aptaujāto skaita • % of respondents

Iespējamās pārmaiņas • Offered activities	Aptaujāto skaits grupā • number of respondents	Gatavības pakāpe • the expressed degree of readiness			
		visumā jā • would like to	nekādā gadījumā • don't want to	atkarībā no apstākļiem • depends on situation	nav atbildes • no answer
Mainīt dzīves vietu, ja būtu nodrošināts darbs • To change place of residence for a good job					
rīdzinieki • Riga's dwellers	1805	23.4	34.2	39.1	3.2
laucinieki • rural people	866	29.5	28.6	38.3	3.7
Saimniekot laukos • To run a farm					
rīdzinieki • Riga's dwellers	1805	20.9	37.8	38.2	2.6
laucinieki • rural people	866	63.0	9.9	24.0	3.0

* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

Aptaujāto rīdzinieku gatavība dažādām pārmaiņām saistībā ar izglītību *

• Readiness of Riga's Dwellers to Certain Activities
by the level of education *

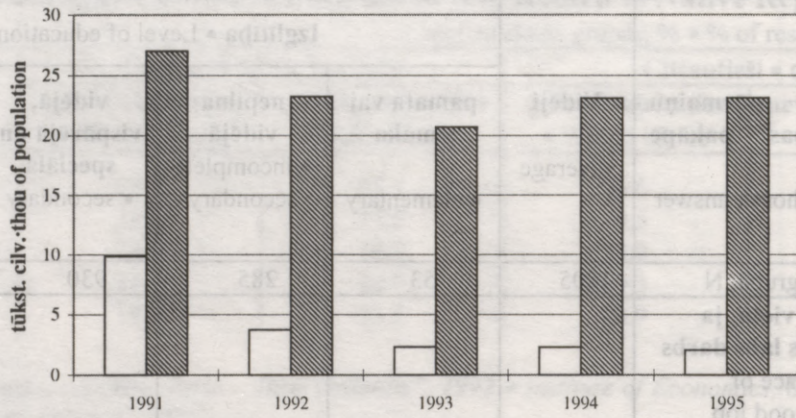
sadalījums, % • share of responses, %

Paredzamais pārmaiņu veids, gatavības pakāpe pārmaiņām • activities and chosen answer	Vidēji • average	Izglītība • Level of education			
		pamata vai zemāka • elementary	nepilna vidējā • incomplete secondary	vidējā, vispārējā un speciālā • secondary	augstākā, nepilna augstākā • higher, inc. higher
Aptaujāto skaits grupā, N	1805	53	285	930	537
1. Mainīt dzīves vietu, ja būtu garantēts labs darbs • To change place of residence for good job					
kopā • total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
tajā skaitā • including					
visumā jā • would like	23.5	30.2	23.2	23.8	22.5
nekādā gadījumā • don't want	34.2	41.5	37.9	34.9	30.4
atkarībā no apstākļiem • depends on situation	39.1	24.5	34.4	38.3	44.3
nav domāts • no answer	3.2	3.8	4.6	3.0	2.8
2. Saimniekot laukos • To run a farm					
kopā • total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
tajā skaitā • including					
visumā jā • would like	20.9	20.8	22.5	22.4	17.7
nekādā gadījumā • don't want	37.8	35.8	40.7	36.6	38.5
atkarībā no apstākļiem • depends on situation	38.7	39.6	32.6	38.7	41.7
nav domāts • no answer	2.6	3.8	4.2	2.4	2.0
3. Kļūt par uzņēmēju • To run ones's own business					
kopā • total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
tajā skaitā • including					
visumā jā • would like	25.5	11.3	23.9	23.3	31.7
nekādā gadījumā • don't want	40.1	64.2	43.2	42.0	32.6
atkarībā no apstākļiem • depends on situation	31.2	18.9	28.4	31.4	33.7
nav domāts • no answer	3.2	5.7	4.6	3.2	2.0

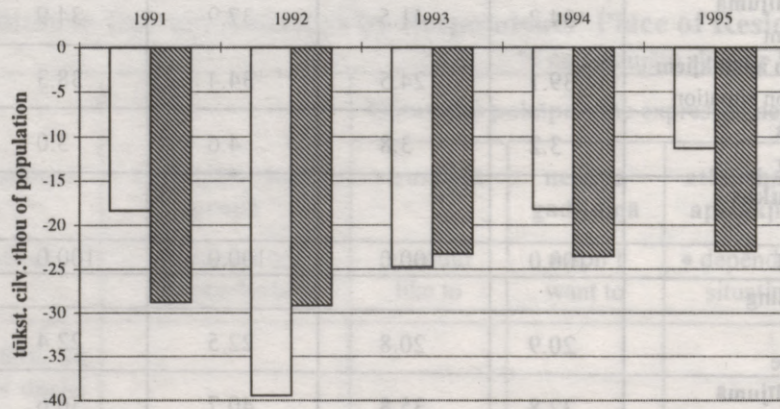
* Aptauja "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", 1992 • Institute of Economics, Survey: "Family, Health, Job - Your Opinion", 1992

Migrācija pilsētās • Migration in Urban Areas

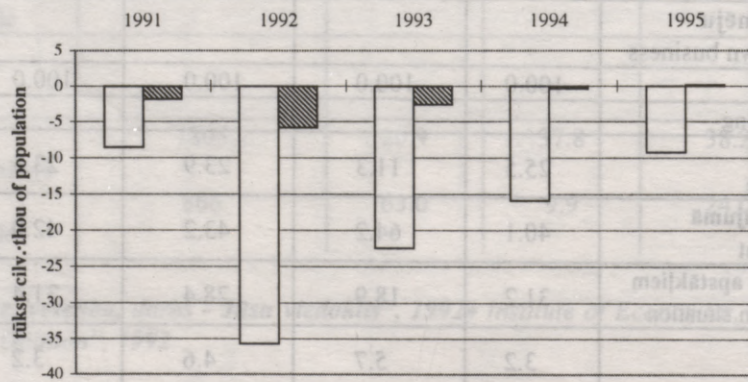
Iebraukušie • Arrived

Izbraukušie • Left

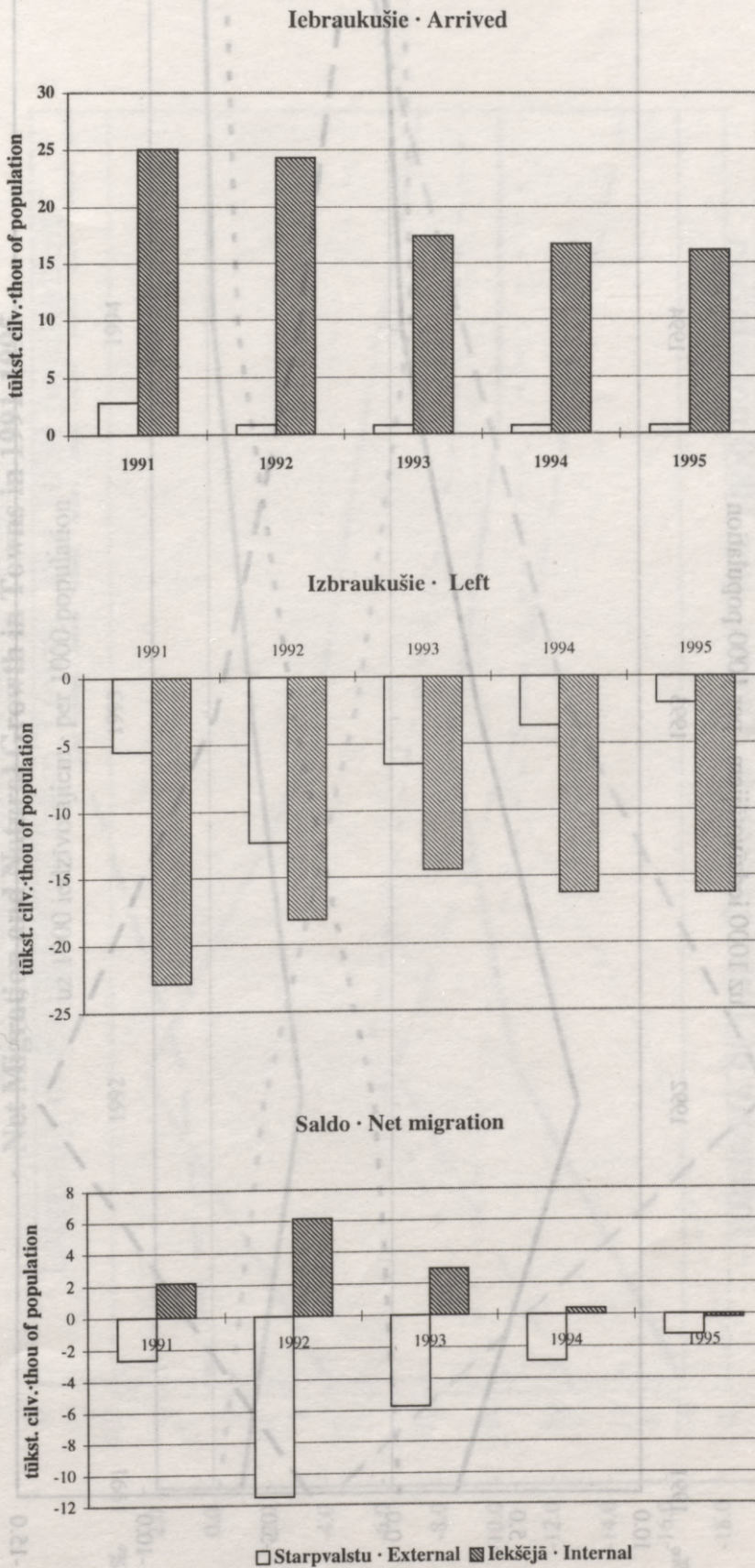

Saldo • Net migration

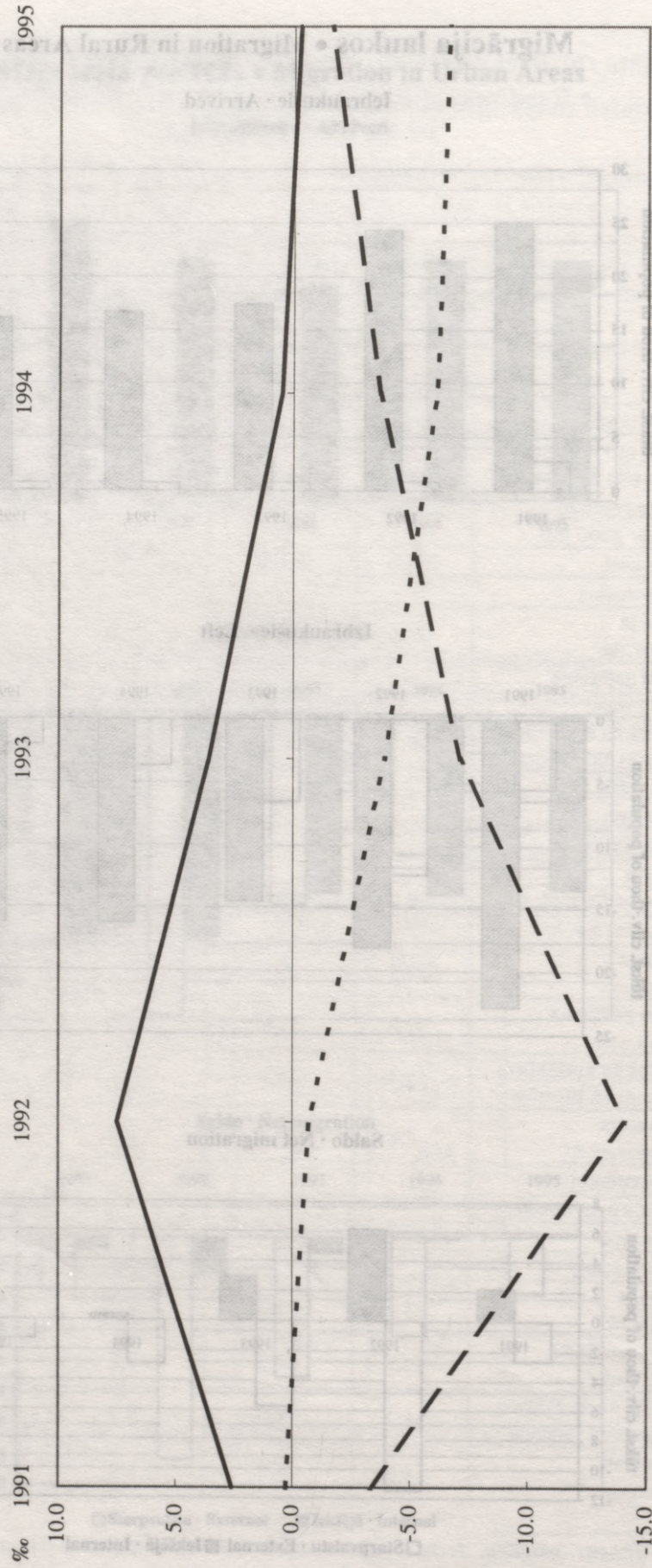
□ Starpvalstu • External   ▨ Iekšējā • Internal

Migrācija laukos • Migration in Rural Areas

Migrācijas saldo un dabiskais pieaugums laukos (1991.-1995. g.)
• Net Migration and Natural Growth in Rural Areas in 1991-1995

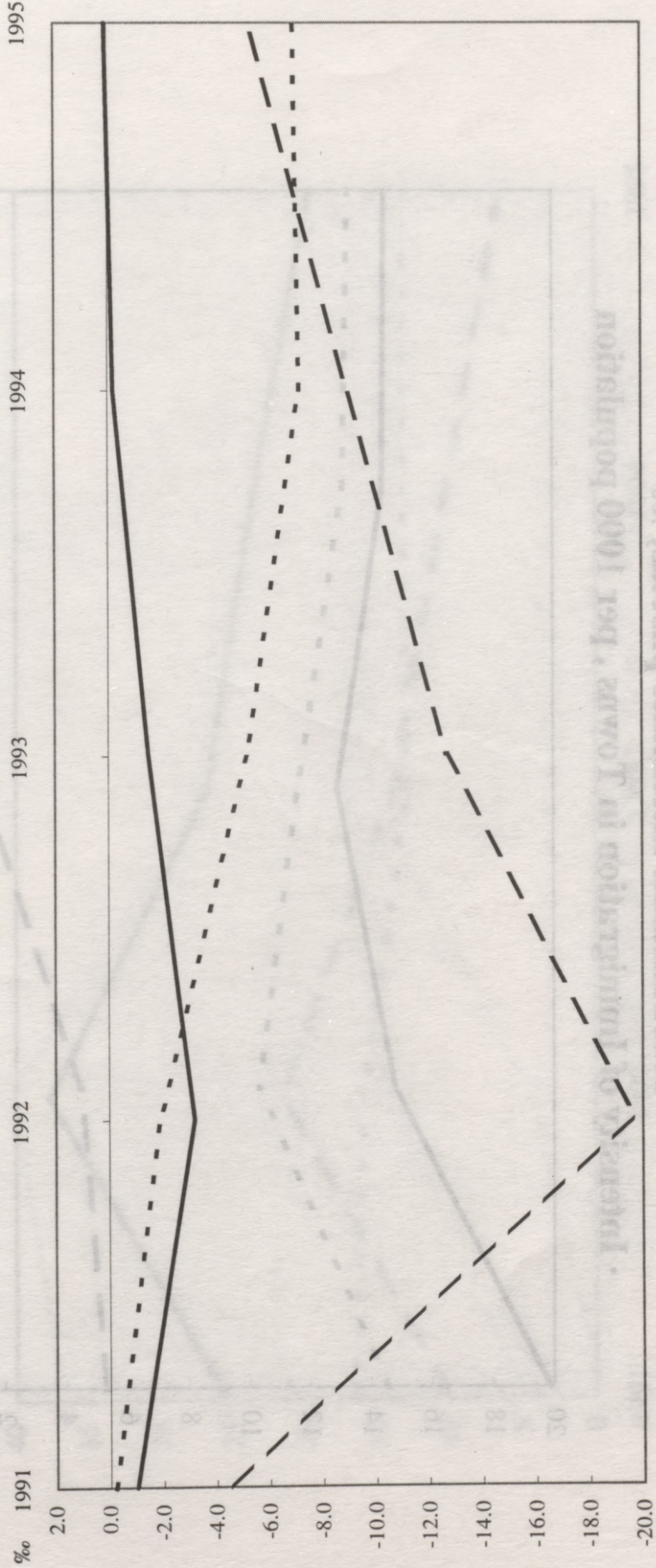
uz 1000 iedzīvotājiem · per 1000 population

- Ārējā migrācijas saldo · External migration
- - - Iekšējās migrācijas saldo · Internal migration
- · · Dabiskais pieaugums (samazinājums) · Natural growth

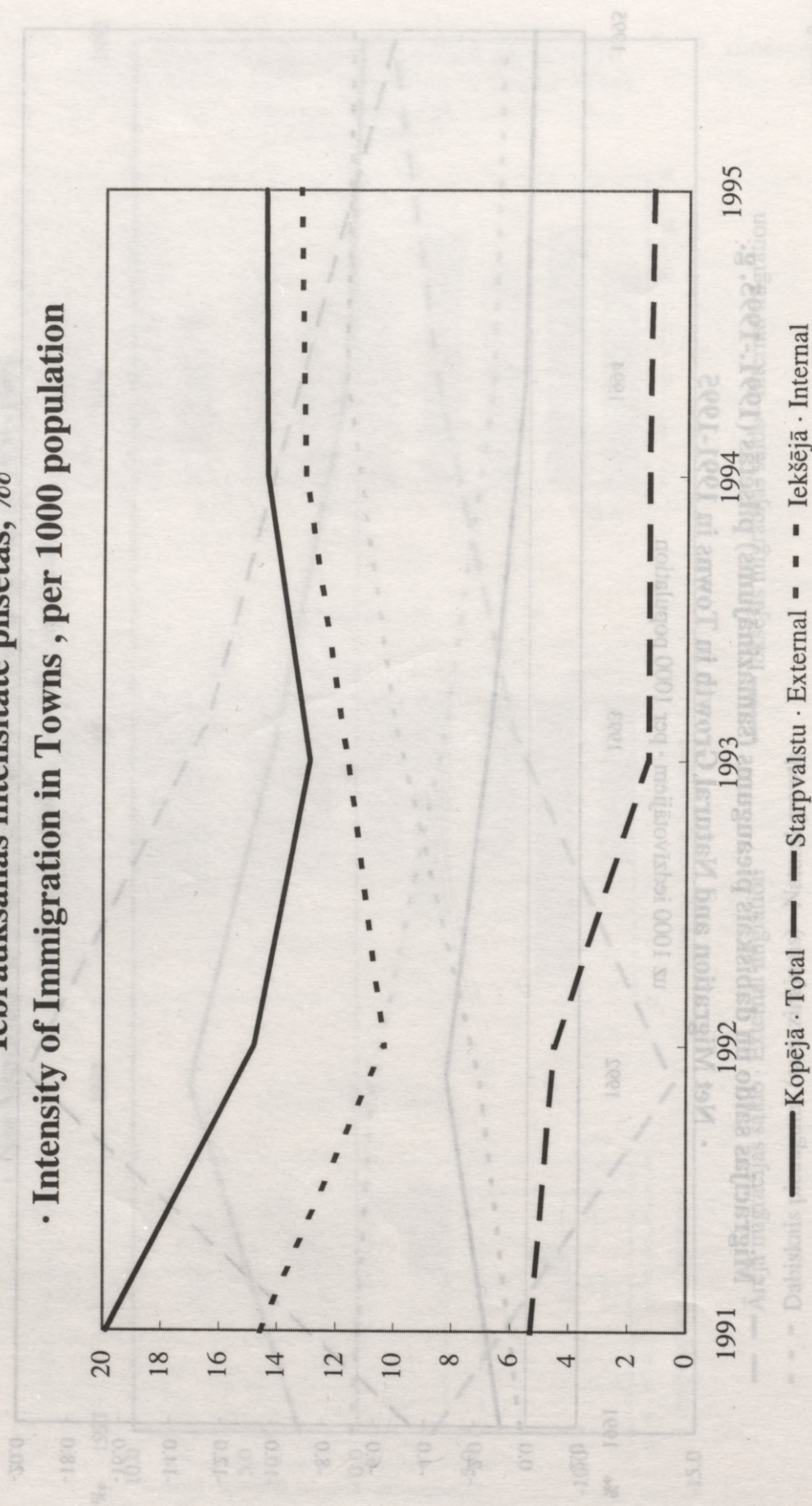
Migrācijas saldo un dabiskais pieaugums (samazinājums) pilsētās (1991.-1995. g.)
 • Net Migration and Natural Growth in Towns in 1991-1995

uz 1000 iedzīvotājiem · per 1000 population

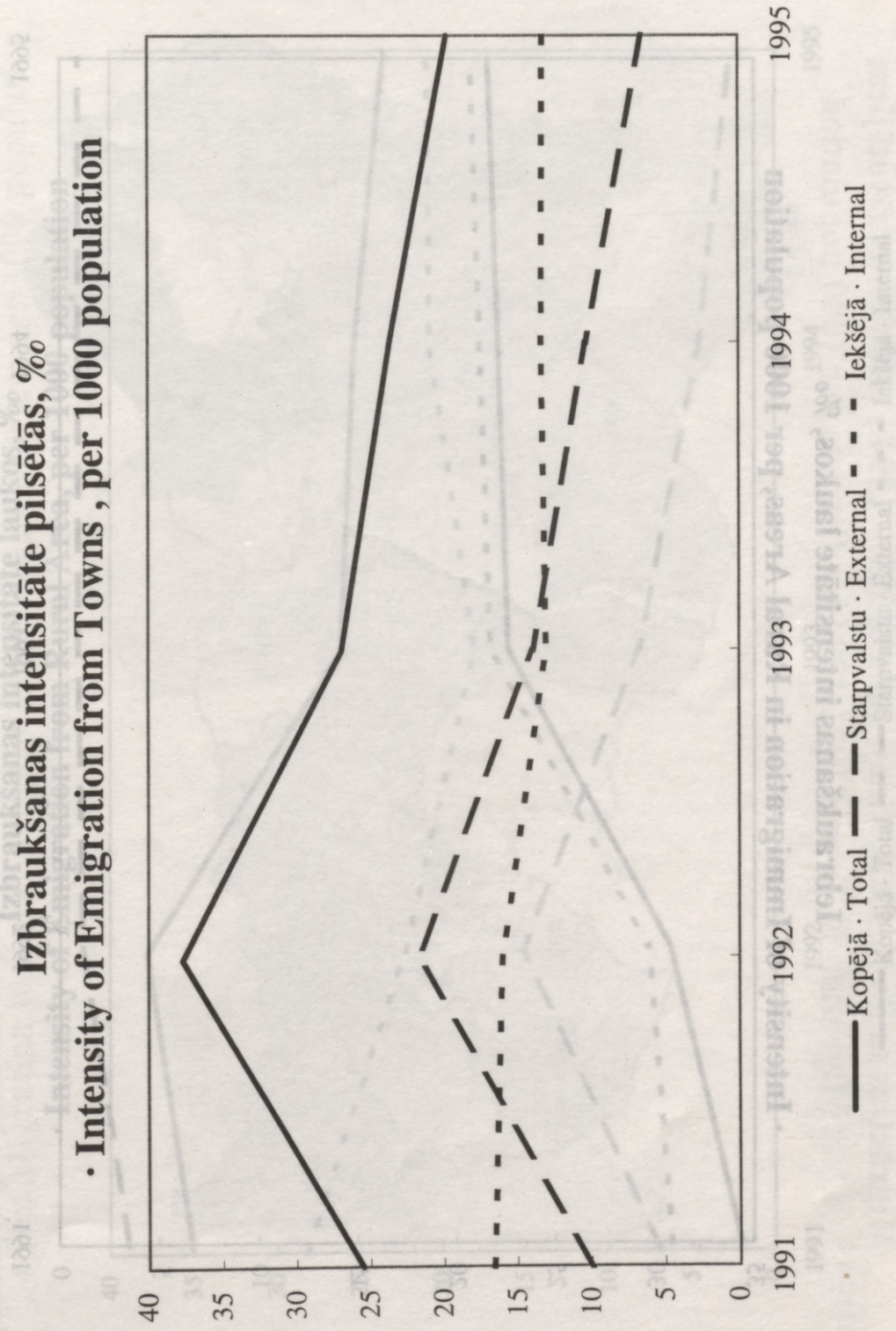

- Ārējā migrācijas saldo · External migration
- - - Iekšējās migrācijas saldo · Internal migration
- · - Dabiskais pieaugums (samazinājums) · Natural growth

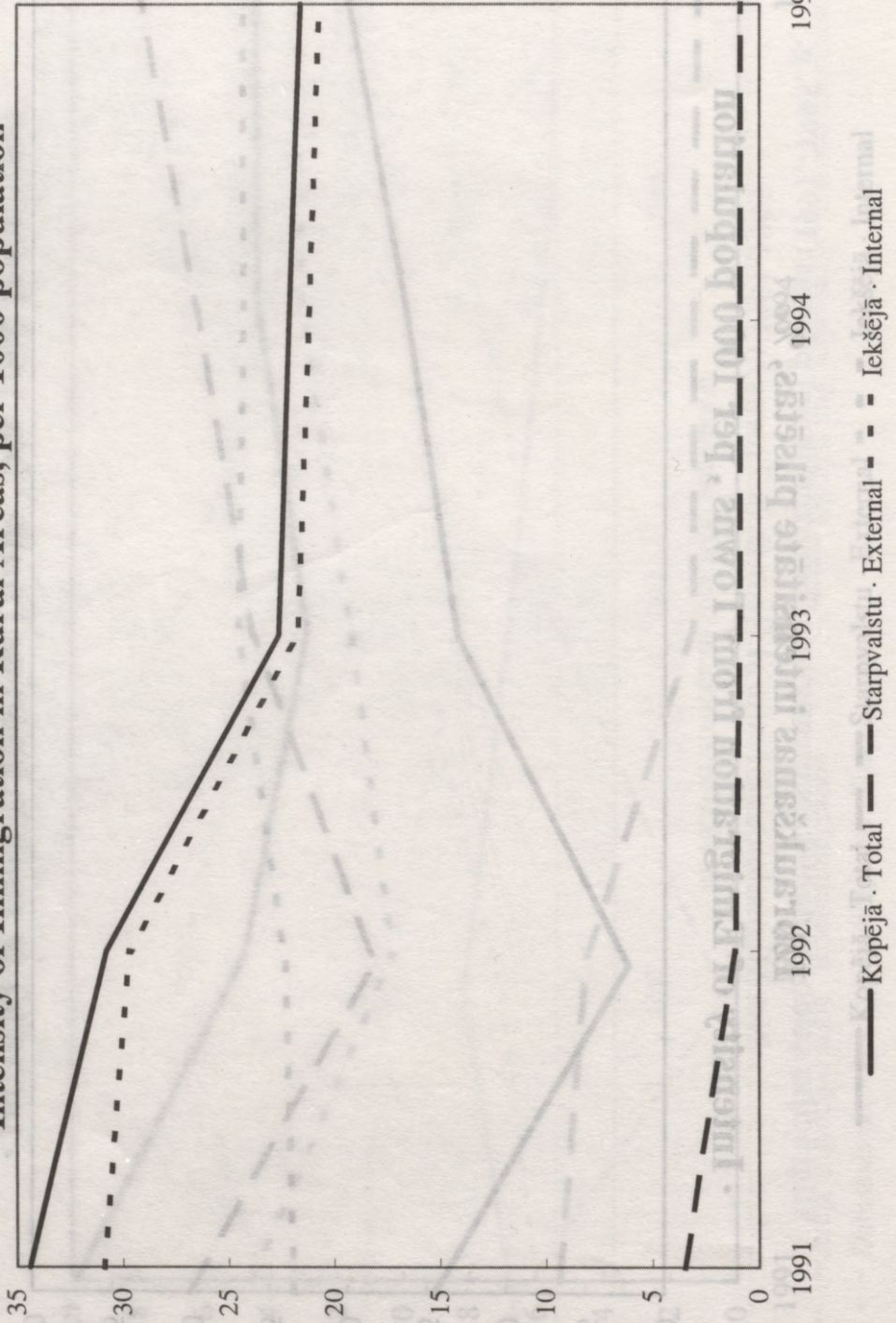
Iebraukšanas intensitāte pilsētās, ‰
 • Intensity of Immigration in Towns , per 1000 population

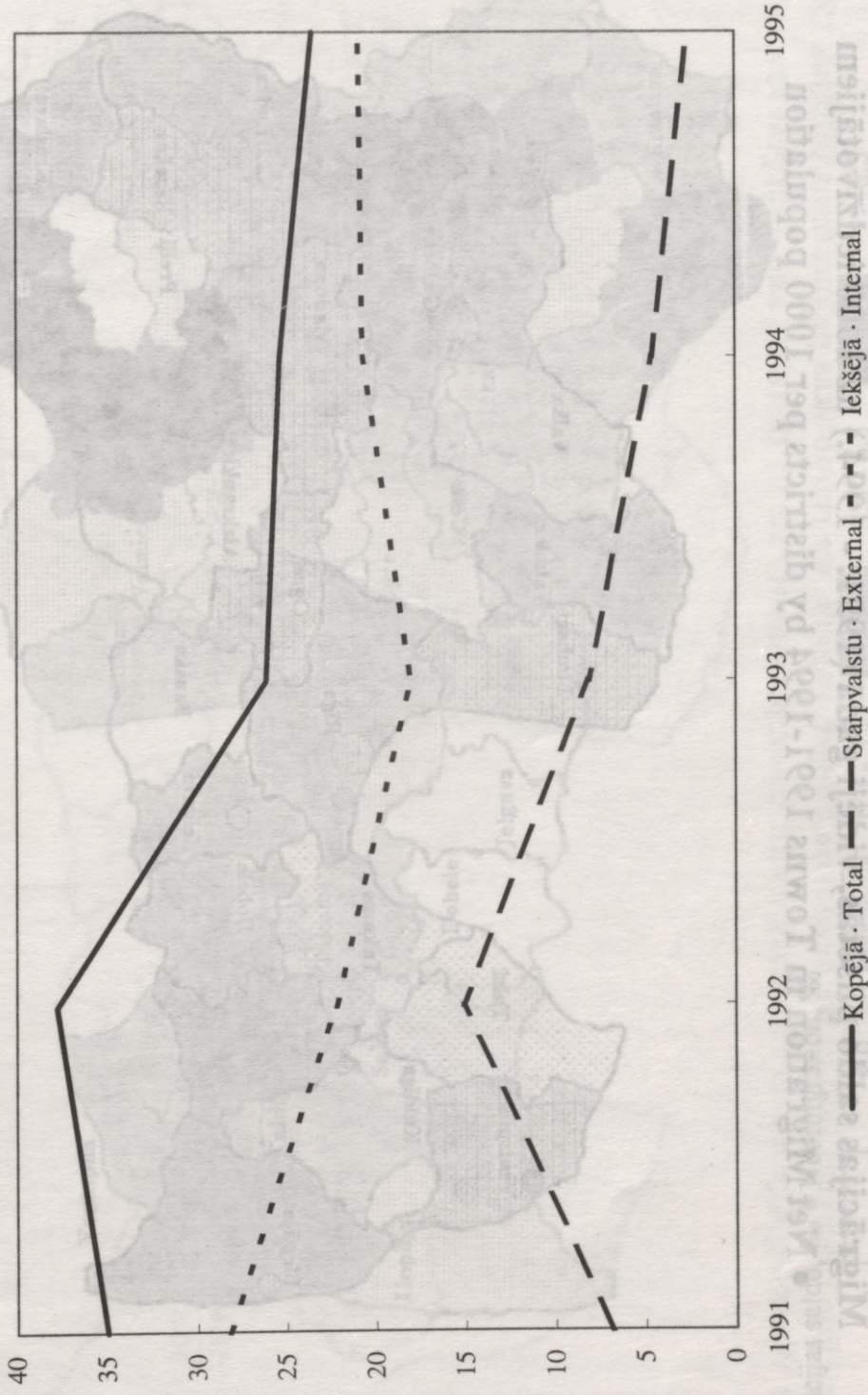
Izbraukšanas intensitāte pilsētās, ‰
• Intensity of Emigration from Towns, per 1000 population

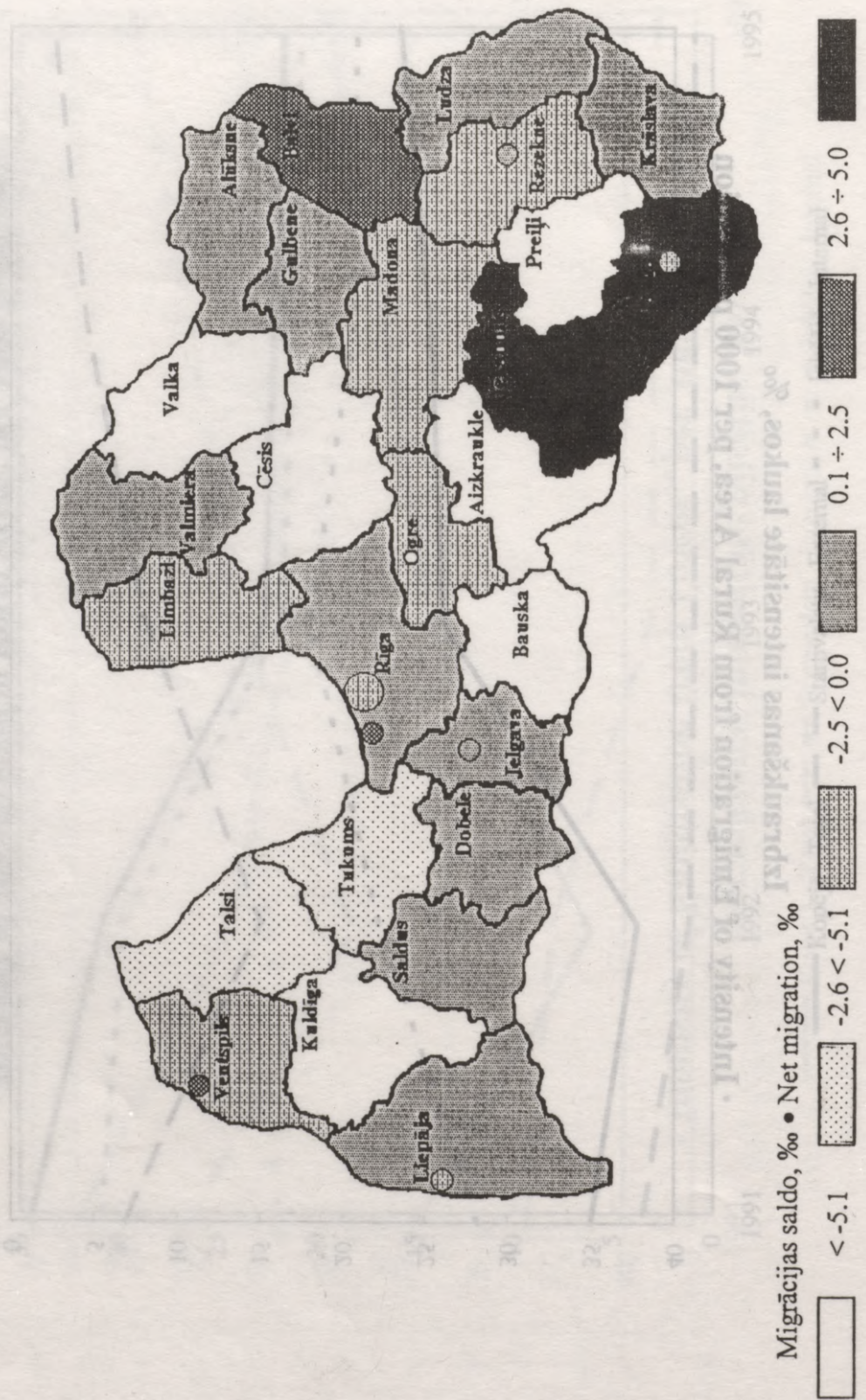
Иммиграция в сельские районы
 Iebraukšanas intensitāte laukos, ‰
 • Intensity of Immigration in Rural Areas, per 1000 population

Izbraukšanas intensitāte laukos, ‰
• Intensity of Emigration from Rural Area, per 1000 population

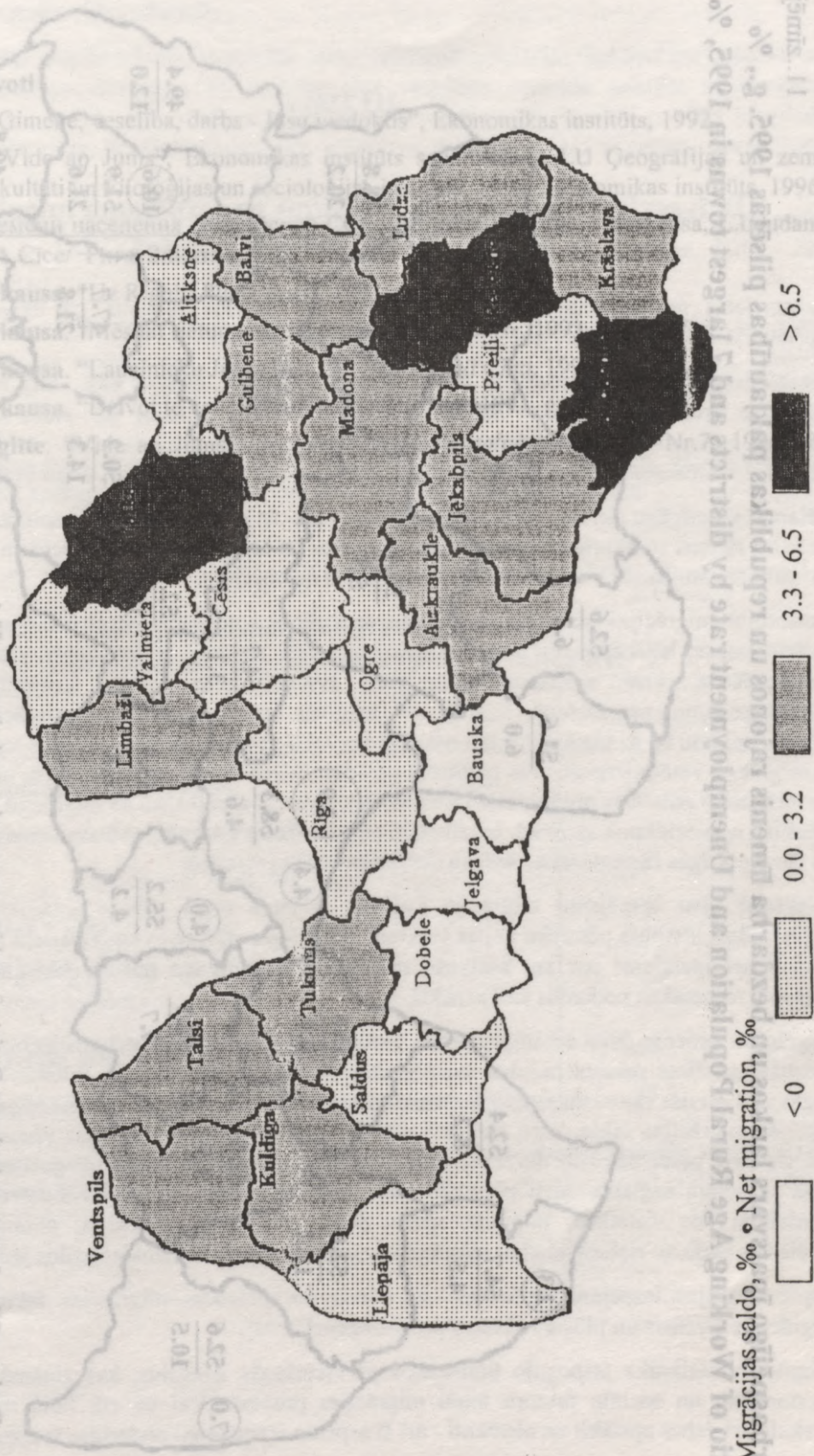

Migrācijas saldo pilsētās, vidēji gadā (1991. - 1994.) uz 1000 iedzīvotājiem
 • Net Migration in Towns 1991-1994 by districts per 1000 population

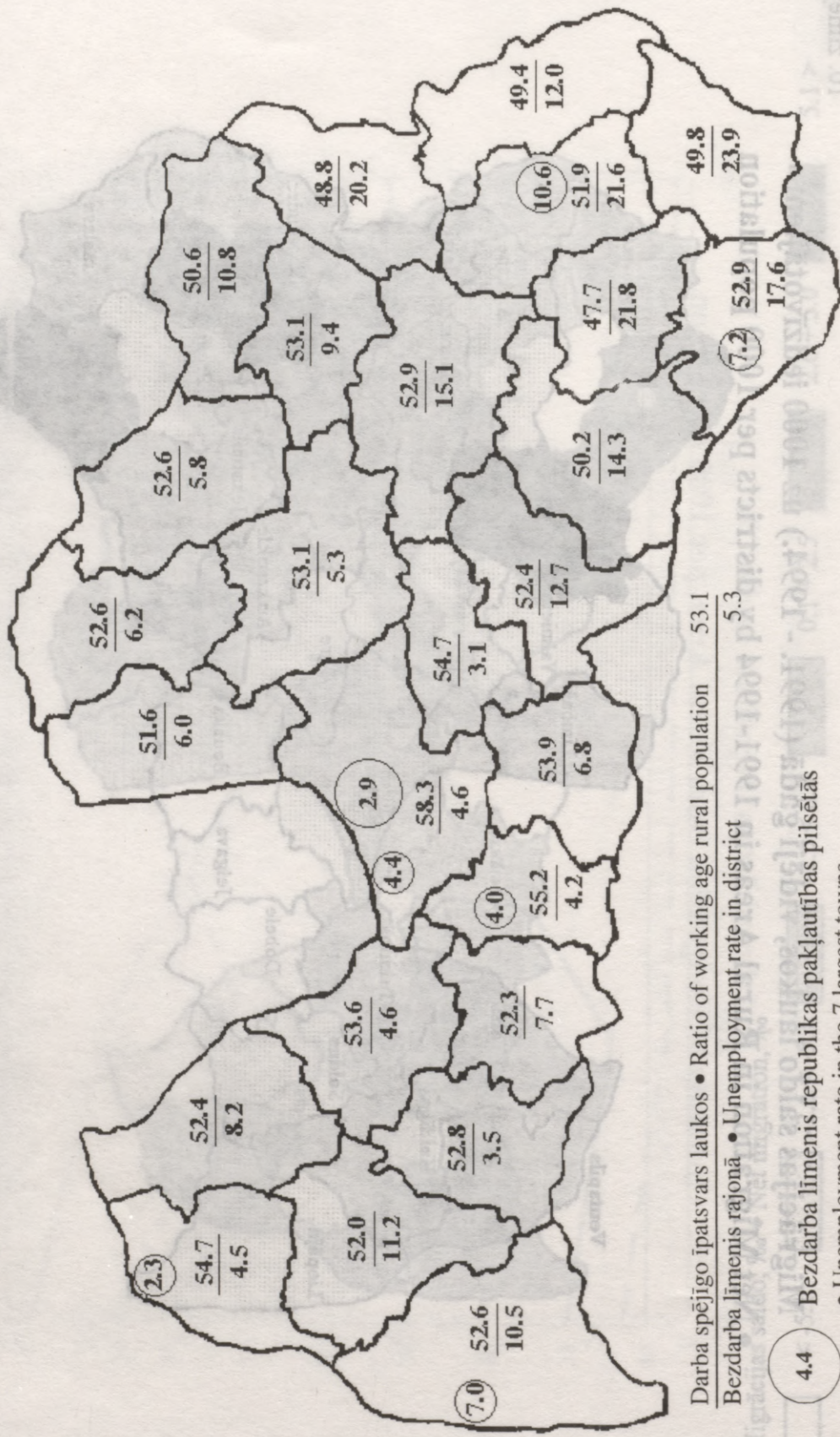
Migrācijas saldo, ‰ • Net migration, ‰

Migrācijas saldo laukos, vidēji gadā (1991. - 1994.) uz 1000 iedzīvotājiem
• Net Migration in Rural Areas in 1991-1994 by districts per 1000 population

• Крāslавā, Прейлīs, Лудзā - чистый прирост населения в 1991-1994 гг. на 1000 жителей в среднем в год
 • Крāslavas, Preiļos, Ludzā - чистый прирост населения в 1991-1994 гг. на 1000 жителей в среднем в год
 • Валкā, Лимбажīs, Валмиерā, Цēsīs, Гулбенē, Балви, Алūкснē, Мадонā, Яēкабпилīs, Алūкснē, Яēкабпилīs - чистый прирост населения в 1991-1994 гг. на 3,3-6,5 жителей в среднем в год
 • Вентспилīs, Талси, Кулдига, Тукумс, Рига, Добеле, Яелгава, Бауска, Лиепāja - чистый прирост населения в 1991-1994 гг. на 0,0-3,2 жителя в среднем в год
 • Салдус, Огре - чистый убыль населения в 1991-1994 гг. на 1000 жителей в среднем в год
 • Saldus, Ogre - чистый убыль населения в 1991-1994 гг. на 1000 жителей в среднем в год

Darbaspējīgo īpatsvars laukos un bezdarba līmenis rajonos un republikas pakļautības pilsētās 1995. g., %
• Ratio of Working Age Rural Population and Unemployment rate by districts and 7 largest towns in 1995, %

grupas un no kļūda tipa apdzīvotajām vietām vairāk orientētas uz teritoriālo pārvietošanos, un kādā mērā to nosaka vides stāvoklis.

Izmantotie avoti

1. Aptauija "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis", Ekonomikas institūts, 1992.
2. Aptauija "Vide ap Jums", Ekonomikas institūts sadarbībā ar LU Ģeogrāfijas un zemes zinātņu fakultāti un Filoloģijas un socioloģijas institūtu, 1994, Ekonomikas institūts, 1996.
3. *Баланс времени населения Латвийской ССР.* /P.Eglite, I.Zariņa, I.Markausa, L.Laudama, I.Pavlina, A.Сісе/ Рига, Зинатне, 1976, 256 с.
4. **Ieva Markausa.** "Uz Rīgu!", *Rīgas Balss*, 1993. gada 1.II
5. **Ieva Markausa.** "Mēs un rietumu darba tirgus", *Rīgas Balss*, 1993. gada 4.V
6. **Ieva Markausa.** "Laucinieku Jurgu dienas", *Neatkarīgā Cīņa*, 1993. gada 24.IV
7. **Ieva Markausa.** "Dzīvot te vai citur", *Neatkarīgā Cīņa*, 1994. gada 5.VII
8. **Pārsla Eglīte.** "Vide ap Jums", *Socioloģijas un Politoloģijas žurnāls* Nr.7, 1996. 19.-22.lpp.

III Daļa

Dzīvesvietas pievilcības vērtējums un iespējamā migrācija Latvijas iedzīvotāju skatījumā

Dzīvesvietas maiņa zināmā mērā uzskatāma kā indivīda reakcija uz dzīves apstākļiem iepriekšējā dzīvesvietā, kas ietver gan dabas, gan sociālo vidi.

Sabiedrības un vides savstarpējās mijatkarības raksturu un virzību lielā mērā nosaka cilvēku attieksme pret vidi un uz šo attieksmi balstītā darbība. Runājot par vides un sabiedrības saistību, galvenokārt tiek uzsvērti negatīvie aspekti, mazāk, vai pavisam nē, tiek runāts par labvēlīgām attiecībām - par videi draudzīgu rīcību un cilvēku dzīvei labvēlīgu vidi.

Vēlamākais cilvēku rīcības veids attieksmē pret vidi - to kopt un censties nepiesārņot, ciktāl tas no katra rīcības ir atkarīgs. Otrs iespējamais veids, kā iegūt savam dzīvesveidam nepieciešamu un vēlmēm atbilstošu vidi, ir - pārcelties uz jaunu dzīvesvietu.

Izmantojot migrācijas statistiku, iespējams analizēt jau notikušo pārvietošanos, konstatēt un izvērtēt sekas, bet pašreizējā Latvijas saimnieciskajā situācijā ir ļoti apgrūtināta migrācijas prognozēšana, kam savukārt varētu būt svarīga loma valsts teritoriālās attīstības priekšnoteikumu pamatošanā. Svarīgi ir - mēģināt noteikt iespējamās migrācijas virzienus, plūsmu apjomu un to sastāvu tuvākā nākotnē konkrētās teritorijās, bet vispirms tos faktorus, kas šo migrāciju varētu izraisīt. Tas palīdzētu paredzēt migrācijas iespējamās sekas un ļautu ievērot tās teritoriālo attīstības programmu izstrādāšanā, kā arī rast ceļus, kā šo migrāciju virzīt Latvijas attīstībai nepieciešamā virzienā. Iedzīvotāju pārvietošanās Latvijā ir vēlama vides organizācijas un tās saprātīgas izmantošanas nolūkā dekoncentrācijas virzienā.

Priekšstatu par iespējamo migrāciju Latvijā zināmā mērā sniedz aptaujas. 1992. gadā Ekonomikas institūta pētnieku kopas veiktajā aptaujā par dzīves kvalitatīvajiem aspektiem bija ietverti arī jautājumi par jau notikušo dzīvesvietas maiņu un par to, kādi nosacījumi var ietekmēt turpmākos nodomus šinī aspektā.

Migrācijas procesa gaita aptaujas norises gadam sekojošā laika posmā apstiprināja uz aptaujas rezultātu analīzes pamata radušos secinājumus, ka: sagaidāma diezgan intensīva migrācija no Rīgas uz Latvijas rajoniem atgūto īpašumu apsaimniekošanas nolūkā; laukos iespējams pozitīvs iekšējās migrācijas saldo, kuru pārsvarā veidos pirmspensijas un pensijas vecuma pilsētnieki, kas savulaik pārcēlušies uz dzīvi pilsētās; no Rīgas uz laukiem pārcelsies galvenokārt latvieši; Rīga joprojām saglabās savu pievilcību citu Latvijas pilsētu un lauku iedzīvotāju acīs, bet vienlaicīgi dos vislielāko migrantu skaitu ārējā un iekšējā migrācijā; cittautieši pārsvarā izvēlēsies kādu no rietumvalstīm; migrācijā uz turieni aktīvāk iekļausies gados jauni cilvēki.

Tāpēc aptaujas iespējams izmantot kā vienu no metodēm migrācijas faktoru izpētē un migrācijas virzības un plūsmu sastāva prognozēšanā.

Migrācijas statistika atspoguļo būtiskākos pārvietošanās iemeslus, kas zināmā mērā parāda ekonomisko un sociālo faktoru lomu migrācijas procesā. Vai un cik lielā mērā migrāciju ietekmē arī dabas apstākļi un elementi - arī šī aspekta izzināšanai noderīgas ir aptaujas.

Šī apskata mērķis - noskaidrot vides ietekmi uz migrāciju, - vai vides stāvoklis Latvijā var sekmēt vai kavēt iekšējo migrāciju, vai tas drīzāk veicinās ārējo migrāciju; kādas iedzīvotāju

grupas un no kāda tipa apdzīvotajām vietām vairāk orientētas uz teritoriālo pārvietošanos, un kādā mērā to nosaka vides stāvoklis.

Lai to uzzinātu, nepieciešams izanalizēt vides vērtējumu Latvijā iedzīvotāju subjektīvajā skatījumā; veselības vērtējumu un uzskatus par veselības stāvokļa saistību ar konkrētās dzīvesvietas vidi; iedzīvotāju vērtējumu par savu dzīvesvietu un izpratni par tās pievilcību veidojošiem faktoriem; līdzšinējo migrāciju, vēlēšanos doties prom un iecerētos pārvietošanās galamērķus.

Konkrēto uzdevumu veikšanai izmantotas aptaujas, galvenokārt 1994. un 1996. gadā veiktā aptauja "Vide ap Jums". Izmantoti arī 1992. gada aptaujas "Ģimene, veselība, darbs - Jūsu viedoklis" rezultāti.

Aptauja "Vide ap Jums" tika veikta laukos un dažāda lieluma pilsētās (1. tabula), tas atsedz vides vērtējuma un uzskatu par iespējamo pārvietošanos teritoriālo diferenciaciju. Aptaujas norise divos posmos dod iespēju izsekot vides kopumā un atsevišķu tās elementu vērtējuma dinamikai.

Cilvēku uzskatus un rīcību galvenokārt nosaka vecums, dzimums, izglītība, dzīvesvieta - un tāpēc, analizējot aptauju datus, pārsvarā izmantoti dalījumi pēc šīm pazīmēm.

1. tabula
Aptaujāto sadalījums pēc dzīvesvietām, %*
• Distribution of Respondents by place of residence, %*

	1994	1996
Aptaujāto skaits, kopā • Number of respondents, total	1108	519
t. sk. % • of them, %		
Rīgā • Riga	51.0	-
citās republikas pakļautības pilsētās • other largest cities	10.9	-
pārējās pilsētās • small towns	13.9	44.3
laukos • countryside	24.2	55.7

* Ja nav atzīmēts datu avots, tad šeit un tālāk tabulās doti Ekonomikas institūta veiktās izlases aptaujas "Vide ap Jums" dati • if no other notes - data from the surveys carried out by Institute of Economics

Aptaujāto sadalījums pēc dzīvošanas ilguma pašreizējā dzīves vietā, %
• Distribution of Respondents by Longevity of Living in the Place, %

	1994		1996	
	vīrieši • males	sievietes • females	vīrieši • males	sievietes • females
Kopā, skaits • Total, number	382	720	193	321
t.sk. • of them, %				
dzimuši šajā dzīves vietā, % • from the birth	39.8	39.4	67.4	59.5
dzīvo ilgāk par 20 gadiem • more than 20 years	17.0	21.9	2.1	6.5
dzīvo ilgāk par 10-19 gadiem • more than 10-19 years	20.4	18.1	15.5	16.8
dzīvo ilgāk par 3-9 gadiem • more than 3-9 years	15.2	15.6	9.8	11.2
mazāk par 3 gadiem • less than 3 years	7.3	4.4	3.6	5.6
nav atbildes • no answers	0.3	0.1	1.6	0.3

Daļa aptaujāto jau kaut reizi bija mainījuši savu dzīvesvietu (2. tabula).

Atšķirības abos aptaujas posmos dzīvošanas ilguma ziņā pašreizējā dzīvesvietā izriet galvenokārt no atšķirīgā vecuma sastāva: 1994.gadā aptaujāto vidējais vecums bija 33 gadi, 1996.gadā - 18.5 gadi, jo tad uzmanība galvenokārt tika pievērsta skolēniem, līdz ar to ir augsts pagaidām dzīvesvietu nemainījušo īpatsvars. Lielākai daļai respondentu sava dzīvesvieta, domājams, ir labi pazīstama un tās labo un slikto aspektu izvērtēšana grūtības nevarētu sagādāt, ja uz vietas dzīvo ilgāk par 10 gadiem vai kopš dzimšanas.

Galvenās izbraukšanas vietas ir bijušas: Latvijas pilsētas un lauki. 1994.gadā no pilsētām uz pašreizējo dzīvesvietu bija ieradušies 31.9% aptaujāto un no laukiem -21.5%, 1996.gadā attiecīgi 18.7 un 19.1%. Pārcelšanās īpatnības: jo lielāka pilsēta, jo plašāks un daudzveidīgāks iedzīvotāju piesaistes areāls un vienlaicīgi dzīvesvietas maiņa pilsētas robežās; laukos vērojama pārvietošanās gan starp lauku apdzīvotām vietām, gan arī pārcelšanās uz pilsētām (3. tabula). Līdz ar to lielai daļai aptaujāto ir uzkrāta zināma pieredze par vidi dažādās Latvijas vietās. Līdzīgs migrējušo sadalījums pēc izcelsmes avotiem konstatēts arī citās aptaujās (4. tabula). Laukos pārvietošanās ir noritējusi intensīvāk nekā pilsētās.

Aptaujāto sadalījums pēc ierašanās vietas pašreizējā dzīvesvietā, %
• Distribution of Respondents by Actual and Previous Place of Residence, %

Izbraukšanas vietas • Previous place of residence	Kopā 1994 • total in 1994	t. sk. • of them dwellers of				Kopā 19964 • total in 1996	t. sk. • of them	
		Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side		maz- pilsētas • small towns	lauki • country side
No Latvijas pilsētām • a towns of Latvia	31.9	36.3	23.9	27.8	29.1	18.7	17.5	19.4
No Latvijas laukiem • countryside of Latvia	21.5	13.7	17.4	24.5	38.1	19.1	13.1	23.8
No bijušās PSRS pilsētām • from a former USSR city outside Latvia	6.4	9.9	5.8	3.3	0.7	1.9	2.6	1.4
No bijušās PSRS laukiem • from a former USSR countryside outside Latvia	2.0	1.8	3.3	1.3	2.2	0.2	0.4	-
No citām valstīm • from other countries	0.2	0.4	-	-	-	-	-	-
Nav atbildes • no answer	38.0	37.9	49.6	43.1	29.9	60.1	66.4	55.4

Rīdzinieku un laucinieku sadalījums pēc dzimšanas vietām, % *
• Distribution of Dwellers in Riga' and Rural Areas by Place of Birth, %*

Dzimšanas vieta • Place of birth	Dzīvesvieta • Place of residence	
	Rīga	Lauki • countryside
Rīga	57.0	7.3
Citas Latvijas pilsētas • other towns of Latvia	12.2	18.7
Latvijas lauki • countryside in Latvia	10.9	69.4
t.sk. pašreizējā dzīvesvietā dzīvo kopš dzimšanas • incl. those living at the place of birth		23.4
Citu valstu pilsētas • towns of other countries	14.1	1.8
Citu valstu lauki • countryside of other countries	5.6	2.8
Aptaujāto skaits • number of respondents	1809	865

* Skat.: II Daļa, 8. tabula • see; Part II, Table 8

Aptaujāto sadalījums pēc izglītības līmeņa, %
• Distribution of Respondents by the Level of Education, %

	1994			1996		
	Kopā • total	Vīrieši • male	Sievietes • female	Kopā • total	Vīrieši • male	Sievietes • female
Pavisam • Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
t.sk. ar izglītību • of them						
augstāko • higher	28.1	24.3	30.3	14.7	6.2	19.3
nepabeigtu augstāko • incomplete higher	24.9	27.0	24.0	1.4	1.6	1.2
vidējo speciālo • secondary (specialized)	19.9	20.7	19.6	4.3	2.1	6.5
vidējo vispārējo • secondary comprehensive)	14.8	15.4	14.4	3.6	3.6	3.7
nepilnu vidējo • incomplete secondary	5.8	8.4	4.4	25.9	28.5	24.0
pamata • elementary	6.1	4.2	7.2	49.7	57.5	44.9
Nav atbildes • no answers	0.5	0.0	0.5	0.4	0.5	0.4

Abi aptaujāto kopumi atspoguļo visumā izglītotas Latvijas sabiedrības daļas uzskatus: aptaujāto vidū 1994. gadā dominēja personas ar nepabeigtu augstāko un augstāko izglītību (5. tabula). Salīdzinoši augsto aptaujāto īpatsvaru ar zemu izglītības līmeni (pamatskolas un nepabeigtu vidējo) 1996.gadā noteikusi aptaujas otrā posma respondentu vecuma sastāva specifika: 42.0% aptaujāto bija vecumā līdz 15 gadiem, 36.4 % vecumā no 15 līdz 20 gadiem, un 21.6% - vecāki par 20 gadiem, bet 1994. gadā pusaudžu īpatsvars bija ievērojami mazāks - tikai 2.3%.

Pusaudžu un jauniešu izpratnes par vides problēmām un to uztveres īpatnību izziņāšana var palīdzēt veidot mērķtiecīgu vides priekšmeta mācību programmu un izvēlēties katram vecumam atbilstošākas izziņas metodes.

Neatkarīgi no tā, vai konkrētā dzīvesvieta ir liela vai maza pilsēta vai lauki, lielākai daļai aptaujāto viņu dzīvesvieta patīk (6. tabula). Pieredzes trūkums, kas raksturīgs jaunībai, reizēm kavē konkrēta sprieduma noformulēšanu. Tāpēc aptaujas otrajā posmā ir ievērojami lielāks to īpatsvars, kuriem vēl nav īsti skaidrs - vai sava dzīvesvieta viņiem ir vai nav tīkama. Īpaši izteikts tas ir laukos. Savu dzīvesvietu par patīkamu atzinušo īpatsvara mazināšanās un nenoteikta viedokļa izplatības pieaugums pāris gadu laikā, iespējams, atspoguļo arī ekonomisko un sociālo izmaiņu ietekmi uz subjektīvo vides uztveri.

Aptaujāto sadalījums pēc tā, vai patīk sava dzīvesvieta, %
• Satisfaction on with Actual Place of Residence, %

Attieksme • Evaluation	Vidēji, 1994	tai skaitā • of them in				Vidēji, 1996	tai skaitā • of them in	
	•average in 1994	Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side	•average in 1996	maz- pilsētas • small towns	lauki • countrys ide
Patīk • like it	75.2	73.8	81.0	78.8	73.1	66.3	68.1	65.1
Nepatīk • don't like	9.5	11.4	8.3	7.3	7.5	7.5	10.9	4.8
Grūti teikt • hard to say	15.1	14.4	10.7	13.9	19.4	25.0	20.5	28.7
Nav atbildes • no answers	0.2	0.4	-	-	-	1.2	0.5	1.4
Aptaujāto skaits •Nbr of respondents	1102	562	121	151	268	519	230	289

Patīku pret savu dzīvesvietu veido visdažādākie dabas un sociālie apstākļi. Vadošā nozīme ir dabas komponentiem. Gan 1994.gadā, gan 1996.gadā kā svarīgākais, kas nosaka dzīvesvietas pievilcību, minēts: "skaista apkārtnē"- attiecīgi 42.9 un 54.2% aptaujāto. 1994. gadā vēl tika uzsvērtas daudzas zaļumu (mežu, parku, apstādījumu) pievilcība (to minēja vidēji 39.5% aptaujāto), un trešo vietu ieņēma tāds daudz ko ietverošs jēdziens kā "dzimtā puse" (31.2%). 1996. gadā dzimtas puses pievilcību minēja jau 38.9% respondentu, kas lielā mērā atspoguļo pusaudžu un jauniešu emocionālo piesaisti savai dzīvesvietai. Dzimtā puse kā faktors, kas vairo vides pievilcību, vairāk tiek minēts tur, kur salīdzinoši lielāks ir uz vietas dzimušo īpatsvars. Īpaši izteikts tas ir lielajās pilsētās (izņemot Rīgu)- 62.5% vīriešu un 58.4% sieviešu atzīmējuši to kā vienu no svarīgākajiem vides pievilcības faktoriem. Laukos un salīdzinoši nelielās pilsētās dzimtas puses pievilcību atzīmējuši vairāk nekā konkrētajā vietā dzimuši - jo daļa aptaujāto dzīvesvietu ir mainījuši pilsētas, ciema robežās. Trešajā vietā ierindojās upes, ezera tuvums - to kā svarīgu dzīvesvietas jaukuma sastāvdaļu minējušo īpatsvars sasniedza 37.8%. Skaista apkārtnē kā galvenais vietas pievilcības faktors ir raksturīgs kā pilsētās, tā laukos (7. tabula).

Atsevišķu dabas objektu (jūra, ezers, mežs u.c.) jaukuma izcelšana saistīta ar konkrēto dzīvesvietu, jo lielākā daļa no tām izvietotas dabisko ūdenskrātuvju tuvumā, un par zaļumu trūkumu Latvijā grēks būtu runāt - vairāk nekā pusi valsts teritorijas sedz meži, pie katras pilsētas ir mežu masīvi, un lielo pilsētu robežās ir dabisko mežu areāli.

Faktori, kas nosaka dzīvesvietas pievilcību
/aptaujāto īpatsvars, kuri minēto faktoru nosaukuši trīs svarīgāko vidū, %/

• Components of Residence's Attractivity,

/% of chosen as 3 the most important/

Faktori • Components	Vidēji, 1994 • average in 1994	tai skaitā • of them in				Vidēji, 1996 • average in 1996	tai skaitā • of them in	
		Rīga	pārējās rep. pakl. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side		maz- pilsētas • small towns	lauki • country side
Dzimtā puse • native place	31.2	17.6	59.6	51.7	33.8	38.9	34.1	43.0
Tuvums darba vietai • proximity of work place	17.2	16.8	15.6	13.3	20.7	5.8	4.3	6.6
Iespēja strādāt labi apmaksātu darbu • an opportunity to work a well paid work	4.3	2.6	7.3	1.4	7.9	3.9	3.4	3.9
Skaista apkārtnē • beautiful vicinity	42.9	36.1	21.0	55.9	58.2	54.2	56.3	52.7
Labs dzīvoklis • comfortable apartment	24.5	26.6	28.4	16.1	23.1	16.3	16.8	16.0
Pieradums • habit	30.4	28.4	34.8	34.9	29.9	34.4	29.8	38.3
Labi kaimiņi • good neighbours	12.3	10.1	8.3	13.3	17.9	10.5	8.2	12.5
Daudz zaļumu • much greenery	39.6	46.0	19.3	44.8	32.7	29.9	31.7	28.5
Ērta satiksme • convenient traffic	30.2	45.4	10.1	14.7	17.9	9.5	8.7	10.2
Tuvu veikali, skola, pakalpojumu iestādes • proximity of shops, school, public services	22.4	27.8	18.3	16.8	16.7	34.4	34.1	34.8
Rosīga kultūras dzīve • developed cultural life	5.1	6.7	4.6	2.8	3.6	9.0	11.1	7.4
Upes, ezera, jūras tuvums • proximity of a river, lake, the sea	26.1	22.5	60.5	16.8	16.8	37.2	43.8	32.0
Citas • other	4.3	3.4	3.7	6.3	5.2	8.2	6.3	9.4

Pāris gadu laikā (kas atdala abus aptaujas posmus) samazinājusies atsevišķu praktiska rakstura faktoru nozīme dzīvesvietas pievilcības veidošanā; tas apliecina patikas par savu dzīvesvietu atkarību no vecuma un ar to saistītās nodarbošanās (1996. gada aptaujā bija augsts skolēnu īpatsvars), kā arī dzīvesvietu kā patīkamu raksturojošo sociālo faktoru izteikto teritoriālo diferenciāciju.

Darba tuvumu kā pozitīvu aspektu 1994. gadā atzīmēja 17.7%, 1996. gadā - tikai 5.8%. Toties pakalpojumu u.c. iestāžu vieglu sasniedzamību 1994. gadā uzsvēra 22.4%, bet 1996. gadā - 45.7% - skolēniem skolas tuvums šķiet ļoti būtisks. Ievērojami mainījusies satiksmes nozīmība: 1994. gadā to kā pozitīvu savas dzīvesvietas elementu uzsvēra 30.2% aptaujāto (Rīgā 45.4%, mazpilsētās 14.7%, laukos - 17.9%), bet 1996. gadā - tikai 9.5% (pilsētās 8.7%, laukos 10.2%).

Samazinājusies arī dzīvokļa loma - 1994. gadā to uzsvēra ceturtdaļa aptaujāto, 1996. gadā - 16.3%. Šinī ziņā pilsētnieku un laucinieku uzskati praktiski neatšķiras.

Interesanti, ka vairāk nekā trešdaļa aptaujāto (vidēji 34.4%; 1996.) to, ka dzīvesvieta viņiem patīk, izskaidro ar pieradumu. Izrādās, ka laukos dzīvesvietas pievilcība ar pieradumu saistās izteiktāk nekā pilsētās, un šo aspektu biežāk uzsvēra sievietes (8. tabula).

8. tabula

Pieradumu kā dzīvesvietas pievilcību veidojošu faktoru minējušo īpatsvars, %
• Habit as Component of Residences's Attractivity, % of the group

Dzīvesvieta	1994		1996	
	vīrieši • males	sievietes • females	vīrieši • males	sievietes • females
• Place of residence				
Vidēji • average	26.0	32.6	...	...
t.sk.: • among them:				
Rīga • in Riga	26.6	29.4	...	...
pārējās rep. pakļ. pilsētas	40.6	32.4	...	...
• 6 others largest cities				
 citas pilsētas • small towns	32.4	35.8	28.9	30.5
lauki • countryside	16.1	36.5	32.3	42.9

Pieradumu vienlīdz uzsvēra gan pusaudži, gan personas, vecākas par 20 gadiem (attiecīgi 34.5 un 35.0%; 1996.). Acīmredzot, būtisks ir konkrētajā vietā nodzīvotais laiks, un tas lielākai daļai pārsniedz 10 gadus (ieskaitot uz vietas dzimušos).

Dzīves pievilcība laukos un mazpilsētās, izrādās, vairāk nekā lielajās pilsētās atkarīga no labiem kaimiņiem, un vīriešiem tas šķiet būtiskāk nekā sievietēm. 1994. gadā šo faktoru svarīgāko vidū atzīmēja 9.3% vīriešu republikas pakļautības pilsētās un divas reizes vairāk - mazpilsētās, bet laukos - 16.0%; sievietes attiecīgi 8.5%, 11.3% un 18.8%. 1996. gadā uz to kā patīkamas vides sastāvdaļu atsaucās: pilsētās 6.6% vīriešu un 9.2% sieviešu, laukos attiecīgi 17.2% un 9.7%. Interesanti, ka "kaimiņu būšanas" nozīmība vīriešiem ar gadiem pieaug, kamēr sievietēm - mazinās: to svarīgāko faktoru vidū minēja 9.8% zēnu, kuri jaunāki par 15 gadiem, un 31,3% vīriešu, kuri vecāki par 20 gadiem. No meitenēm šo apstākli minēja 13.3%, bet no sievietēm virs 20 gadiem - 8.3%.

Lai gan dabas jaukumi ir noteicošie, kāpēc cilvēkiem viņu dzīvesvieta patīk, tomēr lietiskās un sociālās vides nesakārtotība un neatbilstība viņu interesēm var mazināt patīkamas dabas ietekmi pozitīvas attieksmes veidošanā pret vidi.

Vienlaicīgi ar neskaidrību attieksmē pret savu dzīvesvietu tomēr pieaudzis to kā labu un apmierinošu vērtējušo īpatsvars (9. tabula).

9. tabula
Vides vērtējums Latvijas iedzīvotāju skatījumā, % no aptaujāto skaita
• Evaluation of Environment by Dwellers of Different Area

Vērtējums • Regions and evaluations	% no aptaujāto skaita • % of the group							
	Vidēji, 1994 • average in 1994	tai skaitā • of them in				Vidēji, 1996 • average in 1996	tai skaitā • of them in	
		Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country s ide		maz- pilsētas • small towns	lauki • country side
Savā dzīvesvietā: • Place of residence:								
labs • good	21.5	15.3	19.0	29.1	31.3	35.3	31.4	38.4
apmierinošs • satisfactory	57.8	57.3	57.0	59.6	58.2	52.4	55.9	49.5
slikts • bad	15.8	21.4	20.7	5.9	7.5	5.8	7.9	4.2
ļoti slikts • very bad	2.2	3.7	-	0.7	0.7	1.0	1.3	0.7
grūti teikt • hard to say	2.4	2.3	0.8	4.7	1.9	4.6	3.5	5.5
nav atbildes • no answers	0.4	-	2.5	-	0.4	1.0	-	1.7
Citur Latvijā: • in Latvia								
labs • good	4.2	4.8	4.1	4.6	2.6	5.6	8.7	3.1
apmierinošs • satisfactory	44.1	48.0	50.4	36.4	37.3	39.1	45.9	33.9
slikts • bad	31.3	29.2	28.1	37.1	34.0	24.7	16.6	31.1
ļoti slikts • very bad	4.0	4.3	1.6	3.3	4.9	5.0	5.2	4.5
grūti teikt • hard to say	13.8	11.6	11.6	17.9	17.2	20.4	20.1	20.8
nav atbildes • no answers	2.6	2.1	4.1	0.7	4.1	5.2	3.5	6.6

Par savu dzīvesvietu un arī par vidi Latvijā dominējošais vērtējums ir - apmierinoša. Sava dzīvesvieta ir daudz labāk pazīstama nekā Latvija kopumā, tas redzams pēc vērtējumu "labs" un "slikts" atšķirībām par vides stāvokli savā dzīvesvietā un Latvijā.

Jo mazāks iedzīvotāju blīvums, jo augstāks ir konkrētās vides vērtējums.

Krasās savas dzīvesvietas un Latvijas vides vērtējuma atšķirības, iespējams, nosaka negatīvu parādību, notikumu un attieksmes attiecībā uz vidi akcentēšana masu saziņas līdzekļos, bet lielais izvairīgo atbilžu īpatsvars saistās ar zināšanu trūkumu.

Līdzīgi rezultāti par vides vērtējumu savā dzīvesvietā un Latvijā iegūti arī citās aptaujās (10. tabula)- savas dzīvesvietas vide salīdzinājumā ar vidi Latvijā kopumā biežāk tiek vērtēta pozitīvi.

10. tabula

Vides stāvoklis Latvijā*
• Evaluation of Environment in Latvia*

Vērtējums • Evaluation	% no aptaujāto skaita • % of the group	
	Savā dzīvesvietā • Place of residence:	Citur Latvijā • in Latvia
Ļoti labs • very good	1.6	1.0
labs • good	15.6	6.0
Apmierinošs • satisfactory	52.5	51.1
Slikts • bad	22.4	29.7
Ļoti slikts • very bad	3.9	4.8
Grūti teikt • hard to say	3.7	7.4

**Neatkarīgo sociologu apvienība "Prognoze", 1995. gada decembris (nepublicēti dati)* • *Association of Independent Sociologists "Prognoze" (1995, unpublished data)*

Pozitīvā attieksme pret savu dzīvesvietu un dabas jaukumi, kas visā Latvijā nosaka vides pievilcību, acīmredzot, labi ietekmē iedzīvotāju veselību (11. tabula) un tas atspoguļojas arī viņu uzskatos par vides ietekmi uz veselību (12. tabula).

Dominē pozitīvie veselības vērtējumi, ar vāji izteiktu teritoriālo diferenciāciju un nelielām pozitīvām izmaiņām laika gaitā. Acīmredzot, pusaudži un jaunieši veselības traucējumus neizjūt.

Attiecībā uz vides ietekmi uz veselību teritoriālās atšķirības ir nedaudz izteiktākas un noturīgas. Vērtējumi "labi" un "nekā īpaši" minēti ievērojami biežāk nekā "slikti", un mazpilsētās un laukos aptaujātie vides labvēlīgo ietekmi uz veselību izjutuši biežāk nekā Rīgā un citās lielās pilsētās, t.i., - jo lielāka iedzīvotāju koncentrācija, jo veselībai nelabvēlīgāka vide.

11. tabula

Veselības vērtējums • Evaluation of one's health

% no aptaujāto skaita • % of the group

Vērtējums • Evaluation	1994				1996	
	Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side	maz-pilsētas • small towns	lauki • country side
Ļoti labs • very good	3.6	9.9	5.9	3.7	10.5	7.6
labs • good	38.3	34.7	43.1	45.5	41.5	45.0
Apmierinošs • satisfactory	47.7	52.1	43.7	41.0	36.2	38.4
Slikts • bad	6.6	1.6	3.3	6.3	5.2	4.8
Ļoti slikts • very bad	1.2	-	1.3	0.4	0.9	1.4
Nav atbildes • no answer	2.7	1.6	2.6	3.0	5.7	2.8

12. tabula

Vides ietekme uz veselību

• Estimation of Environment's Eventual Impact on One's health

% no aptaujāto skaita • % of the group

Vērtējums • Evaluation	1994				1996	
	Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side	maz- pilsētas • small towns	lauki • country side
Labi • good	21.5	18.2	23.8	25.4	26.2	31.5
Nekā īpaši • for the better	43.2	51.2	47.7	46.3	27.5	31.1
Slikti • badly	10.0	9.1	3.3	6.3	16.6	4.8
Nezinu • not specifically	25.1	21.1	25.2	20.2	28.4	31.1
Nav atbildes • no answer	0.2	-	-	1.8	1.3	1.4

Lai gan mazpilsētu un lauku vide un tās ietekme uz veselību tiek vērtēta labi, tomēr tieši turienes iedzīvotāji visvairāk domā par dzīvesvietas maiņu (13. tabula). Domas par prombraukšanu, acīmredzot, vairāk atkarīgas no lietišķās vides atbilstības iedzīvotāju interesēm.

13. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc vēlēšanās mainīt dzīvesvietu, %
(saistībā ar pašreizējo un iecerēto dzīvesvietu)

• Intentions to Change One's Place of Residence, %

Vērtējums • Intentions	Vidēji, 1994	tai skaitā • of them in				Vidēji, 1996	tai skaitā • of them in	
	• average in 1994	Rīga	pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	citas pilsētas • small towns	lauki • country side	• average in 1996	maz- pilsētas • small towns	lauki • country side
Visi aptaujātie • Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
t.sk. • of them:								
nedomā aizbraukt • would not change	67.9	69.4	70.3	58.9	68.7	57.6	52.4	61.9
vēlās aizbraukt • would like to	32.1	30.6	29.7	41.1	31.3	42.4	47.6	38.1
no tiem: • among them:								
a) vēlās mainīt dzīves vietu Latvijā • for other place in Latvia	23.9	22.4	21.4	31.7	23.4	26.3	24.7	27.3
t.sk.: • including:								
uz Rīgu • Rīga	6.0	5.7	6.6	8.6	4.8	8.6	9.7	7.7
uz citu lielu pilsētu • other city	3.3	4.1	0.8	3.3	2.6	5.5	4.5	5.9
uz mazpilsētu • a small town	6.6	3.2	10.7	12.6	8.6	8.2	7.9	8.4
uz laukiem • countryside	6.0	6.4	3.3	5.9	6.3	2.3	2.2	2.5
uz citu māju • another house	2.0	3.0	-	1.3	1.1	1.7	0.4	2.8
b) vēlās aizceļot no Latvijas • outside Latvia	5.8	12.6	8.2	5.4	3.7	11.7	18.1	6.2
t.sk.: • including								
uz bij. PSRS • former USSR	1.5	2.1	2.5	1.3	-	1.6	3.1	0.3
uz rietumvalstīm • western countries	4.3	10.5	5.7	4.1	-	10.1	15.0	5.9
citi varianti • other	2.4	1.6	-	3.9	4.1	4.5	4.4	4.6
Aptaujāto skaits • Nbr of respondents	1102	562	121	151	268	513	227	286

Lielo pilsētu vidi pozitīvi vērtējušo (vide laba un apmierinoša) īpatsvars aptuveni ir vienāds ar to pilsētnieku īpatsvaru, kuriem pilsēta kā dzīvesvieta ir patīkama. Mazpilsētu un lauku iedzīvotāji savas dzīvesvietas vidi gan arī vērtē pozitīvi, (pat augstāk nekā lielajās pilsētās), bet to kā patīkamu viņi uzskata retāk.

Lielāka dzīvesvietas maiņas varbūtība pastāv to vidū, kuriem viņu dzīvesvieta nepatīk (14. tabula).

14. tabula
Vēlme mainīt dzīvesvietu saistībā ar patiku pret to
(aizbraukt gribētāju īpatsvars,%)

• Intentions to Change the Place of residence by Evaluation of Its Attractivity, %

Attieksme pret dzīvesvietu • Evaluation of residence's attractivity	Vēlēšanās mainīt dzīvesvietu • the share of those intended to move	
	1994	1996
Patīk • Like	23.3	33.6
Nepatīk • Don't like	68.3	82.1
Nezinu • Can't say	52.1	53.9

Domas par dzīvesvietas maiņu raksturīgākas ir gados jauniem ļaudīm (15. un 16. tabula), un tas zināmā mērā izskaidro šādu vēlēšanos izteikušo salīdzinoši augsto īpatsvaru aptaujas 2. posmā. Iespējams, ka to ietekmējušas arī tās izmaiņas, kas jauniešiem pavērušas pavisam citas iespējas savas dzīves veidošanā, ieskaitot dzīvi ārzemēs. Tā vairāk ir skolēnu vēlme, kas saistās ar mācībām un darbu pēc skolas beigšanas, un atspoguļo ierobežotās iespējas pašreizējā dzīvesvietā.

Aptaujāto sadalījums pēc vēlmes mainīt dzīvesvietu un vecuma, 1994

• Intentions to Change One's Place of Residence by Age, 1994

% no aptaujāto skaita • % of the group

	Vecums, gadi • Age, years						
	<20	20-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60<
Visi aptaujātie • Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
t.sk. • of them:							
nedomā aizbraukt • would not change	65.8	59.5	69.9	68.2	70.8	73.6	83.3
vēlās aizbraukt • would like to	34.2	40.5	30.1	31.8	29.2	26.4	16.7
no tiem: • among them:							
a) vēlās mainīt dzīves vietu Latvijā • for other place in Latvia	24.7	31.0	21.1	24.9	21.9	19.2	10.8
t.sk.: • including:							
uz Rīgu • Riga	5.8	8.3	7.1	6.4	2.2	6.4	2.4
uz citu lielu pilsētu • other city	4.4	7.2	2.6	1.7	-	1.6	-
uz mazpilsētu • a small town	7.3	6.4	3.5	8.7	8.0	6.4	3.6
uz laukiem • countryside	5.8	6.8	5.3	6.9	6.6	4.0	4.8
uz citu māju • another house	1.4	2.3	2.6	1.2	5.1	0.8	-
b) vēlās aizceļot no Latvijas • outside Latvia	6.9	7.9	6.2	3.5	6.6	3.2	4.8
t.sk.: • including							
uz bij. PSRS • former USSR	1.0	1.5	-	-	2.9	2.4	4.8
uz rietumvalstīm, ASV • western countries	5.9	6.4	6.2	3.5	3.7	0.8	-
citi varianti • other	2.6	1.6	2.8	3.4	0.7	4.0	1.1
Aptaujāto skaits • Nbr of respondents	205	264	113	173	137	125	84

Valdošā vēlēšanās ir - palikt uz vietas, kas līdz ar vecumu pieaug.

Aptaujāto sadalījums pēc vēlēšanās mainīt dzīvesvietu un vecuma, 1996

• Intentions to Change One's Place of Residence by Age, 1996

% no aptaujāto skaita • % of the group

	Vecums, gadi		
	<15	15-20	20<
Visi aptaujātie	100.0	100.0	100.0
• Total			
t.sk. • of them:			
nedomā aizbraukt	48.8	51.6	85.8
• would not change			
vēlās aizbraukt	51.2	48.4	14.2
• would like to			
no tiem:			
• among them:			
a) vēlās mainīt dzīves vietu Latvijā	24.4	36.8	11.3
• for other place in Latvia			
t.sk.: • including:			
uz Rīgu • Riga	7.4	14.4	0.9
uz citu lielu pilsētu	6.9	6.4	0.9
• other city			
uz mazpilsētu	5.5	12.2	5.7
• a small town			
uz laukiem	2.3	2.7	1.9
• countryside			
uz citu māju	2.3	1.1	1.9
• another house			
b) vēlās aizceļot no Latvijas • outside Latvia	21.7	6.3	0.9
t.sk.: • including			
uz bij. PSRS	2.8	0.5	0.9
• former USSR			
uz rietumvalstīm, ASV	18.9	5.8	-
• western countries			
citi varianti • other	5.1	5.3	2.0
Aptaujāto skaits	217	188	106
• Nbr of respondents			

No izvēlētajiem galamērķiem lielākā cieņā ir Latvijas pilsētas, priekšroku dodot Rīgai. No tiem, kuri iecerējuši tuvākā vai tālākā nākotnē pārcelties uz dzīvi citur, 1994.gadā aptuveni 3/4 un 1996. gadā vairāk nekā puse savus nodomus saista ar Latviju. Iespējamo pārceļotāju acīs mazinās lauku pievilcība, toties izteiktāks kļūst svešu valstu vilinājums. Tam sekot pārsvarā iecerējuši pusaudzī. Par aizceļošanu no Latvijas vairāk domājuši rīdzinieki un mazpilsētu iedzīvotāji, bet pieaugusi arī laucinieku ieinteresētība. Jo lielāks savulaik iebrakušo īpatsvars, jo vairāk domā par dzīvesvietas maiņu. Rīgā savukārt situācija ir pretēja. Rīga iedzīvotājus piesaista un notur.

Kā redzams no minētās aptaujas, Latvijas vidi (ar to saprotot pārsvarā dabu)sabiedrība uzskata par patīkamu, it sevišķi mazpilsētās un laukos, kur vairāk nekā lielajās pilsētās izjūtama tās labvēlīgā ietekme uz veselību (17. tabula).

17. tabula

Dzīvesvietas vides, savas veselības un vides ietekmes uz veselību pozitīvs vērtējums
• Frequency of Good Estimations of One's Health, Environment
and Its Eventual Impact on the Health

% no aptaujāto skaita • % of the group

	Rīga	Pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	Citas pilsētas • small towns		Lauki • country side	
			1994	1996	1994	1996
Vide laba un apmierinoša • the state of environment good or satisfactory	72.6	76.0	88.7	87.3	89.5	87.9
Veselība laba un ļoti laba • health good or very good	41.8	44.6	49.0	52.0	49.3	52.6
Vide veselību ietekmējusi labi • environment influences for the better	21.5	18.2	23.8	26.1	25.4	31.5
Sava dzīvesvieta patīk • do like the place of residence	73.8	81.0	78.8	68.1	73.1	65.1
Par dzīvesvietas maiņu nedomā • don't plan to change place	69.4	70.3	58.9	52.4	68.7	61.9
Gatavi darboties vides sakopšanā • ready to take part in activities to improve the environment	42.1	54.5	43.3	45.1	62.4	76.1

Neraugoties uz to, sava dzīvesvieta lauciniekiem patīk mazāk nekā pilsētniekiem, un tieši no laukiem iespējama intensīva prombraukšana. Rīgā un mazpilsētās ir visaugstākais to īpatsvars, kuri uzskata, ka vide ir slikti ietekmējusi viņu veselību un kuriem savā pilsētā dzīvot nepatīk (18. tabula). Un tomēr visinertākie attiecībā uz dzīvesvietas maiņu ir rīdzinieki, bet mazpilsētu iedzīvotāji, jo sevišķi jaunieši, ļoti labprāt dotos meklēt laimi kaut kur citur.

Dzīvesvietas vides, savas veselības un vides ietekmes uz veselību negatīvs vērtējums

• Frequency of Negative Estimations of One's Health, Environment and Its Eventual Impact on the Health

% no aptaujāto skaita • % of the group

	Rīga	Pārējās rep. pakļ. pilsētas • 6 others largest cities	Citas pilsētas • small towns		Lauki • country side	
			1994	1996	1994	1996
Vide slikta un ļoti slikta • the state of environment is bad and very bad	25.1	20.7	6.7	9.2	8.3	4.9
Veselība slikta un ļoti slikta • health is bad and very bad	8.1	1.6	4.6	6.1	6.7	6.2
Vide slikti ietekmējusi veselību • environment badly influences the health	10.0	9.1	3.3	16.6	6.3	4.8
Sava dzīvesvieta nepatīk • don't like the place of residence	11.4	8.3	7.3	10.9	7.5	4.8
Domā mainīt dzīvesvietu • intend to change for another place	30.6	29.7	41.1	47.3	31.3	38.1
Nenorādīja savu iespējamo līdzdalību vides kopšanā • haven't expressed intentions to improve environment	57.9	45.5	56.7	54.9	37.6	23.9

Aptaujas rezultāti ļauj secināt, ka:

- vēlēšanās mainīt dzīvesvietu ir diezgan izteikta, it sevišķi pusaudžu un jauniešu vidū,
- vides stāvoklis Latvijā migrāciju praktiski neietekmē,
- piesaisti dzīvesvietai lielākā mērā veicina psiholoģiskas dabas faktori,
- vēlēšanās mainīt dzīvesvietu izriet no konkrētās dzīvesvietas sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem,
- dzīves pievilcība laukos un mazpilsētās pārmaiņu periodā mazinās, lauki ir vecākās paaudzes nostalgiaisks ideāls,
- Rīga joprojām ir visvēlamākā dzīvesvieta,
- pagaidām Latvijas pilsētas un lauki vēl ir pievilcīgāki pārvietošanās galamērķi, bet tos apdraud rietumvalstis, ASV un citas tālas zemes,
- bez mērķtiecīgas ekonomiskās un sociālās politikas, kas ietvertu arī migrācijas aspektus, iespējama pastiprināta iedzīvotāju koncentrēšanās lielajās pilsētās un vienlaicīgi arī jauniešu aizplūde uz ārzemēm.

Dzīvesvietas maiņa - cilvēkiem raksturīga un sabiedrības attīstībai nepieciešama sociāla parādība, un vēlams, lai tā veicinātu gan katra indivīda pilnveidošanos, gan sekmētu ikvienas apdzīvotas vietas un visas valsts uzplaukumu.

SUMMARY

Rural population and its reproduction is of great importance for nation's the independence as well as conservation of its ethnic identity, traditional environment and life style. The results of analysis done on the subject witness that the number of rural population in Latvia diminishes during all the century - mainly because of migration (tables 1.,2. - Part I). The share of working age population in countryside is less than in towns (tables 3.,5.) but more active as regards childbearing (tables 4.,6.,7.,8.). Children are rather more healthy nevertheless there are more accidental deaths (tables 10.,11.) and accordingly less the average expectancy of life, especially for men (table 12). High frequency of alcoholism and mentally handicapped children (table 9.) may be the result of the losses in rather advanced people during stalinist deportations as well as flying from collectivization of farms to towns.

At the beginning of nineties usual rural-urban migration has changed to reverse due to denationalization of land (table 15.), but the process may well change to previous direction because of rather great share of those busy with agriculture, small farms and high rate of unemployment in rural areas: specially the most distant from the center of country and cities. To prevent sad consequences of this process special measures are needed and for this aim the experience of some other countries including those on development of border regions may be used.

Recognizing the significance of spatial distribution of population special chapter is devoted to the internal migration in Latvia (Part II).

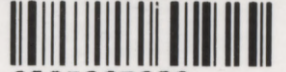
The most significant aspects of internal migration in the first half of the 1990s were the following:

- There was a distinct movement of people from urban to rural areas, which led to positive migration balances in the countryside and, correspondingly, negative balances in the country's cities
- The negative migration balance in the country's cities was increased many-fold by population losses caused by international migration; international migration also had a greater impact on population changes in rural areas than did internal migration
- The positive internal migration balance in rural areas could not make up for losses of population as the result of vital processes
- Internal migration in the country's cities exacerbated the population losses caused by vital processes
- The internal migration process was more intensive than the external migration process
- Territorial differences in the migration balance of urban and rural areas are very significant
- Among the specific aspects of internal migration is the fact that a positive migration balance has continued to exist in several regions where unemployment is a serious problem, and where the age composition of residents does not seem to favor population reproduction. This is particularly true in eastern and southeastern Latvia.

The desirable result of internal migration is to have it facilitate population reproduction, the welfare of each individual and family, and the development of Latvia and all of its populated areas. In order to reach this goal, the state must develop policies of regulating internal migration as part of the development of the country. Efforts must also be devoted to family development in the country. Economic steps must be taken to attract residents to specific populated areas and to facilitate their adaptation therein; local governments have a great role to play in this. The country's territorial development program is currently on the drawing board, and it must address the movement of residents and the reproduction of the population.

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLARS**

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305067626

~~2005-6~~

L 195